

Tadqiqot **uz**

ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР МАВЗУСИДАГИ КОНФЕРЕНЦИЯ МАТЕРИАЛЛАРИ

2020

- » Хуқуқий тадқиқотлар
- » Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар
- » Тарих саҳифаларидағи изланишлар
- » Социология ва политологиянинг жамиятимида тутган ўрни
- » Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни
- » Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар
- » Педагогика ва психология соҳаларидаги инновациялар
- » Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши
- » Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши
- » Техника ва технология соҳасидаги инновациялар
- » Физика-математика фанлари ютуқлари
- » Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар
- » Кимё фанлари ютуқлари
- » Биология ва экология соҳасидаги инновациялар
- » Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари
- » Геология-минерология соҳасидаги инновациялар



conferences.uz

No15
30 апрель

**"ЎЗБЕКИСТОНДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ТАДҚИҚОТЛАР"
МАВЗУСИДАГИ РЕСПУБЛИКА 15-КҮП ТАРМОҚЛИ
ИЛМИЙ МАСОФАВИЙ ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯ
МАТЕРИАЛЛАРИ
2-ҚИСМ**

**МАТЕРИАЛЫ РЕСПУБЛИКАНСКОЙ
15-МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОЙ ДИСТАНЦИОННОЙ ОНЛАЙН
КОНФЕРЕНЦИИ НА ТЕМУ "НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ"
ЧАСТЬ-2**

**MATERIALS OF THE REPUBLICAN 15-MULTIDISCIPLINARY
ONLINE DISTANCE CONFERENCE ON "SCIENTIFIC AND
PRACTICAL RESEARCH IN UZBEKISTAN"
PART-2**

ТОШКЕНТ-2020

**УЎК 323(575.1)(063)
КБК 66.3(5Ў)я43
Й-18**

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистонда илмий-амалий тадқиқотлар" мавзусидаги республика 15-кўп тармоқли илмий масофавий онлайн конференция материаллари тўплами, 30 апрел 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020. - 279 б.

Ушбу Республика-илмий онлайн конференция 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналишлари бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кўзда тутилган вазифа - илмий изланиш ютуқларини амалиётта жорий этиш йўли билан фан соҳаларини ривожлантиришга багишланган.

Ушбу Республика илмий конференцияси таълим соҳасида меҳнат қилиб келаётган профессор - ўқитувчи ва талаба-ўқувчилар томонидан тайёрланган илмий тезислар киритилган бўлиб, унда таълим тизимида илгор замонавий ютуқлар, натижалар, муаммолар, ечимини кутаётган вазифалар ва илм-фан тараққиётининг истиқболдаги режалари таҳтил қилинган конференцияси.

Маъсул муҳаррир: Файзиев Шохруд Фармонович, ю.ф.д., доцент.

1.Хукуқий тадқиқотлар йўналиши

Юсувалиева Рахима Профессор в.б.,ю.ф.н. (Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети)

2.Фалсафа ва ҳаёт соҳасидаги қарашлар

Норматова Дилдора Эсоналиевна, доцент (Фаргона давлат университети)

3.Тарих саҳифаларидағи изланишлар

Чарiev Турсун Хуваевич Доцент (Ўзбекистон давлат консерваторияси)

4.Социология ва политологиянинг жамиятимизда тутган ўрни

Доцент Уринбоев Хошимжон Бунатович (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

5.Иқтисодиётда инновацияларнинг тутган ўрни

Воҳидова Мехри Хасanova, Phd (Тошкент давлат шарқшунослик институти)

6.Филология фанларини ривожлантириш йўлидаги тадқиқотлар

Турсунназарова Эльвира Тахировна (Навоий вилоят халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш худудий маркази)

7.Педагогика ва психология соҳаларидағи инновациялар

Абдумажида Дилдора Раҳматуллаевна, PhD (Тошкент Молия институти)

8.Маданият ва санъат соҳаларини ривожланиши

Тоштемиров Отабек Абидович (Фаргона политехника институти)

9.Архитектура ва дизайн йўналиши ривожланиши

Бобохонов Олтибой Раҳмонович (Сурхандарё вилояти техника филиали)

10.Техника ва технология соҳасидаги инновациялар

Нормирзаев Абдуқаюм Раҳимбердиевич, доцент (Наманганд мухандислик-қурилиш институти)

11.Физика-математика фанлари ютуқлари

Соҳадалиев Абдурашид Мамадалиевич, доцент (Наманганд мухандислик-технология институти)

12.Биомедицина ва амалиёт соҳасидаги илмий изланишлар

Маматова Нодира Мухтаровна Т.Ф.д., доцент (Тошкент давлат стоматология институти)

13.Кимё фанлари ютуқлари

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

14.Биология ва экология соҳасидаги инновациялар

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

15.Агропроцессинг ривожланиш йўналишлари

Сувонов Боймурод Ўралович, доцент

(Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

16.Геология-минерология соҳасидаги инновациялар

Қаҳҳоров Ўқтам Абдурахимович Phd доцент (Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш мухандислари институти)

17.Давлат бошқаруви

Тошбоева Барнохон Одилжоновна (Андижон давлат университети)

18.Фармацевтика

Абдуназаров Ахлиддин - PhD, (Наманган давлат университети)

19.Ветеринария

Рахмонова Доно Қаххоровна (Навоий вилояти табиий фанлар методисти)

20.География

Йўлдошев Лазиз Толивович (Бухоро давлат университети)

21.Мусиқа ва ҳаёт

Султанова Зухра - (Наманган давлат университети)

22.Жисмоний тарбия ва спорт

Мадаминов Баходир - п.ф.н, (Наманган давлат университети)

23.Тасвирий санъат ва дизайн

Жаббаров Ботиршер - доцент, (Наманган давлат университети)

24.Адабиёт

Сулаймонов Мўминжон- ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

25.Журналистика

Каримова Фаридахон - ф.ф.н, доцент, Наманган давлат университети

Тўпламга киритилган тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдор.

© Муаллифлар жамоаси

© Tadqiqot.uz

Page Maker\Верстка\Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций научных журналов. [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

ООО Tadqiqot, город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of [tadqiqot.uz](http://www.tadqiqot.uz)

Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.

Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

ТАРИХ САҲИФАЛАРИДАГИ ИЗЛANIШЛАР

1. Abdullayeva Marg'uba, Исмонова Моҳидилхон	
RUS TILI TARIXIGA QISQACHA EKSKURSIYA.....	12
2. Ермуродов Бекзод Ҳасанбой ўғли, Усмонова Ҳурматой Олимжоновна	
ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ СОҲАСИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР.....	13
3. Matjanova Baxtigul Saparbay qizi,	
HISTORY OF ENGLISH LITERATURE.....	15
4. A.X.Nigmatov	
TARIXIY MANBALARDA ILK SULTON MAHMUD G'AZNAVIY SIYMOSINING AKS ETTIRILISHI.....	16
5.Tadjibayev Nozim, Mahmudov Qahramon	
DUKCHI ESHON QO'ZG'ALONI.....	19
6. Usmonova Mathuba Nosirovna,	
"TEMUR TUZUKLARI"-AMIR TEMUR DAVRIDAGI HARBIY SAN'AT TARIXI BO'YICHA MUHIM MANBA.....	22
7.Xudaybergenova Marhabo Baxodir qizi	
TARIXIMIZ VA MILLIY QADRIYATLARIMIZNI DUNYOGA TANITISH BORASIDAGI INNOVATSION G'OYALAR.....	24
8.Алоҳунов Алишер Аҳмаджонович	
ФАРФОНА АҲОЛИСИ ҚАДИМГИ ДИНИЙ ТУШУНЧАЛАРИНИНГ АЙРИМ ЎЗИГА ХОС ЭЛЕМЕНТЛАРИ.....	25
9.Исақова Мухайё Абдувоҳидовна	
ТАРИХ ВА ХУҚУҚ ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ САМАРАЛИ ЙЎЛЛАРИ.....	27
10.Исматуллаева Барно	
МОЗИЙГА НАЗАР.....	29
11.Исомитдинова Шахлоҳон Жамолиддинова	
ТЕМУРИЙЛАР ДАВРИДА МАЬНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТНИНГ РИВОЖЛАНИШИ.....	30
12.Ҳамаев Нодирбек	
ИСТИҚЛОЛЧИЛИК ҲАРАКАТИ ТАРИХИННИНГ МАТБУОТДА ЁРИТИЛИШИ ВА УНИНГ ЎРГАНИЛИШИ.....	31
13.Равшанов Шерзод Раҳматович	
ФАРФОНА ВОДИЙСИ МАДРАСАЛАРИ ТАРИХИДАН (XIX АСРНИНГ ИККИНЧИ ЯРМИ-XX АСР БОШЛАРИ).....	34
14.Саттаров Акрам Мадаминович	
ИККИНЧИ ЖАХОН УРУШИДАН СҮНГ ЎЗБЕКИСТОНДА ЯНГИ ЎЗЛАШТИРИЛГАН ЕРЛАРГА АҲОЛИНИ КЎЧИРИЛИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ МАСАЛАЛАРИ.....	36
15. Nuraliyeva Parvina, Davronova Gulhayo,Agzamova Dinoraxon	
INSON HUQUQLARI TUSHUNCHASINING RIVOJIDA QADIMGI SHARQ MANBALARINING O'RNI.....	38
16. Тошбулатов Бекзод Шуҳратович	
ТИББИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ТАРИХИГА НАЗАР.....	40
17. Тоштемирова Нигора Дишподовна	
СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИДА АЁЛЛАР САЛОМАТЛИГИ.....	42
18. Аҳмедов Бекзод Абдираҳмонович	
ЎЗБЕКИСТОНДА ҚОРАҚЎЛЧИЛИК СОВХОЗЛАРИ ТАРИХИ.....	44

19.Ibroimova Sevara Abduraximovna	
BUGUNGI KUNDA PEDAGOGIK TEXNALOGIYALARNING AHAMIYATI VA ULARNI TARIX DARSLARIDA QO'LLANILISHI.....	46
20. Asraboyeva Zarifa Latifjonovna,	
TARIX DARSLARIDA "TUSHUNCHALAR" HAMDA "BRIFING" METODLARIDAN FOYDALANISH.....	49
21. Bozorov Shuxrat Salaydinovich	
XIX ASR OXIRIDA BUXORODA RO'Y BERGAN IJTIMOIY-SIYOSIY TUZUM HAQIDA AHMAD DONISH QARASHLARI.....	51
22.Iminjanov Boburmirzo	
USMONIYLAR DAVLATI BOSHQARUVIDA VOLIDA SULTONLARNING O'RNI VA AHAMIYATI.....	53
23.Jabberganov Hayotbek Xeyitovich.	
SAXOVATPESHALIK-MILLIY QADRIYAT.....	54
24.Madraximova Komila, Qurbanbayeva Zaynura	
DUNYO DINLARIDA O'ZARO BOG'LIQLIKlar.....	55
25.Mahkamova Laylo Xudergenovna,	
KO'RGAZMALI QUROLLAR TARIXIY BILIMLARNING MUXIM MANBALI.....	57
26.Mirzakulova Feruza Muhibbdinovna	
ABAY QO'NANBOYEVNING IJTIMOIY-SIYOSIY FAOLIYATI HAMDA QOZOQ MA'NAVİYATI - MARIFATI SHAKLLANISHIDA TUTGAN O'RNI.....	59
27.Murotov Sherzod Xursanboyevich	
O'QUVCHILARGA TARIXIY MATERIALLARNI TUSHUNTIRISH TURLARI.....	61
28.Nematov Sarvar Ilhom o'g'li	
SAMARQAND VA UNING ATROFLARI UCHUN BO'LGAN JANGLAR (MANBA TAHLILIDA).....	63
29.Qahharova Maxtuma Sharifjon qizi,	
TARIX FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA INNOVATSIYALAR.....	65
30.Samandarova Dilovar Saidovna,	
BUYUK AMIR TEMUR MEROSI - MA'NAVİYATIMIZ KO'ZGUSI.....	67
31.Shamatova Rohatxon Rustamovna	
TARIX DARSLARIDA O'RTA ASR SHARQ MUTAFFAKIRLARINING ASARLARINI O'RGANISHNI TASHKIL ETISH. (AL-XORAZMIY ASARLARI MISOLIDA).....	69
32. Шаропова Гулшана Ўқтамовна	
ТАРИХ ДАРСЛАРИДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ.....	71
33. Sobirov Zokirjon Ibadullayevich, Otajonova Sultonposhsha Maratovna	
"TEMUR TUZUKLARI"DA DAVLATCHILIK MASALALARI.....	74
34.Turdiyeva Ozoda Ramazonovna,	
YOSHLARNI TURLI TAHIDLARDAN ASRASHDA TA'LIM SIFATINING AHAMIYATI.....	76
35.Yarmatova Husnobod Mustafoyevna	
TARIX DARSINI O'QITISHDA INTERFAOL USUL VA TEXNOLOGIYALAR.....	78
36.Agzamova Muhabbat Mirtoxirovna	
ЎРТА АСР МУАРРИХИ ИБН ЖАРИР ТАБАРИЙНИНГ ТАРИХ ИЛМИГА ҚЎШГАН ХИССАСИ.....	80
37.Гаффорова Дилбар Ҳасановна, Гаффорова Нигора Ҳасановна	
ҚУРОҚ САНЪАТИНИНГ РАМЗИЙ МАҲНОЛАРИ ТАЛҚИНИ ВА ТАРИХИГА НАЗАР.....	82

38. Маҳмудова Муаттар Иброҳимовна	
ИСҲОҚҲОН ЖУНАЙДУЛА ХЎЖА ЎҒЛИ ИБРАТ.....	84
39. Парниев Турғун Нормўминович	
ҚАДИМГИ БАҚТРИЯ.....	86
40. Рассақов Жаҳонгир Насимжон ўғли	
ЖАРҚҮТОННИНГ ПИКТОГРАФИК ЁЗУВЛАРИ.....	90
41. Раҳматов Ҳайрулла Бозорбоевич	
ТАРИХИЙ-МАДАНИЙ МЕРОС МОДДИЙ ВА НОМОДДИЙ ЕДГОРЛИКЛАРИНИ УЧ ЎЛЧОВЛИ РЕКОНСТРУКЦИЯСИННИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТЛАРИ.....	93
42. Турдиқулова Фарогат Набиевна	
ТАРИХ ДАРСЛАРИДА БАДИЙ АДАБИЁТЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....	96
43. Уснатдинова Дилбархан	
МИЛЛИЙ ОЗЛИКТИ АНЛАЎДА ТАРИЙХЫЙ ЕСТЕЛИКЛЕРДИН АҲМИЙЕТИ..	98
44. Ҳудойқулов Тўймурод Бекмуродович	
БУХОРО МУДОФАА ДЕВОРЛАРИ ТЎФРИСИДА В. В. БАРТОЛЬДНИНГ ҚАЙДЛАРИ.....	100
45. Шарипова Наргизахон Абдуқаҳхоровна	
ЎЗБЕКИСТОНДА ПЕДАГОГИК БИЛИМ ЮРТЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШ ЖАРАЁНИ(1945-1965 йиллар).....	102
46. Ernazarov Rustamjon Abdinazarovich	
THE FEATURES OF THE AMERICAN FOREIGN POLICY IDENTITY AFTER 2001.....	105

СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДА ТУТГАН ЎРНИ

1. Aramov Jamshid	
TOPIC: THE ARAB-ISRAELI CONFLICT: CAUSE, EFFECT, CONSEQUENCES...108	
2. Hojiyeva Shahnoza Yoqubjonovna, Alionova Shahzoda Nodirjon qizi	
DEVELOPING SPEAKING SKILLS IN LEARNING ENGLISH.....110	
3. Mirzakulova Feruza	
PROTECTING YOUTH INTERESTS AND STRENGTHENING THEIR SOCIAL PROTECTION DURING THE GLOBAL FINANCIAL CRISES.....113	
4. Farxod Norboyev	
PEDAGOGLAR INNOVATSION FAOLIYATIDA YUZAGA KELADIGAN PSIXOLOGIK TO'SIQLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI.....115	
5. АБДУШАХИДОВ НОДИР БАХРОМОВИЧ,	
СУВ РЕСУРСЛАРИНИ БОШҚАРИШ ВА УЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ СИЁСАТИ ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ -МЕТОДОЛОГИК АСОСЛАРИ.....119	
6. Азизхон Ахмедов Муҳсинжон ўғли	
ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИ ИНФОКОММУНИКАЦИЯ ТИЗИМИДА БЛОКЧЕЙН ТЕХНОЛОГИЯСИ.....122	
7. Исройл Салолов	
"МИЛЛИЙ ТИКЛАНИШ" ДЕМОКРАТИК ПАРТИЯСИ - ЁШЛАР КЎМАКЧИСИ..124	
8. Мамадалиев Жобир Ёқубхонович,	
МИГРАЦИЯ ЖАРАЁНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ.....125	
9. Ортиков Кудрат Сайдкулович	
ИСТОКИ НАЧАЛА ПОЛИТИЧЕСКОГО КРИЗИСА В АФГАНИСТАНЕ.....128	

10. Курбанов Э.	
ЖАМИЯТНИ ДЕМОКРАТЛАШТИРИШНИНГ ДОЛЗАРБЛИГИ МАСАЛАЛАРИГА ДОИР ҚАРАШЛАР.....	134
11. Шералиев Алишер Мухидинович	
ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ МАҲАЛЛИЙ КЕНГАШЛАРИ ДОИМИЙ КОМИССИЯЛАРИНИНГ МАҲАЛЛИЙ ИЖРО ОРГАНЛАРИ БИЛАН ЎЗАРО МУНОСАБАТЛАРИ.....	137
12. Nazarqulova Salima Mamatqulovna	
O'Z ASARLARIDA YORQIN AYOL OBRAZINI OCHIB BERA OLGAN IJODKOR...140	
13. Sheraliyev Nurali Sherali o'g'li,	
ANALYSIS AND PROSPECTS OF SOCIO-POLITICAL DIRECTIONS OF RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND TAJIKISTAN.....141	
14. Abdullayev Dilmurodhakim Xamidovich	
HOZIRGI DAVRNING DOLZARB MASALALARINI HAL ETISHDA SIYOSATSHUNOSLIK FANINING O'ZIGA XOS AHAMIYATI.....143	
15. Акбаров Дишнебек Ахмаджонович	
БОҚИМАНДАЛИККА ҚАРШИ КУРАШИШДА РИВОЖЛАНГАН МАМЛАКАТЛАР ТАЖРИБАСИ.....	144
16. Babarahimov Turon	
CRIME AMONG YOUNG PEOPLE: ETHNO PEDAGOGY, FACTORS AFFECTING THE PROCESSES AND METHODS OF COUNTERACTION. (BASED ON THE DATA FROM THE TASHKENT REGION).....147	
17. Умида Қодирова Султонмуродовна	
СОЦИОЛОГИЯ ВА ПОЛТИТОЛОГИЯНИНГ ЖАМИЯТИМИЗДАГИ ЎРНИ.....150	
18. Kamalova Khatira Sabirovna	
QARAQALPAQSTANLIQ JASLARDIN' SOTSIALLIQ BELSENDILIGI HAQQINDA SOTSILOGIYALIQ KO'Z-QARAS.....152	
19. М. Holmurodova,	
TA'LIMDA TARBIYANING AHAMIYATI.....154	
20. Шаҳноза Мамадалиева	
ПСИХОЛОГ ВА СОЦИОЛОГ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ВА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛЛАРИ...156	
21. Фузаил Махмудов	
ВЛИЯНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭНЕРГЕТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ НА ВНЕШНЮЮ ПОЛИТИКУ МОНАРХИЙ.....160	
22. Мўминов Илхомжон Актам ўғли	
ҲИНДИСТОННИНГ МАРКАЗИЙ ОСИЁДАГИ ГЕОСИЁСИЙ МАНФААТЛАРИ..162	
23. Равшанова Гулхаё Абдикахаровна, Маматкулова Яира Дилмурод қизи	
ИЖТИМОЙ ТАЪМИНОТ - ДАВЛАТ ИЖТИМОЙ СИЁСАТИНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШИ СИФАТИДА.....164	
24. Баҳодир Рихсиев	
БИР МАКОН-БИР ЙЎЛ ТАШАББУСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ИМКОНИЯТЛАРИ.....167	
25. Саъдиева Гўзал	
ДАВЛАТ ХИЗМАТИГА СИЁСИЙ ВА МАФКУРАВИЙ ТАЙЁРЛАШ.....170	
26. Шакирова Шохида Юсуповна	
СЕМЬЯ КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ ОСНОВА НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ.....173	

27. Шодиева Зебинисо Нурмамадовна	
ЁШЛАРНИНГ ИЖТИМОЙЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИДА	
ОИЛАНИНГ ЎРНИ.....	175
28. Dinora Sadikova	
MULTILATERALISM IN THE UN AND ITS INFLUENCE TO SUSTAINABLE	
DEVELOPMENT IN THE WORLD AND THE ROLE OF THE YOUTH IN	
SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN.....	178
29. Нозимахон Авазхоновна	
ВОЯГА ЕТМАГАНЛАР ЎРТАСИДА ДЕВИАНТ ХУЛҚ-АТВОРНИ	
ШАКИЛАНТИРУВЧИ ОМИЛЛАР.....	180

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАРНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

1. Nosirova Fotima Fayzullo qizi	
О'zbekistonda barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda	
iqtisodiyot tarkibiy tuzilishini o'zgartirish va eksportga	
yo'naltirilgan iqtisodiy tarmoqlarni rivojlantirish.....	183
2. Турсунова Ю.Б., Сирожиддинова Ё.	
ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ И	
ЕЕ РАЗВИТИЕ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН.....	186
3. Абдураманов Хамид Худайбергенович	
МАЛАКАЛИ МУТАХАССИСЛАР МИГРАЦИЯСИНинг иқтисодий	
хавфсизликка таъсири.....	188
4. Бегматова Шахноза Адхамовна, Ҳолиёрова Шоҳиста Қаҳрамоновна	
ИҚТИСОДИЁТНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШДА ДАВЛАТЛАТНИНГ	
РОЛИ.....	189
5. Валиева Ойдин Орифжоновна	
БАНК РИСК-МЕНЕЖМЕНТИНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШ	
йўллари.....	191
6. Болтабеева Манзура Комилжановна	
ХАҚИҚИЙ ТАДБИРКОР - МАНФИЙНИ МУСБАТГА АЙЛАНТИРАДИ.....	193
7. Одилжонов Илёс Одилжонович	
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҒТИСОДИТЁТИДА ЛИЗИНГ ФАОЛИЯТИНИН	
ИННОВАЦИОН АҲАМИЯТИ.....	194
8. Юлдашев Шерзод	
ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ УЧУН РЕСУРС	
МАНБАЛАРИ.....	197
9. Раджабова Муниса Бахтиёр қизи	
ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИНИ МАИШИЙ ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИНГ АҲВОЛИ	
(ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАР МИСОЛИДА).....	199
10. Umidakhon Narimanova	
THE DIGITAL REVOLUTION IN EDUCATION.....	202
11. Таиров Улугбек Максетович	
ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ	
АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР ВА ИСТИҚБОЛДАГИ РЕЖАЛАР.....	205
12. Diyorbek Bakhodirov	
DIGITAL UZBEKISTAN 2030 AND THE GROWTH POINTS OF DIGITAL ECONOMY	
IN OTHER COUNTRIES.....	207

13. Madina Hotamqulova	
QISHLOQ XO'JALIGIDA INNOVATION INNOVATIONS IN TECHNOLOGIES.....	209
14. Mamatkulova Nadira Maxkamovna, Akhmedov Alisher Nuriddinovich	
FEATURES OF INSURANCE OF UNITED STATES OF AMERICA.....	211
15. Mirzakulova Feruza Muhitdinovna	
STARTUP: SOURCES OF FUNDING FOR YOUNG GENERATION IDEAS.....	212
16. Nabijonov Otabek Ganiyevich	
IQTISODIYOTDA RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI.....	214
17. Otabek Narimonov	
SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS AND ADVANTAGES OF UZBEKISTAN'S ACCESSION TO THE WTO.....	216
18. Nurmatova Marg'uba Nurfulloyevna	
O'ZBEKİSTONNING TASHQI IQTISODIY ALOQALARIDA XORIJİY TİLLARNING ROLI VA AHAMIYATI.....	218
19. Urinova Madinabonu Sarvarovna	
JANUBIY OSİYO MAMLAKATLARIDA ELEKTRON TIJORAT: RIVOJLANISH VA QIYINCHILIKLAR. OSİYO MINTAQASIDA ELEKTON TIJORATNI RIVOJLANTIRISH CHORA-TADBİRLARI.....	220
20. Rajabov Mirjalol Erkin og'li	
TEMİR TO'L TRANSPORTI XİZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING TUTGAN O'RNI.....	223
21. Shokirov Umid Ulug'bekovich	
TaSHKİLOTLARDA INVENTARİZATSIYA O'TKAZISH IQTISODIYOT RIVOJINING ASOSIDIR.....	225
22. Avazov Nuriddin Rustam o'g'li	
INVESTITSİYALAR - IQTISODIYOTNING DRAYVERI SIFATIDA.....	227
23. Анакулов Фаррух Авазханович	
ҚУРИЛИШ ИНДУСТРИЯСИ ТАРМОГИДА ИНСОН РЕСУРСЛАРИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ.....	228
24. Б.А.Давлятов	
КЛАСТЕРЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МУАММОЛАРИ ХУСУСИДА.....	230
25. Б.А.Давлятов, Ф.Х.Назарова	
ПАХТА-ТҮҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ.....	232
26. Жабборов Шавкат Абдусатторович	
ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИНГ РИВОЖЛANIШIDA ХОРИЖ ТАЖРИБASI.....	234
27. Иброҳим Илҳомжонов,	
ВЛИЯНИЯ КАЧЕСТВА ИНСТИТУТОВ И ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА.....	237
28. Исамухамедов Боходир Баҳрамович	
РАҶАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ТАМОЙИЛЛАРИ АСОСИДА ИҚТИСОДЧИ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШ.....	239
29. Иномжон Каримов Ортиқбаевич, Иногамова Мадина	
ҚУРИЛИШ СОХАСИГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН МАҚСАДЛИ ВА САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ.....	241
30. Мирсаидов Шоҳруҳ Ҳусанович	
ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ АУДИТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В МЕЖДУНАРОДНЫЕ.....	244



31. Одилов Бобуржон Фурқат ўғли БАНКЛАР КАПИТАЛ БАЗАСИ БАРҚАРОРЛИГИН ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ.....	246
32. Саодат Исламова РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ.....	248
33. Самиева Г.Т. АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИНИ ОШИРИШДА ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИ ВА ТОМОРҚА ЕР ЭГАЛАРИНИНГ ЎРНИ.....	251
34. Сатторов Алишер Ҳасан ўғли АУДИТОРЛИК ТАШКИЛОТЛАРИДА ИЧКИ СТАНДАРТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ.....	254
35. Сиражиддинов Низанбай ИНВЕСТИЦИИ, ПРОТЕКЦИОНИЗМ И БЛАГОСОСТОЯНИЕ НАРОДА.....	256
36. Майрам Ҳожиева ИҚТИСОДИЁТИМИЗНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ СОҲАЛАР КЕСИМИДА ТАҲЛИЛИ.....	259
37. Холбаев Санжар Илхомович ИННОВАЦИЯНИ РАҒБАТЛАНТИРУВЧИ РАҶОБАТ МУҲИТИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР.....	262
38. Пазлiddин Ҳошимов, Достонбек Устаджалилов МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ РАҶОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН КЛАСТЕРЛАРНИНГ РОЛИ.....	267
39. Боротов Шарофиддин Жумақул ўғли РАҶАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРОИТИДА СУНЬЙИ ИНТЕЛЛЕКТДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ.....	270
40. Шокиров Умид Улугбекович ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИНГ ШАКЛИ СИФАТИДА.....	272
41. Камбаров Жамолиддин Ҳикматиллаевич, ЎЗБЕКИСТОННИ САНАОТ - 4.0 ТИЗИМИГА ЎТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА ЗАРУРИЙ ТАДҚИҚОТЛАР.....	274
42. Ризоев Фарруҳ Ҳикматиллоевич ЎЗБЕКИСТОН КОРХОНАЛАРИГА ТҮҒРИДАН-ТҮҒРИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ.....	276



ХАҚИҚИЙ ТАДБИРКОР - МАНФИЙНИ МУСБАТГА АЙЛАНТИРАДИ

Болтабоева Манзура Комилжановна

Наманган тумани 8-сонли мактабинин ИБА Фани ўқитувчиси

Telefon:998(97)259-46-77; mirzabdullayev85@list.ru

Аннотация. Ушбу мақола мактабда иқтисодий билим асослари фанини қизиқарли ташкил этишда ва ўқувчиларни ушбу фанга бўлган шитиёқларини оширишига қаратилган бўлиб, ундаги ёритилган воқеалар хақиқатда содир бўлғанлиги билан аҳамиятларидир. Бу мақола орқали инсон ҳаётда доим олға интилиши кераклигига ургу берилган.

Калит сўзлар. Рақобат, даромад, фойда, реклама, тадбиркор.

Ёмон ўқитувчи масалани жавони айтади, яхши ўқитувчи шу масалани жавобини топиш йўларини ўргатади. Мен қўйида бир нечта мисоллар орқали хаётимизда иқтисодиётни тутган ўрни ва "Иқтисодий билим асослари" фани нечоғлик кераклиги асослаб бермоқчиман.

Америкалик Роберт Мейнардинг бир бой тогасидан унга каттагина ер мерос сифатида васият қилиб қолдирилади. Флорида штатида жойлашган ушбу ерда Робертнинг айтишича: "хеч нарса ундириб бўлмас, унда мева-чева етишириш тутул хатто чўчқа кўпайтиришнинг ўзи амри маҳол эди". У ерда фақат найза баргли дублар ва чинқироқ илонлар тентиради. Роберт ерни ташлаб кетмади ва тогасидан аразламади, қайтанга манфийни мусбатга айлантириш хақида ўйлади. У эндилиқда ўзининг ерларини атрофини ўраб чиқиб, илонларни боқишишни бошлади. Кейинчалик бу фермани йилига 20000 киши келиб кўришга жонсарак эди. Илон тишлиридан олинган захар лабораторияга жўнатилар ва ундан антитоксин иммунли зардоб тайёрланар эди. Илон териси эса хаддан зиёд баланд нархларда пулланар, ундан аёллар пойафзали ва сумкалар тайёрланарди. Чинқироқ илон гўштидан тайёрланган консервалар бутун дунё бўйлаб ўз мижозларига юборилган. Хозирги кунда ҳам ушбу ферма Робертнинг авлодлари томонидан ўз фаолиятни юритиб келмоқда. Кишиларнинг фойда олиш мақсадида, таваккалчилик асосида, ўз маблаги, мулки, билими ва имкониятларини ишга солиб, товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш фаолияти бу- тадбиркорлик дейлади.

Генри Форд айтганидек "Мен иқтисодиётни қоя тошлар тўлиб-тошган денгизга ва тадбиркорни шу денгизда сузиб бораётган кема капитанига ўҳшатаман. Агар иқтисод денгизида сузаётган кемасини капитани бўлган тадбиркор ўз йўлини тўғри ва аниқ белгиламас экан, унда кемаси қояларни бирига урилиб денгизга гарқ бўлиши аниқ.

Агар физика келажак тараққиётини хал қилувчи фан бўлса, унда иқтисодиёт мамлакат таянчи бўлиши бу факт. Математик олим Виетнинг шундай деган: "Мен математикани бор йўги 2% ини биламан холос" ва холанки Виет яратган теорема хозирда бутун дунё мактаб ўқувчиларига ўргатиб келинмоқда. Бундан келиб чиқадики, агар бугунги мактаб ўқувчиларимиз 2% иқтисодий билимга эга бўлсалар, унда келжакда хар қандай манфийни мусбатга айлантира олишлари мумкин. Келжакда ўз имкониятлари ва иқтисодий билимларини ишга солиб бизнес режани мукаммал тузадиган ва олдиндан фойда-зарар эҳтимоллигини хисоблаб чиқадиган тадбиркор бўлишларига ишонч билдирамиз.

"Иқтисодий билим асослари" фани ўқитувчиси сифатида менинг фикрим шуки: Тадбиркорлик шахмат доскасига ўҳшайди ва у хар жабхада муҳим фаолият хисобланади. У битта касб ёки бир йўналиш бўйича харакатланмайди. Иқтисодий тизим ёки тадбиркорлик чексиз имкониятлар ва мувофақиятлар калитидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Дейл Карнеги. Муфоваққиятлар калити. Янги аср авлоди нашриёти
2. Э.Сариқов. Б.Хайдаров Иқтисодий билим асослари 9-синф дарслиги. "Хуқуқ ва жамият"

МЧЖ нашриёти-2019

3. Э.Сариқов. Б.Хайдаров Иқтисодий билим асослари 8-синф дарслиги. "Хуқуқ ва жамият"

МЧЖ нашриёти-2019



ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ИҒТИСОДИТЁТИДА ЛИЗИНГ ФАОЛИЯТИНИН ИННОВАЦИОН АҲАМИЯТИ.

Одилжонов Илёс Одилжонович

Ўзбекистон Республикаси

Банк-молия академияси тингловчиси

"Ўзагролизинг" АЖ бош мутахассиси

Телефон +998909557010

Odilzhonov86@inbox.ru

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасининг иқтисодий ривожланишида лизинг фаолиятининг инновацион аҳамияти тўғрисида сўз боради.

Калит сўзлар: лизинг, инновация, инновация сиёсати, лизинг берувчи, лизинг олувчи, лизинг фаолияти, инвестиция, инвестицион муҳим, лизинг шартномаси, капитал, хусусий капитал, лизинг объекти ва субъекти.

Мамлакатимизда кичик бизнес ва тадбиркорликни ривожлантириш орқали аҳоли турмуш даражасини яхшилаш устувор вазифалардан биридир. Кичик бизнес ва тадбиркорлик ривожланишини замонавий техника ва технологияларсиз тасаввур этиш қийин. Бу борада лизинг фаолиятининг ўрни ва аҳамияти бекёсdir. Ҳозирги кунда лизинг фаолияти билан шугулланадиган бир қатор компаниялар ва ташкилотлар мавжуд. Кичик бизнес эгалари ва тадбиркорларнинг барчасида ҳам замон талабларига жавоб берадиган замонавий техника ва технологияларни тўғридан-тўғри харид қилиш учун имкони етарли эмас. Бу борада лизинг асосида турли соҳаларни техника ва технология билан таъминлаш энг самарали ва оқилона ечимдир.

Ҳар бир давлатнинг иқтисодий ривожланиши инвестицияларни узвий равишда амалга оширишни талаб қиласи. Бозор иқтисодиётини ривожлантириш, иқтисодиётни модернизациялаш борасида мамлакатимиз ҳукумати инвестиция жараёнини такомиллаштиришга доимий эътибор бериб келмоқда. Жаҳон тажрибасидан шуни кўришимиз мумкинки, инвестиция жараёнларини ривожлантириш учун қулай инвестиция муҳитини шакллантирмасдан ва хорижий инвестицияларни миллий иқтисодиётга фаол жалб этмасдан туриб, бозор иқтисодиётига ўтаётган мамлакатлар жаҳон иқтисодий ҳамжамиятига муваффақиятли мослаша олмайди. Инвестиция сиёсатининг самарадорлигини таъминлаш иқтисодиётнинг устувор йўналишлари ва эртанги кун талабларига жавоб берадиган мукаммал инвестиция дастурини ишлаб чиқиши талаб этади. Маълумки, мамлакатимизнинг чет давлатлар билан иқтисодий алоқаларини янада мустаҳкамлаш ва хорижда республикамизнинг иқтисодий имкониятларини кенг тарғиб қилиш орқали унинг ҳалқаро нуфузини янада ошириш, инвестицияларни жалб қилиши жадаллаштириш, туризм соҳасини янада ривожлантириш иқтисодий соҳадаги устувор вазифаларимиздан бири ҳисобланади (Мирзиёев, 2016). Инвестициялар иқтисодиётнинг ўсишини ва ишлаб чиқаришнинг ривожланишини таъминловчи муҳим омилдир. Иқтисодий ислоҳотларнинг самараси оқилона ва тўғри инвестиция сиёсатини ўтказишга кўп жиҳатдан боғлиқдир. Бунинг учун ички сармояларни ҳам, ташқи кредитларни ҳам, бевосита инвестициялар ва уларнинг барча манбаларини ҳам ишга солиш зарурдир. Бозор иқтисодиёти шароитида инвестицияларни лойиҳавий молиялаштиришнинг энг тараққий этган замонавий шаклларидан биридир. Биргина қишлоқ ҳўжалигини оладиган бўлсақ, эскириб кетган техникалар билан дехқончилик қилиш билан, замонавий охирги русумдаги техникалар билан дехқончилик қилиши солиштириб кўрадиган бўлсақ, меҳнат унумдорлиги ва сифат кўрсаткичларида ер билан осмонча фарқ кузатилади. Инвестицияларни жалб қилиш ва бунинг асосида иқтисодиётимизнинг турли соҳаларига замонавий техника ва технологияни олиб келиш ва барча тармоқларда қўллаш энг устувор вазифа ҳисобланади.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясининг 3.2-бандида таркиби ўзгаришларни чукурлаштириш, миллий иқтисодиётнинг етакчи тармоқларини модернизация ва диверсификация қилиш ҳисобига унинг рақобатбардошлигини ошириш, миллий иқтисодиётнинг мутаносиблиги ва барқарорлигини таъминлаш, унинг таркибида саноат, хизматлар кўрсатиш соҳаси, кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик улушкини кўпайтириш, ишлаб чиқаришни модернизациялаш, техник ва технологик жиҳатдан янгилаш, ишлаб чиқариш, транспорт-коммуникация ва ижтимоий инфратузилма лойиҳаларини амалга оширишга қаратилган фаол инвестиция сиёсатини олиб бориш устувор вазифалар қилиб белгиланган. Инвестициялар ёрдамида иқтисодиётнинг инновациялар ва юқори технологиялар



асосида тараққий этиши молиявий жиҳатдан қўллаб қувватланади, импорт ўрнини босувчи ва экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш сиёсати мувафақиятли амалга оширилади, замонавий инфратузилмалар такомиллаштирилади, янги иш ўринлари яратилиб, ишсизлик муаммосининг олди олинади. Энг асосийси эркин рақобат ва тадбиркорлик муносабатларига асосланган замонавий иқтисодий тизим равнақ топади. Инвестицияларнинг яна бир муҳим аҳамияти шундаки, улар ҳар бир давлатнинг узоқ ва яқин келажаги истиқболларини белгилаб беради.

Иқтисодиётнинг реал секторининг бу қадар тез ривожланиши инвестицион ресурсларга бўлган юқори эхтийёжни келтириб чиқаради. Уларни қоплашнинг самарали манбаларидан бири лизинг бўлиб қолди. Лизинг бозори - Ўзбекистон молия бозорининг юқори суръатларда ривожланаётган бўгинидир.

(Қонун, 1999) Ўзбекистон Республикасининг "Лизинг тўғрисида"ги қонунида лизинг изара муносабатларининг алоҳида тури бўлиб, унда бир тараф (лизинг берувчи) иккинчи тарафнинг (лизинг олувчининг) топшириғига биноан учинчي тарафдан (сотувчидан) ҳақ эвазига эгалик қилиш ва фойдаланиш учун лизинг шартномасида белгиланган шартларда бериб қўйиш мақсадида молмulkни (лизинг объектини) олади, деб белгиланган.

(Қодекс, 1999) Айтиб ўтиш керакки, республикамизда лизинг фаолияти Ўзбекистан Республикаси Фуқаролик Кодекси (587 - 599 моддалар) (Қонун, 2002) Ўзбекистон Республикасининг "Лизинг тўғрисида"ги қонуни ва бошқа қонунчилик актлари билан тартибга солинади.

Юртимида иқтисодиётни модернизация қилиш, замонавий технологиялар олиб келиш, корхоналарни қайта жихозлашда лизингнинг ўрни каттадир.

Япония ва Германия солиқقا тортишнинг амалдаги тартиби лизинг операцияларини ривожлантириш учун муҳим замин яратади. Бунда, солиқقا тортишнинг иқтисодий ёндашувидан фойдаланилади.

Юртимида лизинг муносабатлари такомиллашиб бормоқда, лекин банкларда қўрсатилаётган лизинг хизматларининг ўсиш тенденцияси кредитга нисбатан анча паст суратда кетмоқда.

(Фозибеков ва бошқалар, 2004) Ватанимиз корхоналарини техник жиҳатдан қайта куроллантиришга қаратилган молиявий лизинг узоқ муддатли кредит билан таъминлаш характеристига эга. Банк фоиз ставкалари юқорилиги туфайли, лизингга сафарбар этиладиган молия-кредит ресурсларини юқори даражада ҳимояланганлигига қарамай, лизинг операциялари банклар учун жуда ҳам даромадсиз бўлиши мумкин. Шунинг учун ҳам молиявий лизинг операциялари ўтказиш бўйича, солиқ имтиёзлари бериш Ўзбекистон иқтисодиётига катта ҳажмда нодавлат инвестициялари киритилишига асос бўлади.

Хулоса ва таклифлар: Хулоса қилиб айтиш мумкинки иқтисодиётимизнинг ҳар бир тармоғи ривожи ва юксалиши учун жаҳон тажрибаси ва замонавий техника ва технологиянинг кириб келиши инновацион ва инвестицион муҳитнинг жозибадорлигини ишириш учун хизмат қилади.

Бу борада қулай инвестицион муҳит яратиш барчамизнинг асосий вазифамизидир.

Лизинг тизимини ривожлантиришда куйидаги таклиф ва тавсияларни илгари сурдик:

- техникалар сотилишини кенгайтириш, янада илгор тарзда ишлайдиган замонавий техникаларни сотиб олиш;
- техника воситаларининг айланиш (тикланиш)ини тезлаштириш ва ишлаб чиқаришни техник жиҳатдан қайта қуроллантириш;
- лизинг берувчи, истеъмолчи ва тайёрловчилар ўртасида иқтисодий ва ҳуқуқий алоқаларни замонавийлаштириш.

Ўзбекистон Республикасининг иқтисодиёт тармоқларининг турли соҳаларида инвестиция фаолияти самардорлигини ошириш учун инновацион техника ва технологияни кириб келишида лизинг фаолият турни асосий ўрин эгаллайди. Бу борада инвесторлани жалб этиб, лизинг асосида замонавий техника ва технологияларни олиб кириб соҳалар ривожини таъминлаш, мамлакатимиз иқтисодиётининг ўсишига ўзининг ижобий таъсирини кўрсатади, шу сабабли мазкур молиявий ресурслардан ўз вақтида янада самарали ва тизимли фойдаланишнинг янги механизимларини ишлаб чиқиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Кодекс (1999). Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодекси. 587-599- моддалар.
2. Қонун (1999). Ўзбекистон Республикасининг "Лизинг тўғрисида"ги қонуни, 1999 йил 14 апрел, 2-модда.
3. Мирзиёев Ш.М., (2016). Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. Ўзбекистон Республикаси Президенти лавозимига киришиш тантанали маросимига бағишлиланган Олий Мажлис палаталарининг кўшма мажлисидаги нутқи - Тошкент: Ўзбекистон, - 24 б.



4. Фозибеков Д. F, Собиров О.Ш., Мўминов А.Г., Қулжонов О.М, (2004) Лизинг муносабатлари назарияси ва амалиёти. - Тошкент.: "Fan va texnlogiya", 92-132 бетлар.;.



ТИЖОРАТ БАНКЛАРИ ИНВЕСТИЦИОН ФАОЛИЯТИ УЧУН РЕСУРС МАНБАЛАРИ.

Юлдашев Шерзод

Банк-молия академияси тингловчиси

Телефон: +995935934269

sh.yuldashev607@gmail.com

Анотация: Ушбу мақолада тижорат банкларининг инвестицион фаолиятига таъсир этувчи омиллар таҳлил қилинган. Тижорат банкларининг ресурс манбаларини кўпайтириши бўйича тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: инвестиция фаолияти, молиявий активлар, инвестор, фоиз ставкалари, ресурс базаси, жамгарма депозитлари, депозит шартномаси, синдикациялашган кредит.

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётининг жаҳон иқтисодиётiga интеграциялашаётган бир даврда мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор ривожлантириш, унинг рақобатбардошлиқ дара-жасини ошириш муҳим масала ҳисобланади. Бунинг учун иқтисодиётда таркибий ўзгаришларни чукурлаштириш, юқори технологик ишлаб чиқаришни ривожлантириш, саноат тармоқларини модернизация қилиш ва технологик янгилаш жараёнларини тезлаштириш лозим. Ушбу масалаларни ижобий ҳал қилиш учун мамлакатимизда асосий инвестиция институти ҳисобланадиган тижорат банкларининг инвестиция фаолиятини ривожлантириш зарур.

Ушбу мавзуга оида Триф, Абдуллаева ва бир қатор халқаро иқтисодий сайтлардаги мақолалар ўрганилиб улардаги илмий ўрганишлар асосида метадолонгик асос сифатида фойдаланилди. Банкларнинг инвестиция фаолияти - бу банк инвестор сифатида даромад олиш мақсадида молиявий активларни сотиб олиши, реал активларни яратиши ва ташкил қилиши учун маблагларни жойлаштириши билан боғлиқ фаолиятидир. Банкларнинг инвестиция фаолиятини бошқа инвесторлар фаолиятидан фарқли томони шундаки, улар инвестицияни жалб қилинган маблаглар эвазига амалга оширадилар. Шунинг учун ҳам банк бир томондан инвестор сифатида бозорда пайдо бўлса, бошқа томондан эса у қарздордир. Ушбу ҳолат банклар учун ликвидлиликни муҳим масала қилиб қўяди, улар жалб қилинган депозитлар ва ажратилган кредитлар ҳамда инвестицияларнинг муддати, ҳажми ва фоиз ставкалари бўйича мутаносиб бошқаришни тақозо этади.[1]

Давлатимиз Президенти 14 январ 2017 йилдаги Мамлакатимизни 2016 йилда ижтимоий-иктисодий ривожлантиришнинг асосий якунлари ва 2017 йилга мўлжалланган иқтисодий дастронинг энг муҳим устувор йўналишларига бағищланган Вазирлар Маҳкамасининг кенгайтирилган мажлисидаги маърузасида "Макроиктисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш ва иқтисодий ўсишнинг юқори суръатларини сақлаб қолиш, жумладан, Давлат бюджета барча даражада мутаносиб, миллий валюта ва ички бозордаги нарх даражаси барқарор бўлишини таъминлаш - энг муҳим устувор вазифамиздир. Мамлакатимиз ҳудудларига салмоқли инвестицияларни киритишга доир муаммоларга алоҳида эътибор қаратиш зарур. Банк инвестиция фаолиятига ўз маблаглари билан бирга, ташқаридан молиялаштириш манбаларини жалб этиш бўйича чора-тадбирлар ишлаб чиқиши керак" деб такидлаб ўтган эди[2].

Давлатимиз тижорат банкларининг инвестицион лойиҳаларни молиялаштиришда уларнинг ресурс базаси етарлилиги билан баҳоланади. Банкларнинг ресурс базасини икки қисмга бўлиб кўришимиз мумкин, булар банк капитали ва депозитлардир. Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки инвестицион лойиҳалар узоқ муддатга мўлжалланган бўлганлиги сабабли уларни молиялаштириш манбалари ҳам ушбу даврга мутоносиб бўлиши лозим[3]. Тижорат банклари ресурс базасининг асосий таркибий қисми бу уларнинг капитали бўлиб, банк назорати бўйича Базель қўмитаси тавсиясига кўра регулятив капитал етарлилигига талаб 8 фоизни, 2019 йил 1 январдан бошлаб маҳсус захира капиталига минимал талабни ҳисобга олган ҳолда 10,5 фоиз қилиб белгиланган. Тижорат банклари ўз акцияларига қўшимча эмиссия қилиш орқали ўз капиталини ошириши мумкин бўлади. Ресурс базасининг иккинчи қисми бўлган депозитлар муддатсиз ва жамгарма депозитлардан иборат бўлади. Жаҳон Тикланиш ва тараққиёт банки эксперталарининг фикрича, транзакцион(талаб қилиб олингунча) депозитларнинг ҳажми жами депозитлар ҳажмидаги улуши 30 фоиздан ошмаслиги лозим[4].

Ривожланган мамлакатларда тижорат банкларининг инвестиция фаолиятларини молиялаштиришнинг асосий манбаи бўлиб мижозлардан жалб этилган муддатли ва жамгарма депозитлари ҳисобланади. Бунинг сабаби шундаки, биринчидан, капитал тижорат банклари фаолиятини молиялаштиришнинг нисбатан қиммат шакли ҳисобланади; иккинчидан, тижорат банклари



фаолиятининг моҳиятига кўра, аҳоли ва корхоналар-нинг вақтинчалик бўш пул маблағларини депозит ҳисоб рақамларига жалб қилиш ва уларни кредитлар, инвестициялар шаклида жойлаштириш билан шуғулланувчи тижорат ташкилотлари ҳисобланади; учинчидан, банклараро кредитлар нисбатан қиммат молиявий ресурс ҳисобланади, шу сабабли ундан актив операцияларни молиялаштиришда фойдаланиш тижорат банклари фоизли харажатлари миқдорининг ошишига олиб келади; тўртинчидан, тижорат банклари транзакцион депозитлардан тўғридан-тўғри, яъни муддатли депозит шартномаси тузмасдан туриб фойдаланишга ҳақли эмас[5].

Тижорат банклари инвестицион фаолиятининг эркин амалга оширилиши учун ресурс маблағарининг етарли бўлишлиги учун амалга оширилиши лозим бўлган ишлар борлиги, бу чора тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида иқтисодиётга етарли бўлган маблағларни ажратиш орқали ўзининг даромадини ошириши билан бир қаторда иқтисодий ўсишга ҳам ўз таъсирини кўрсатиши мумкин бўлади. Инвестицион кредит маблағарини ажратишда қўйидаги ресурс маблағлари орқали амалга ошириш мумкин бўлади.

Ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида тижорат банкларининг транзакцион депозитлардан ресурс сифатида тўғридан-тўғри, яъни муддатли депозит шартномасини тузмасдан фойдаланиши уларнинг депозит базаси мустаҳкамлигига салбий таъсир қиласи, ликвидлилик рискининг кучайишига хизмат қиласи. Бунинг сабаби шундаки, транз-акцион депозит бекарорлик даражаси жуда юқори бўлган пассив ҳисобланади. У исталган вақтда мижоз томонидан талаб қилиб олинishi мумкин. Шунинг учун ҳам ривожланган мамлакатларнинг банк амалиёти-да транзакцион депозитлар тижорат банки учун ресурс манбаи ҳисобланмайди ва уларга фоиз тўланмайди. Шу сабабли ресурс танқислиги мавжуд бўлган бир вақтда тижорат банклари йирик хорижий кредит институтлари билан ҳамкорлик ўрнатган ҳолда ресурслар жалб қилиши ёки улар билан биргаликда йирик инвестицион лойиҳаларни синдиқациялашган кредитлар асосида молиялаштириши бир томондан уларнинг ушбу лойиҳаларнинг ишлаши орқали кўшимича даромадларни яратса иккинчи томондан банкларнинг инвестицион фаолиятидаги хатарни диверсификациялашга асос бўлади.

Тижорат банклари ликвидлигини доимий таъминлаш, мижозлар олдида мажбуриятларни бажариш билан бир қаторда акциядорлар ва инвесторларнинг ишончини оқлаш учун банклар молия бозорида актив иштирок этиши талаб этиладиган ресурс маблағларини прагноз қилган ҳолда турли муддатдаги қимматли қоғозларни чоп этиш орқали ўз ликвидликларини ушлаб туриши ва даромад олиши мумкин бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. http://www.banki.ru/wikibank/investitsionnyiy_bank/
2. Мирзиёев Ш.М. <https://upl.uz>
3. Абдуллаева Ш.З (2002 й) "Банк рисклари ва кредитлаш".-Т:Молия.
4. <http://investr-pro.ru/>.
5. Триф А.А. 1997 й. "Инвестиционная и кредитная деятельность комерческих банков".-М.: Экономика, -Б-19. 12
6. Қонунлар, 2014 й. Ўзбекистон Республикасининг "Инвестиция фаолияти тўғрисида"ги қонуни.27-модда. "Халқ сўзи" газетасининг 2014 йил 10 декабрдаги 238 (6168)-сонида эълон қилинган.



ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИНИ МАИШИЙ ХИЗМАТ КЎРСАТИШНИНГ АҲВОЛИ (ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАР МИСОЛИДА)

Раджабова Муниса Бахтиёр қызы
Қарши ДУ мустақил тадқиқотчisi
Тел. +998938061444
Email: samsmith8054414@gmail.com

Аннотация:

Хозирги кунда ижтимоий муҳофаза тизимини тақомиллаштириши бозор муносабатлари шароитида энг долзарб масалаларидан биридир. Мамлакатда манзилли ижтимоий ҳимоя кенгроқ жорий этила боргани сайн унинг аниқ ва ҳақиқатдан ҳам шунга муҳтоҷ кишиларга, оиласарга етиб бориши таъминланмоқда. Чунки, бозор иқтисодиётининг биринчи талаби аниқлик ва маблагни тӯғри тақсимлай билишдир. Аҳоли турмуш даражасини белгилашда майший хизмат соҳасининг ҳам алоҳида ўрни бор. Мустақиллик йилларида кўп укладли иқтисодиётнинг шаклланиши ва бозор муносабатларининг ривожланиши натижасида майший хизмат кўрсатиш соҳасининг тармоқлари кўпайиб борди.

Калит сўзлар: Аҳоли, жамият, ижтимоий муҳофаза, майший хизмат, кам таъминланган оиласар, ишсизлар, ногиронлар, болалар, талабалар, қариялар, ногиронлар, бокувчисини йўқотганлар

Аҳоли ва жамият ҳар бир аъзосининг турмуш шароитларини ошириш, билим олиш имкониятларини кенгайтириш, саломатлигини мустаҳкамлаш, ишчи кучи сифатида ижтимоий фойдали меҳнатда иштирок этиш салоҳиятини юксалтириш давлатимиз ижтимоий сиёсатининг устувор йўналишларидан ҳисобланади. Ана шу маънода аҳоли муҳофазасини таъминлашдаги биринчи ва асосий вазифа ҳам инсонни камол топтириш, унинг оила ва жамиятдаги ўрни ҳамда нуфузини кўтариш билан боғлиқ. Бинобарин, жамиятнинг инсонпарварлиги мамлакат иқтисодий салоҳиятининг қанчалик юқсаклиги билан эмас, балки бу салоҳият ҳар бир кишининг фаровон яшashi ва ҳар томонлама ривожланиши учун йўналтирилганлиги билан баҳоланади.

Хозирги кунда ижтимоий муҳофаза тизимини тақомиллаштириши бозор муносабатлари шароитида энг долзарб масалаларидан биридир. Чунки, мамлакатда олиб борилаётган барча иқтисодий ислоҳот ва тадбирларнинг ҳаммаси инсон учундир. Шунинг учун аҳолининг кам таъминланган, меҳнат бозорида рақобатлаша олмайдиган қатламини: кам таъминланган оиласар, ишсизлар, ногиронлар, болалар, талабалар, қариялар, ногиронлар, бокувчисини йўқотганларни ижтимоий муҳофаза қилишни мақсад қилиб қўяди.

Мамлакатда манзилли ижтимоий ҳимоя кенгроқ жорий этила боргани сайн унинг аниқ ва ҳақиқатдан ҳам шунга муҳтоҷ кишиларга, оиласарга етиб бориши таъминланмоқда. Чунки, бозор иқтисодиётининг биринчи талаби аниқлик ва маблагни тӯғри тақсимлай билишдир.

Аҳоли турмуш даражасини белгилашда майший хизмат соҳасининг ҳам алоҳида ўрни бор. Мустақиллик йилларида кўп укладли иқтисодиётнинг шаклланиши ва бозор муносабатларининг ривожланиши натижасида майший хизмат кўрсатиш соҳасининг тармоқлари кўпайиб борди.

Ўзбекистонда аҳолига майший хизмат кўрсатишни янада тақомиллаш-тириш мақсадида 1992 йил апрелда "Ўзмаишийхизматуюшма" тузилди. Соҳа фаолиятини бозор муносабатларига мослаштириш учун майший хизмат кўрсатиш корхоналарини давлат тасарруфидан чиқариш, уларни шахсий мулк қилиш ёки ижарага бериш тадбирлари олиб борилди. 1992-1995 йилларда Ўзбекистонда майший хизматга қарашли жами 12587 корхона хусусийлаштирилди. Майший хизмат соҳаси ишини яхшилашнинг асосий шартларидан бири сифатида тегишли корхона ва дўконларни хусусий-лаштириш деб қаралди.

1995 йил 12 октябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси-сининг "Аҳолига майший хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятини барқарорлаштириш чора-тадбирлари тӯғрисида"ти Қарори қабул қилинди. Қарор ижросини таъминлаш мақсадида республиканинг шаҳар ва туман-ларида майший хизмат соҳаси тадбиркорларининг уюшмалари тузилди. Сурхондарё вилоятида жами 820 та майший хизмат муассасалари бўлиб, уларда 1300 дан ортиқ тадбиркорлар фаолият олиб борди. 1995 йил Сурхон-дарё вилоятида аҳолига 317,9 млн. сўм пуллик майший хизмат кўрсатилиб, бу аҳоли жон бошига 202 сўмдан тӯғри келди. Аммо, бу соҳа вилоятнинг турли туманларida бир хил йўлга кўйилмади. Масалан, 1995 йил ўтган йилга нисбатан аҳолига майший хизмат кўрсатиш Ангор туманида 66,6 фоиз, Олтинсойда 60 фоиз, Сариосиёда 42 фоиз, Шўрчи туманида 59,5 фоизга камайганлиги кузатилади. Бу туман қишлоқларида майший хизматнинг янги, замонавий турларини жорий этиш



ишига етарли эътибор қаратилмади. Масалан, Олтинсой, Қумкўргон, Бандихон ва Қизириқ туманларида кийим-ларни кимёвий тозалаш цехлари умуман ташкил этилмади. Қарийб 70 минг аҳоли яшайдиган Қизириқ туманида атиги 3 та, Бандихонда эса 2 та сартарошхона ишлаб турганлигини, Бандихон, Термиз, Олтинсой туманларида телевизор, музлатгич ва бошқа электр асбобларини таъмир-ловчи устахоналар умуман ташкил қилинмади. Туман ҳокимликлари май-ший хизмат соҳаси ишини йўлга қўйиш юзасидан аниқ режалар асосида иш юритмаганликлари боис туман қишлоқларида майший хизмат кўрсатиш тармоқлари ташкил этилмади.

Майший хизмат кўрсатишни ривожлантиришнинг 1996-2000 йил-ларга мўлжалланган Даствури ишлаб чиқилди. 1996 йилдан "Ўзмаиший-хизматуюшма"га қарашли барча давлат корхоналари хусусийлаштирилди. Давлат Даствурининг бажарилиши натижасида майший хизмат кўрсатиш ҳажми йилдан-йилга ортиб борди. Масалан, 1995 йил Сурхондарё вилояти қишлоқ аҳолисига жами 19,3 млн. сўмлик майший хизмат кўрсатилган бўлса, 2004 йил бу 5491,8 млн. сўмни ташкил этди. Қашқадарё вилоятида бу кўрсаткич 31,1 млн. ва 2116,8 млн. сўмдан иборат бўлди .

1997 йил 19 сентябрда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси "Аҳолига майший хизмат кўрсатиш тизими фаолиятини ташкил этиш тўғрисида"ги Қарори қабул қилинди . Қарор ижросини таъминлаш юзасидан керакли чора-тадбирлар ўз вақтида олиб борилганлиги учун соҳа фаолияти анча жонланди. Масалан, Қашқадарё вилояти қишлоқ аҳолисига 1996 йил 57,1 млн. сўмлик майший хизмат кўрсатилган бўлса, 1998 йил бу 427,0 млн. сўмни ташкил этди . Майший хизмат кўрсатиш ҳажми ортиши билан бирга хизмат сифати ҳам ортиб борди. Ишлаб чиқариш технологияси ва уни таш-кил этиш, буортмачи билан ўзаро муносабат янги сифат даражасига кўтарилиди.

2002 йил Қашқадарё вилояти бўйича аҳоли жон бошига пуллик хизмат 11874 сўмни, шу жумладан, майший хизматлар 3708 сўмни ташкил этди. Бу кўрсаткич туманлар бўйича таҳлил этилганда, Қамаши тумани қишлоқлари-да аҳоли жон бошига 3440 сўмлик, Қарши туманида 3919 сўмлик, Дехқон-обод туманида 3686 сўмлик майший хизмат кўрсатилди . Бу борада Баҳорис-тон туманида бошқа ҳудудларга нисбатан паст кўрсаткич аниқланди. Масалан, 2001 йил бу туман қишлоқларида аҳоли жон бошига 1973 сўм майший хизмат кўрсатилган бўлса, 2002 йил бу 2528 сўмни ташкил этди. Кўрилган тадбирлар натижасида аҳолига майший хизмат кўрсатиш иши сезиларли даражада ўзгарди.

Аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш ҳажми йиллар давомида Сурхондарё вилоятида ҳам ўсиб борди. Масалан, биргина Қизириқ тумани аҳолисига пуллик майший хизмат кўрсатиш 1994 йил киши бошига 14 сўмдан тўғри келган бўлса, 2002 йилга келиб, у 9039,7 сўмни ташкил этди. Музворот тумани қишлоқларида бу 8 сўмдан 11598 сўмга ортди .

2003 йил январь-сентябр ойларида Қашқадарё вилояти бўйича аҳоли-га 7586,7 млн. сўмлик майший хизмат кўрсатилган бўлса, 2004 йилнинг январь-сентябрида бу 7899,5 млн. сўмни ташкил қилди. Нишон туманида аҳолига майший хизмат кўрсатиш яхши йўлга қўйилган бўлиб, 2003 йилдан 2004 йилгача ўсиш 118,7 фоизни ташкил қилди . Умуман, вилоятнинг барча туманларида режа 100 фоиздан ортиги билан бажарилганлиги кузатилиди.

2005 йил 5 октябрда Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2006-2010 йилларда хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш Даствурини ишлаб чиқиши бўйича Ишчи комиссиясини ташкил этиш тўғри-сида"ги Фармойишига биноан ривожланган мамлакатларнинг тажриба-ларини чукур таҳлил қилиш асосида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш даствури ишлаб чиқилди . Мазкур дастурда 2010 йилга бориб ялпи ички маҳсулот таркибида хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасининг улушкини 35-40 фоизга етказиш режалаштирилди . Майший хизмат кўрсатиш корхоналари аҳолига сервис хизмат кўрсатишда жаҳон мамлакатлари тажрибаларидан ҳам унумли фойдаланишга ўтди.

2006 йил Ўзбекистонда 309,5 млн сўмлик майший хизмат кўрсатилган бўлса, 2007 йил бу 392,1 млрд сўмни ташкил этди . Қашқадарё вилоятида бу 26,2 ва 30,8 млрд. сўм бўлди. Аҳоли жон бошига майший хизмат кўрсатиш Сурхондарё вилоятида талаб даражасида бўлмади. 2007 йил аҳоли жон бошига майший хизмат кўрсатиш 9,8 минг сўмга тўғри келди. Қашқадарё вилоятида бу 12,4 минг сўмдан иборат бўлди . Қашқадарё вилояти қишлоқ-ларида аҳолига майший хизмат кўрсатиш иши Сурхондарё вилоятига нисба-тан бир қадар олдинда бўлди.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар:

1.Қашқадарё вилояти 2002 йилда ижтимоий-иктисодий ривожланиш якунлари ва ислоҳотларнинг бориши тўғрисида. Қашқадарё вилояти статистика бошқармаси. - Қарши, 2003. - Б. 23.



2. Қашқадарё вилояти статистика бошқармаси жорий архивининг маълумот папкаси.
3. Социальное развитие и уровень жизне населения Узбекистана 2008.(Ст. сб). - Т., 2008. - Б. 181.
3. Сурхондарё вилояти статистика бошқармаси жорий архивининг маълумот папкаси.
4. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистик қўмитаси йиллик статистик тўплами - 2004. - Тошкент, 2005. -Б. 202.
5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси қарорлари. - 1997 й. - 19 сентябр. - Б. 38.
6. Ўзбекистон Республикаси Давлат статистик қўмитаси йиллик статистик тўплами - 2004. - Тошкент, 2005. -Б. 202.
7. Ўзбекистон Миллий Энциклопедияси. 12-жилдлик. - Тошкент: Давлат илмий нашриёти, 2006. 12 жилд. - Б. 341.



THE DIGITAL REVOLUTION IN EDUCATION

**Umidakhon Narimanova, MScGM (UK),
PhD candidate, the Academy of Public
Administration under the President of the Republic of Uzbekistan
umidakhon@hotmail.com**

...the future of knowledge and culture no longer lies in books or newspapers or TV shows or radio programs or records or CDs. It lies in digital files shot through our universal medium at the speed of light. - Nicholas Carr, The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains [1]

Abstract

Digital technologies [2] are becoming a ubiquitous phenomenon and offer tremendous opportunities for new forms of networking and cooperation, since knowledge and information can be digitized and transmitted via electronic communication channels [3]. The Internet, as an e-learning tool [4], is radically transforming educational opportunities. Broadband communication services [5] and information and communication technologies can play a fundamental role in ensuring the availability of knowledge, information and education and in facilitating the development of new skills [6]. The digital revolution is taking place at a staggering pace [7], and digital technologies are multiplying the ways of gaining knowledge and diversifying approaches to learning [8].

Key words: digital, digitalisation, education, university, Information and communications technologies, Internet of things, Modern internet technologies

The proliferation of digital technologies over a long period determines the development paths of the economy and society and more than once has led to fundamental changes in people's lives. The formation of the digital economy is one of the priority areas for most countries - economic leaders, including the USA, Great Britain, Germany, Japan, etc. [9]. They are usually characterised by a long period of implementation of "the digital development agenda" and a succession of priorities - from building a basic information and communication infrastructure to forming a coordinated policy in this area and programs to support the widespread introduction of digital technologies.

The proliferation of digital technology is driving the change in manufacturing and global markets. In the near future, it is the effective use of new digital technologies that will determine the international competitiveness of both individual companies and entire countries that form the infrastructure and legal environment for digitalisation. Of particular importance is the formation of educational programmes that meet global trends, and personalised learning paths that can provide "digital literacy".

Natural resources and cheap labour, which are still important, are becoming secondary factors in socio-economic development in the context of the transition from mass production of standardised products to the production of generally available individualised products. It is based on the synthesis of previously existing material production (new materials, computer-aided design/production) and digital technologies, which leads to the widespread use of artificial intelligence (AI) methods and the spread of the Internet of things (IoT).

Smart products are becoming the norm in a world where intelligent computerised devices (robots), their complexes and networks acquire the ability to interact in the preparation and deployment of automated production processes. A new industrial or technological (digital) revolution is impossible without a transition from mass education for all to quality education and the comprehensive development of everyone's personality [10].

The fourth industrial revolution, which is currently unfolding - is not only about advanced scientific and technical developments, but also a qualitative change in the culture of work [11]. From employees of all skill levels are required:

- high level of mathematical literacy;
- thorough scientific and humanitarian training; abilities [12], which are often called "competencies of the XXI century";
- strong knowledge, skills and abilities in the field of technology (project thinking; digital literacy; algorithmic thinking; directed or critical thinking and etc.).

Studies [13] show that educational reforms carried out in recent decades have been ineffective. Today, the number of jobs where performers are required to have a high level of general literacy and the ability to solve



tasks using a computer has increased significantly compared to the mid-1990s. At the same time, the number of employees capable of performing similar work at a high level has not increased. This problem is also relevant for Uzbekistan.

In the process of digital transformation of education, it is necessary to form (develop) and disseminate new models of work of educational organizations, the basis of which is the synthesis of:

- new highly effective pedagogical practices that are successfully implemented in the digital educational environment and rely on the use of digital technologies;
- continuous professional development of teachers;
- new digital tools, information sources and services;
- organizational and infrastructural conditions for the implementation of the necessary transformations (including the support of the educational institution, its leaders and founders from the side of the parents, the formation of the appropriate attitude in the team, the support of teachers in the development of new roles and working methods).

The essence of the digital transformation of education is the achievement of each apprentice required educational outcomes through the personalisation of the educational process based on the use of the growing potential of digital technologies, including the use of artificial intelligence methods, virtual reality tools; development of digital educational environment in educational institutions; providing public broadband Internet access, working with big data [14]. The rapidly developing and cheaper digital devices and technologies allow the widespread introduction of new models for organizing and conducting educational work (new pedagogical practices), which previously could not take their worthy place in mass education due to the complexity of their implementation using traditional (paper) information processing technologies.

In the course of the digital transformation of education, digital tools and services should be created (including using artificial intelligence technologies), developed and widely implemented, which will allow:

- to supplement the educational results recorded by the current standard with new, clearly described and reliably verifiable ones;
- update the content of learning areas mastered by students, taking into account the realities of the digital economy, the requirements of inter-subject (in the context of the integration of scientific fields) and readiness to live in a technologically rich environment (the spread of "intelligent" tools, virtual reality and the Internet of things);
- expand the range of methods and tools of educational work, as a result of which its effectiveness will increase and the time of participants in the educational process will be saved;
- differentiate and combine various forms of organization of the educational process, which will ensure the achievement of the required educational results for each student and provide opportunities for the development and satisfaction of his cognitive interests;
- widely use criteria-based assessment of educational achievements in the course of formative and ascertaining assessment.

The digital transformation of education is a long and complex process, during which the transition begins from solving pedagogical problems based on the experience and intuition of teachers to improving the educational process and the work of educational organizations based on the results of scientific research. The fourth technological revolution and the digital transformation of education stimulated by it are increasingly affecting the development of the educational system, which poses new challenges [15].

The digital transformation of education is associated with qualitative changes in educational work. They are necessary in order to form the ability of each member of society to live productively and work in a changing economy, to continue their education throughout life. The essence of this change is the use of rapidly developing digital technologies for a consistent transition to a personalised result-oriented organisation of the educational process [16].

Accelerated implementation of digital technologies in the economy and social sphere is an ambitious goal, which is successfully realized only in very few leading countries. It is achievable only if a number of essential conditions are fulfilled [17]. Firstly, business and the social sphere should be ready for digital transformation, development strategies must mature and take shape, suggesting a radical change in the ways of organising and conducting business due to the planned intensive introduction of digital technologies, demanded by organisations and promising stakeholders the return on investment of their own funds. Secondly, the country should have a relatively mature sector of the technological offer, which, if it does not aspire to international leadership, is at least capable of aquicktransfer and adaptation of foreign technological solutions and a rapid increase in the scale of its own activities. Thirdly, the demand of the population for digital technologies should constantly grow, since it is the needs and capabilities of consumers that ultimately determine the adequate demand for digital technologies for them from organisations, especially in the field



of B2C.

A special place in the formulation of tasks for the development and testing of digital technologies should be occupied by educational technologies and entire educational systems, supported and developed by professional communities of teachers. It is important to ensure at the same time both related and enhanced advantages of educational technology through digital solutions, and the development of digital solutions in the technological educational cycle, and the study of frankly weak points of educational technologies and systems. The unconditional value of the development of any decisions should remain the development and well-being of a person, the creation of the potential of his dignity and self-realisation in a wide range of life tasks.

Key references

1. & 3. Carr N., *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W.W. Norton & Company, New York and London, 2010, p. 41, ISBN 978-0-393-33975-8
2. UNESCO, Fundamental principles of digitization of documentary heritage. Accessed on April 18, 2020 http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/mow/digitization_guidelines_for_web.pdf
4. D'Antoni S., ed., *The Virtual University: Models and Messages - Lessons from Case Studies*. UNESCO, Paris, 2006, p. 51.
5. The OECD, "E-learning in tertiary education", 2005
6. The term "broadband" refers to numerous aspects of network services, including high-speed access to the Internet and/or services and electronic applications accessible via broadband networks. See <http://broadbandtoolkit.org/1.2>.
7. The State of Broadband 2014: Broadband for All. Geneva, 2014, chapter 4.
8. Morgan J., "Universities challenged: the impact of digital technology on teaching and learning", 2013, p. 13.
9. UNCTAD, United Nations Conference On Trade and Development. *Digital Economy Report 2019. Value Creation and Capture: Implications for Developing Countries*. United Nations Publications. New York, 2019.
10. Kaplinsky R., Cooper Ch., eds., *Technology and development in the third industrial revolution*. London: Frank Cass, 2005
11. Osburg, Th., *Sustainability in a Digital World Needs Trust*. Heidelberg 2017, pp. 3-19.
12. Kressel H., Lento T. V., *Competing for the future: How digital innovations are changing the world*. New York: Cambridge University Press, 2007
13. Elliott S., *Computers and the Future of Skill Demand*. Educational Research and Innovation, OECD Publishing, Paris, 2017.
<https://doi.org/10.1787/9789264284395-en>
14. Elliot T., Kay M., and Laplante M., *Digital Transformation in Higher Education*. DIGITAL CLARITY GROUP 2016
<https://mariannekay.com/wp-content/uploads/2016/03/DCG-Report-HEDT-March2016.pdf>
15. Tulchinskii G.L., *Digital Transformation of Education: Challenges for Higher School*. In: *Philosophical Sciences*. 2017. Vol. 6, pp. 121- 136.
16. Spear E., *Digital Transformation in Higher Education: Trends, Tips, Examples & More*. 2018
<https://precisioncampus.com/blog/digital-transformation-higher-education/>
17. Clark E., *Digital Transformation: What Is It?* EDUCAUSEreview: Why IT Matters to Higher Education, 2018. Licensed under a Creative Commons BY 4.0 International License. <https://er.educause.edu/articles/2018/5/digital-transformation-what-is-it>



ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИНИ ИЖТИМОЙ ҲИМОЯ ҚИЛИШ СОҲАСИДАГИ АМАЛГА ОШИРИЛАЁТГАН ИШЛАР ВА ИСТИҚБОЛДАГИ РЕЖАЛАР.

Таиров Улугбек Максетович
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви Академияси тингловичиси
+99897 3592200 uumitbek@mail.ru

Аннотация: Ушбу мақолада ҳозирги кундаги давлатимиз томонидан аҳолининг кам таъминланган қисмини ижтимоий қўллаб қувватлашнинг долзарб муаммолари ва уларни бартараф этиши бўйича тақлифлар ўрин олган.

Калим сўзлар: ижтимоий ҳимоя, ижтимоий сиёсат, ижтимоий хавфсизлик, моддий ёрдам, даромадлар тенгсизлиги.

Ижтимоий ҳимоя-кенг маънода мамлакат аҳолисини ижтимоий ва моддий муҳофаза қилинишини таъминлайдиган ва жамиятда қарор топган ҳуқуқий, иқтисодий, ижтимоий чора-тадбирлар мажмуи. Тор маънода эса давлат ва жамиятнинг ёши, саломатлиги ҳолати, ижтимоий аҳволи, тириклик воситалари билан етарли таъминланмагани туфайли ёрдамга, қўмакка муҳтож фуқаролар тўғрисидаги гамхўрлиги. Унинг асосий мақсади аҳоли фаровонлигининг тўхтовсиз яхшиланишини таъминлаш, аҳоли қат-ламларининг таълим, маданият, қасб малакаси, даромадлари жиҳатидан кескин тафовутларига барҳам бериш, жамият томонидан инсонга муносиб ҳаёт даражасини ва инсон тараққиётини таъминлашга ёрдам беришдан иборат.

Аҳолини ижтимоий жиҳатдан қўллаб қувватлашга Президентимиз Ш.М.Мирзиёев томонидан катта эътибор қаратилмоқда. Хусусан аҳолининг кам таъминланган, қашшоқ қатламини қўллаб-қувватлаш, уларга муносиб шарт шароит яратиш, муҳтож оиласаларни муносиб уй жойлар билан таъминлаш, қашшоқликдан кутулишлари учун ўша ҳудуд мутасаддиларига ҳокимларига бир қатор топшириқ ва масалаларни ҳал этиш бўйича вазифалар юклатилмоқда .

Ҳозирги кунда ижтимоий ҳимоянингқўйидаги асосий йўналишлари мавжуд. Булар, эркин ижтимоий иқтисодий фаолият кўрсатишни таъминлаш; иш билан бандлик, қасб танлаш, ўқиш ва билим олиш; даромадларнинг кафолатланиши; ҳар бир фуқаронинг ўз иқтисодий фаолиятида даромадга эга бўлиши; истеъмолчилар ҳимояси, истеъмолчилар жамиятлари; товарлар ва хизматлар сифати, истеъмол кафолатини таъминлаш; аҳолига тиббий хизмат кўрсатиш; ижтимоий таъминот тизими ва аҳолининг муҳтож, кам таъминланган қисмларига пенсиялар, нафақалар, турли хил имтиёзлар беришдир.

Ривожланган демократик жамиятда ижтимоий ҳимоя вазифаларини бажаришни давлат ўз зиммасига олади. "Ижтимоий ҳимоя" тушунчаси илкбора 1935 йилда АҚШнинг "Ижтимоий хавфсизлик бўйича қонун"ида қўлланилган, кейинчалик Халқаро меҳнат ташкилоти конвенцияларида бу тушунча мазмуни мукаммалаштирилган. АҚШ, Канада, Швейцария каби мамлакатларда ижтимоий ҳимоянинг кўпгина муаммолари ҳал этилган, лекин ечимини топмаган муаммолари ҳам жуда кўп. Шунга қарамай, бу мамлакатлар тажрибаларидан фойдаланиш аҳамиятлидир.

Турли мамлакатларда аҳолини ижтимоий ҳимоя тизими мамлакатнинг иқтисодий тараққиёт даражаси, демократик тараққиёт ва унинг аҳоли манбаатига мувофиқлиги, ижтимоий сиёсат даражаси, ижтимоий таъминот тизими каби омилларга боғлиқ ҳолда амал қиласди.

Ўзбекистонда ижтимоий ҳимоя тизими 20-асрнинг 20-йилларидан бошлаб шаклана бошлади. Мустақиллик йилларига келиб, бозор иқтисодиётiga ўтиш асосида амалдаги ислоҳотларга мос равища янтидан шаклланди. Айниқса, миллийлик, ўзликни англаш, эътиқод ва анъаналарнинг тикланиши ижтимоий ҳимоя тизимига муҳим янгилик бўлиб қўшилди .

Ўзбекистонда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш иқтисодий ислоҳотлар дастуридаги узлуксиз устувор йўналишлардан бирига, яъни ислоҳотларнинг ҳамма босқичларида устувор ҳисобланадиган вазифалар қаторига киради. Мамлакатда ижтимоий йўналтирилган бозор иқтисодиётини барпо қилишда давлат томонидан кучли ижтимоий ҳимоя сиёсати олиб борилмоқда. Кучли ижтимоий сиёсат Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт ўйларидан бири ҳисобланади.

Республикада ижтимоий ҳимоянинг ҳуқуқий муҳити яратилди, унга қонуний асос солинди. Ижтимоий ҳимоя тамойиллари Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кафолатланиб, қабул қилинган қонунларда ўз аксини топди. Мамлакатда даромад олишнинг кафолатланиши амалга



оширилди. Кенг миқёсда янги иш жойлари яратилиши аҳолини иш билан таъминлаш ишсизлик муаммосини ҳал қилмоқда (мамлакатда ишсизликнинг статистик кўрсаткичи 2018 йилда 9,3%). Бунда, айниқса, тадбиркорликнинг барча турларини ривожлантириш, касаначиликка кенг имкониятлар, ҳар бир оила тадбиркор дастури асосида берилаётган имтиёзли кредитлар доирасида ишлар амалга оширилмоқда. Товарлар сифати, аҳолига хизмат кўрсатиш соҳаларида амалга оширилаётган тадбир-чоралар истеъмолчилар ҳимоясини шакллантириб, аҳоли манфаатларини таъминламоқда. Инфляциянинг олдини олиш, сўмнинг ҳарид кучини сақлаш, бизнес-тижорат устидан давлатнинг маромий назоратини ўрнатиш, маркетинг, савдо, реклама кабиларни тартиблаштириш ижтимоий ҳимояни ривожлантироқда. Экология билан боғлиқ бир қанча катта ҳимоялаш ишлари амалга оширилиб, сув, ҳаво, ер ва маҳсулот тозалигига эришилмоқда. Президентимиз Ш.Мирзиёев ташабbusлари билан 2018 йил куз-қиши мавсумида Орол денгизи тубидаги суви қуриган худудларда "яшил қопламалар" - ҳимоя ўрмонзорлари барпо этишни жадаллаштириш чора-тадбирлари тўғрисидаги Ҳукумат қарори қабул қилинди . Қарорда таъкидланишича, дengiz қуриши ва шўрланишнинг тезлашуви оқибатида сўнгги йилларда 50 минг гектарга яқин экин майдони қишлоқ хўжалигига фойдаланишга яроқсиз бўлиб қолди. Куриган денгиз ўрнида 5,5 миллион гектардан ортиқ майдонни эгаллаган "Оролқум" саҳроси пайдо бўлди.Ҳимоя ўрмонзорлари барпо этиш учун 2019 йил мобайнида босқичма-босқич 100 млрд сўм ажратилди.Бундан ташқари, Орол денгизининг суви қуриган худудида 2019 йил давомида жами 500 минг гектар майдонда ҳимоя ўрмонзорлари барпо этилди.

Ижтимоий соҳага йуналтирилган ҳаражатлар Давлат бюджетининг асосий қисмини ташкил этади. Бу, энг аввало, таълим, соғликни саклаш, маданият, ижтимоий қўллаб қувватлашга сарфланадиган ҳаражатлардир. 2018 йилда Давлат бюджети ҳаражатларининг ярмидан кўпроғи (53%) ижтимоий соҳага ва аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишга йўналтирилди. 2019 йилда эса бу кўрсатгич 53.8%ни ташкил қилган .

Инфляцияя қарши чоралар ҳам ижтимоий ҳимояда муҳим аҳамиятга эга. Кейинги йилларда унинг ўрнини тўла қоплаш мумкин бўлмаса ҳам зарар кучини пасайтириш мақсадида иш ҳақи, пенсиялар, стипендиялар ва ижтимоий нафақалар миқдори оширилмоқда.

Бозор муносабатларига ўтиш ва ижтимоий-иқтисодий тизимни ислоҳ қилиш даврида аҳолини ялпи ижтимоий ҳимоя қилиш тизимидан ишончли ижтимоий кафолатлар ва аҳолини, айниқса, унинг ночор гурухларини аниқ манзилли ва мақсадли ижтимоий қўллаб-қувватлаш тизими барпо этилди. Бу тизимда маҳалла марказий ўринда туради.

Кам таъминланган оилаларни давлат томонидан ижтимоий ҳимоя қилиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг44-сонли "Кам таъминланган оилаларга ижтимоий нафақалар ва моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида" ги низомни тасдиқлаш ҳақида қарори қабул қилинди. Ушбу Низом фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари томонидан 14 ёшгача болалари бўлган оилаларга нафақа, бола икки ёшта тўлгунга қадар бола парвариши бўйича нафақа ва кам таъминланган оилаларга моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартибини белгилайди.

Булардан ташқари Ўзбекистонда норасимий ижтимоий ёрдам турлари ҳам мавжуд; уларга қариндошларнинг ўзаро ёрдами, миллий ва диний урф-одатлар асосида қилинадиган ёрдам, корхона ва ташкилотларнинг пенсионерларга, кам таъминланган кўп болали оилаларга, бева-бечораларга ёрдам пули бериши киради.

Республикамизда аёлларга, болаларга, кексаларга алоҳида ғамхўрлик кўрсатилади. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш доирасида 1998 йил"Оила йили", 1999 йил "Аёллар йили", 2000 йил "Соғлом авлод йили", 2001 йил"Болалар йили", 2002 йил "Қарияларни қадрлаш йили" деб эълон қилингани ва уларга таълуқли маҳсус дастурларни амалга ошириш мавжуд ижтимоий ҳимоя муаммоларини ҳал қилиш ва бунга жамоатчиликни жалб этишда яхши самаралар берди.

Адабиётлар.

1. Мирзиёев Ш.М. Олий Мажлисга Мурожаатнома. <https://prezident.uz/uz/lists/view/3324>
2. Содиқова Ш. Ўзгаришлар социологияси. Ўқув қўлланма. Тошкент-2019.
3. <https://stat.uz/uz/180-ofytsyalnaia-statystika-uz/6555-mehnat-bozori>
4. "Хукуқий ахборот" канали хабарлари.
5. <https://openbudget.uz/> мальумоти
6. 2013 йил 15 февраль куни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 44-сонли "Кам таъминланган оилаларга ижтимоий нафақалар ва моддий ёрдам тайинлаш ва тўлаш тартиби тўғрисида" ги низом



DIGITAL UZBEKISTAN 2030 AND THE GROWTH POINTS OF DIGITAL ECONOMY IN OTHER COUNTRIES

Diyorbek Bakhodirov

Student in National University of Uzbekistan

+998909074106

doniyor.diyorbek.jalolov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada Raqamli O'zbekiston 2030 dasturining mohiyati va ahamiyatli tomonlari qolaversa raqamli iqtisodiyotning boshqa davlatlar iqtisodiyotining ajralmas qismi ekanligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Raqamli O'zbekiston 2030, elektron kommersiya, bitkoyn, mayning va Raqamli Turizm.

Аннотация: В этой статье рассматривается программа Цифровой Узбекистан и ее особенности и ее пользы для нашей страны. Исследованы также и статистика Цифровой экономики в других странах.

Ключевые слова: Цифровой Узбекистан 2030 электронная коммерция биткойн майнинг и Цифровой Туризм

Annotation: The aim of this paper is focused to explain the importance of the programme "Digital Uzbekistan 2030" and it's benefits for the country.Besides that this paper also analyzed the growth points of digital economy in other countries.

Key words:Digital Uzbekistan 2030,ecommerce,btc,mining and Digital Tourism.

President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev declared 2020 "year of digital economics and science culture year" during appeal to Oliy Majlis deputies and senators on 24th January in Conference Hall in Hilton Hotel in Tashkent. He said:" All governmental organizations to research and build programme Digital Uzbekistan-2030 in two months and the importance of digital economy should be seen on all fields of economics such as energetics, agriculture and industry fields, and Besides that new electronic government website and electronic labour document are also in process to make our life's better"[1]. On the one hand, President announced to build new IT parks in all cities of Uzbekistan to prepare professional specialists on programming and coding fields. Modifying Internet speed in our country are currently in works and it brings more benefits for entrepreneurs to sell and promote their products through websites to the whole world

These parks must prepare qualified programming specialists and it will be known as "One million uzbek coders" in the coming years. It's very certainly understandable that, in our country innovative products are being used by 90 percent of our population who can fully have connection and accept to Internet information websites. The consumers of mobile technologies in recent years reached a peak over 17 million people. Sharing of money and expenditure on IT technologies didn't rise and levelled off over 2 % in 2019 and which is the lowest number among other developed digitalized countries such USA, China and Japan. Analogical statistics are so higher than our country in Netherlands Finland and Denmark over 15% in IT technologies. Currently specialists on digital economy field in our country are not much than 1 percent[4]. Internet network is currently at slow position in the whole territory of Uzbekistan. Accordingly there are over 96% of Uzbekistan population are using Internet sources and half of them are students, workers and company office staff members and etc. Through this programme tourism will also have impact on new digital technologies like there will be new apps for coming tourists to easily find a historical places in all our historical and modern cities such as Samarkand Tashkent and Bukhara. and it will be known as "Digital Tourism" and it can be defined as the digital support of the tourist experience before and during and after the tourist activity . This might be a recommendation system to help someone find suitable accommodation during holiday planning a mobile tour guide application on their smartphone while there [2].

The concept of Digital tourism is not new in economy field and permeates many of the online activities which many people today engage with new innovative apps like expedia and Travel App. However what is new is the concept of digitally enhanced tourism. Through the use of technology, the aim is to further improve the quality or extent of a tourist experience . Instead of making travel bookings easier, or replacing a printed guide with a multimedia one or supporting better photo management, new technologies can appreciably intensify the tourist experience. In practice research can include novel interfaces, the collection, management and processing of context data, middleware required to enable the dynamic composition of devices and services, navigation, search, recommendation, mobile interaction, augmented reality and ubiquitous human computer interaction Research has explored the motivations of the tourist, their behaviour



and goals.

Given as an example of developed digital economy in the other countries digital economy is very developed and today it worth over three trillion dollars half of the UK budget comparing to it. [3] It's widely accepted that the growth points of the digital economy has increasingly widespread impact on current the whole economy. Besides that digital economy can make new digital platforms all over the world. It's very expected that and it's given broad impact, traditional firms are actively assessing how to respond to the changes brought about by the digital economy.

Banks are trying to innovate and use digital tools to improve their traditional business. Governments are investing in infrastructure and to all economic fields in order to make production points new innovated digital products. The Digital Economy uses a tenth of the world's electricity. The move to the cloud has also caused the rise in electricity use and carbon emissions by the digital economy. A server room at a data center can use, on average, enough electricity to power 180,000 homes. Digital economy opened a way for mining technologies such as Bitcoin, Ethereum and etc.

Modern technologies creates for entrepreneurs and businessman to launch digital business and it gave to create new business opportunities and models in business. Although many of these models have parallels in traditional business, modern advances in ICT have made it possible to conduct many types of business at substantially greater scale and over longer distances than was previously possible. This section discusses several prominent examples of these new business models. Some of these business models may complement each other and in some cases overlap with each other (for example, payment services could be described under e-commerce or under cloud computing). The business models discussed below are by no means exhaustive.

Indeed, just as innovation in the digital economy allows the rapid development of new business models, it can also quickly cause existing businesses to become obsolete. The types of business discussed include several varieties of e-commerce, app stores, online advertising, cloud computing, participative networked platforms, high speed trading, and online payment services[5].

The examples of digital businesses are Netflix, Disneyplus, AppleTV, Amazon and Aliexpress. First of three streaming programmes gives peoples an access for all movies, tv series and etc. One of them Netflix reached 20.8 billion dollars in revenue[6]. Amazon, Aliexpress and Ebay businesses are called e-commerce. E-commerce (electronic commerce) is the activity of electronically buying or selling of products on online services or over the Internet. Electronic commerce draws on technologies such as mobile commerce, electronic funds transfer, supply chain management, Internet marketing, online transaction processing, electronic data interchange (EDI), inventory management systems, and automated data collection systems. E-commerce is in turn driven by the technological advances of the semiconductor industry, and is the largest sector of the electronics industry.[7]

It's been always said progress never stops and that's true. Modern digital technologies are entering to each country and to all societies and this might change the whole world in the future.

References

1. President Shavkat Mirziyoyev's annual message for Oliy Majlis deputies
- 2 James Benyon "Digital Economy report" London 2018
3. Patrick Delaney "Digital Economy" London 2017
4. Digital Economy Report in Uzbekistan 2020
5. Digital economy key features and business models
6. www.netflixinvestor.com
7. www.wikipedia.com



QISHLOQ XO'JALIGIDA INNOVATION IQTISODIYOT TEXNOLOGIYALAR

Samarqand iqtisodiyot va servis talabasi
Madina Hotamqulova
telefon: +998(99) 596 14 14
khotamkulova18madina@gmail.com

Annotatsiya: Har bir sohada tez sur'atlarda rivojlanib borayotgan Respublikamiz iqtisodiyotining ham turli bo'g'inlarida yangiliklar joriy qilinmoqda. Ushbu tezisda yurtimizning qishloq xo'jaligi sohasida olib borilayotgan keng ko'lamlı iqtisodiy siyosati tahlil qilindi hamda bu sohani yanada rivojlantirishga xizmat qiluvchi takliflar berildi.

Kalit so'zlar: Qishloq xo'jaligi, fermer xo'jaligi, agrobiznes, milliy iqtisodiyot.

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach, qishloq xo'jaligi sohasining milliy iqtisodiyotda ulushi kattaligini bilgan holda, uni yanada rivojlantirishga e'tibor qaratib kelmoqda. Jumladan, Respublikamizning birinchi Prezidenti I.A.Karimov tomonidan 1991-yil 11-yanvarda qabul qilingan qaror doirasida paxta-ekin maydonlarining kamaytirilib, 108,5 ming hektar tomorqa yerlarining ochilishi bu fikrga yaqqol dalildir. Shu kabi islohotlar keyingi yillarda ham davom etib kelmoqda. Ta'kidlash joizki, mamlakatimiz Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2019-yilning 19-aprel kuni "Qishloq xo'jaligi sohasida davlat boshqaruvi tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorni imzoladi. Ushbu qaror asosida yurtimiz hududida qishloq xo'jaligini yanada rivojlantirish uchun bu sohada yangi innovatsion texnologiya hamda usullarni joriy qilish sa'y-harakatlari olib borilmoqda. Innovatsiya deganda - bozor talabidan kelib chiqqan holda jarayonlar va mahsulotlarni sifatli o'sish samaradorligini ta'minlash uchun joriy etilgan yangilikdir. Iqtisodchi olimlar innovatsiyaga har qanday turdag'i yangilik emas, balki mayjud tizimning samaradorligini jiddiy ravishda oshiradigan omil sifatida qaralishi lozimligini ta'kidlashadi. Bunga misol sifatida so'nggi yillarda agrar sohada qo'llanilayotgan "klaster usuli"ni keltirish mumkin. Mazkur usul hosilni ekishdan tortib, uni yig'ish hamda qayta ishslash bilan bog'liq bo'lgan barcha jarayonlarda innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda ortiqcha xarajatlar va chiqimlarsiz eksportbop mahsulotlarni yaratishni o'z ichiga oladi. O'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, ushbu usulda innovatsiyalarning qo'llanilishi mehnat unumdorligini 1.5 barobargacha ish haqini esa 30 foizgacha oshirishga yordam beradi. Ushbu sohoni rivojlantirishga zamin bo'luchchi hamda uning iqtisodiy asoslarini keng yoritib beruvchi iqtisod fanlari doktori, professor M.Rahmatov hamda biologiya fanlari doktori, professor B.Zaripovlar hammullifligidayaratilgan "Klaster- integratsiya, innovatsiyavaiqtisodiy o'sish" deb nomlanuvchi risola ushbu sohoni respublikada yana bir pog'onaga ko'tardi. Ushbu risolada Buxoro viloyatida tashkil etilgan paxta klasteri bilan bog'liq bo'lgan innovatsion, irrigatsion hamda iqtisodiy g'oyalalar yoritilgan.

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, respublikada hududlar kesimida ularning tabiiy sharoitlariga hamda tuproq unumdorligiga asoslangan holda turli xil innovatsion texnologiyalarni joriy qilish yurtimizda agrobiznesni yanada rivojlantirish hamda qishloq xo'jaliklari maxsulotlarining YIM dagi ulushini oshirishga yordam beradi. Jumladan, mamlakatimizda joriy qilingan va deyarli barcha hududlarda yo'lga qo'yilib, keng foydalanib kelinayotgan "tomchilab sug'orish" usuli ham innovatsion texnologiyaning bir ko'rinishi bo'lib, u suvni tejagan holda ikki barobar yuqori natija ko'rsatishi mumkin. Ammo shuni ham ta'kidlash kerakki, ushbu tizimni ishga tushirish qimmatdir. Chunki, bu tizimga kerak bo'ladijan mahsulotlar xom ashyosini ishlab chiqaruvchilar chet eldan sotib olishadi va ularning xarajatlari ko'payadi.

Bundan tashqari yurtimiz hududida chet el innovatsion agrar yangiliklarini keng targ'ib qiluvchi qo'shma korxonalarining soni cheklanganligi ham ushbu sohaning gurkirab ketishiga to'siq bo'lmoqda.

Yuqoridaq tadqiqot natijalariga asoslangan holda, qishloq xo'jaligida innovatsion texnologiyalarni yanada kengroq targ'ib qilish uchun quyidagi takliflarni keltirish mumkin:

1. Tomchilab sug'orish tizimiga kerak bo'ladijan mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalarga xom ashyolarni chet eldan keltirish hamda ularni tashish bilan bog'liq bo'lgan xarajatlarni yengillashtirishda davlat tomonidan maxsus ko'maklarning yaratilishi;
2. Fermer xo'jaliklari bilan hamkorlikda chet el qo'shma korxonalarini yaratish va agrar sohada chet el innovatsion tajribalaridan keng foydalanishga yo'l ochib berish;
3. O'z fermer xo'jaliklarda innovatsion g'oyalardan foydalanayotgan fermerlarni rag'batlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. <https://lex.uz>



2. Ayupov R.X., Boltaboyeva G.R. "O'zbekistonda innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish muammolari va yechimlari". T.:TMI,2013,202bet

3. Rahmatov.M.A.,Zaripov.B.Z."Klaster- irrigatsiya, innovatsiyavaiqtiadiy o'sish ".Risola.T.: "Zamin Nashr" 2018yil.164bet.



FEATURES OF INSURANCE OF UNITED STATES OF AMERICA

Mamatkulova Nadira Maxkamovna, senior lecturer,
e-mail: nodirabegin.777@mail.ru,
(+99890) 994-79-82,
Akhmedov Alisher Nuriddinovich, student
e-mail: akhmedovpilot4ik99@gmail.com,
(+998 99) 897-99-04,
Tashkent institute of architecture and civil engineering

Annotation: This article discusses development issues and practical aspects of USA insurance. The types of insurance services and features of USA insurance companies are revealed in this article.

Keywords: insurance, insurance market, mutual insurance company, joint-stock companies, insurance companies, mutual insurance companies, medical insurance organizations.

Insurance business in America has a large scale. Insurance companies in the United States control almost 50% of the entire insurance market in the most developed countries of the world. For 2018, over 9 thousand property insurance companies and about 3 thousand life insurance companies operate in the USA.

The United States is an advanced power with great production capacity and enormous development potential. The scale of development of the insurance market in individual countries of the world is largely characterized by the degree of development of the economy and society, the degree of development of their relations at the international level. In the US, the insurance system is widely developed. Insurance is carried out by numerous insurance companies (there are several thousand of them in the USA), and the types of insurance services are extremely diverse. Analysis of the US insurance market is quite relevant and is of scientific and practical interest. There are two types of insurance companies in the USA: mutual insurance societies and joint-stock companies. State insurance firms do not exist at all. Shares of joint stock companies can be purchased by both individuals and legal entities. Insurance in the USA is divided into two sectors: life insurance and other types of insurance. According to the Financial Times rating agency, in recent years, the largest corporation in the US insurance market by market capitalization is the American International Group (AIG), an elite insurance business, one of the leading international diversified insurance groups, which operates in 130 countries and jurisdictions. AIG companies provide their clients - private corporations, public organizations and individuals - a wide range of property and liability, life and health insurance services through the world's largest network of offices and representative offices. A feature of the North American market is that in its main participant, the United States, the activities of insurers are controlled in each state separately. The legal form of insurance companies in the US, operating in one of the most developed insurance markets, are divided into five main groups: 1. Joint stock insurance companies; 2. Mutual insurance companies; 3. Inter-insurance or "reverse" exchanges; 4. Lloyd's syndicates; 5. Medical insurance organizations. Each of these categories of insurance companies has its own characteristics. So, unlike a joint-stock insurance company, a mutual insurance company is owned by its clients - the insured. Such an insurance company has no share capital and guarantees related to it to policyholders. Such insurance companies collect in the US about a third of property and liability insurance premiums and 40% of all life insurance premiums.

Analyzing the global trends in the development of the insurance business, we can assume that those insurance companies that will be ready to offer their clients a detailed risk analysis and targeted investment projects will win the competition. In the conditions of price instability, the need of clients as insurance services will grow, which will be an important factor in increasing the demand for expert services in the field of actuarial calculations, analysis, control and risk management of individual and corporate clients. Current trends in the development of the global insurance market - accelerating the processes of international exchange of insurance services, increasing competition between the largest transnational insurance companies - contribute to the internationalization of financial capital.

Used sources:

1. www.google.com
2. www.wikipedia.org



STARTUP: SOURCES OF FUNDING FOR YOUNG GENERATION IDEAS

Mirzakulova Feruza Muhiddinovna

Gulistan State University, 3rd course student

mirzakulovaferuza@gmail.com

+998949231140

Abstract: This article clearly states the meaning of "innovative startup", its own characteristic features and comforts for the global youth.

Key words: startup, innovative projects, banks, the stock market, the investor.

A "startup" is a young company that is at the stage of development and seeks to build its activities based on fresh ideas, innovations, and the latest technologies.

We have highlighted the characteristics of innovative start-up projects:

1. Innovation of the idea. The very essence of such a startup is to promote innovative ideas or improve old ones. Thanks to this, innovative startups can compete with the most powerful corporations, which, in most cases, refuse to introduce innovations and continue to offer products and services that have long proven themselves in the market. Every startup starts with an innovative or original idea.

2. The speed of creation. The project is launched in a short time, sometimes in less than six months.

3. The presence of the team. One person does not implement a startup. A team of friends, neighbors, relatives, and partners has a high chance of success when working together, since an innovative startup requires deep specific knowledge and each of the participants in the team must be a specialist in their field.

4. The creators of innovative startups are usually young. According to statistics, the average age of a startup founder is 25 years. Young people are more likely to take risks and are ready to believe in success to the last, and this is necessary for a successful startup launch.

5. Low chances of success. According to foreign data, the probability of success of implementing a new idea in a new product reaches 8.7 %. This is due to high risks, which are difficult to predict due to the innovative nature of the idea, as well as the inexperience of the novice entrepreneur [1].

6. Problems with funding. Perhaps the lack of funds to implement the idea is the main characteristic feature of an innovative startup. This is not surprising, because passionate young people who have an idea create startups, a huge amount of energy, but no money. This is why startups need investors-people who are interested in fresh ideas and help implement them by investing in the project. In addition, since a startup attracts investment at its inception, the investor invests in the idea, not in a successful company.

Thus, although high-tech startups have enormous potential, at the initial stages of project development, there may be significant difficulties in obtaining funding from traditional sources - banks, the stock market, etc. The main sources of financing for any young enterprises are:

6. Self-financing. Forms of such financing can be:

a. Transfer transactions between the parent company and a young company established by it for a specific project;

b. Granting credit to a subsidiary;

c. Transfer of funds to the account of a subsidiary (the amount of funds is often limited by law).

Of course, young companies can have their own sources of financing, such as: authorized capital, current and accumulated profits, as well as funding from explicit and hidden reserve funds.

7. Internal and external equity financing. Internal equity financing of young innovative company by attracting additional funds from founders, if the innovative enterprises are created as a JSC (joint stock company), newly-issued shares of which are distributed only among founders or pre-defined group of persons. This method of financing assumes that the respective shares of the founders in the authorized capital do not change, since each founder receives a certain number of new shares per existing share, while maintaining a proportional ratio. External equity financing, on the contrary, involves issuing shares on a closed subscription for those investors who were not previously founders of the company.

8. Debt financing that is exclusively project-based for an innovative startup, which is, aimed at the needs of the project targeted for the enterprise and long-term. Forms of debt financing for young project enterprises can be:

d. Investment loan;

e. Commercial loan;

f. Leasing of necessary equipment;



g. Bond issue.

Attracting debt capital is difficult due to the high risk of an innovative project and the lack of necessary collateral for the company that implements it. Banks, as a rule, lend to business development, but the opening - a few and at high interest rates. It is easier to issue a consumer loan to an individual, and many entrepreneurs choose this option. However, it is even more expensive and the risks are higher: if the case does not pay off, then the debt and interest will have to be returned.

Of course, there are other interesting ways to get funds for the implementation of a startup, which are difficult to attribute to any type of financing:

- Government subsidy. If the startup is interesting and useful to residents of the city, it is possible to receive regional subsidies. General requirements - innovation of the project and its usefulness for a specific region.

- Grants. Some large non-profit organizations that provide cash grants also support start-up entrepreneurs. Of course, they are primarily aimed at charitable and socially significant projects and Finance so-called "social entrepreneurship".

- Crowd funding. This is an opportunity for initiators of various projects in various fields, including those related to the creation of innovations, to raise funds for their implementation from ordinary people (acting in this case as non-professional investors) - on the terms determined by the initiators of the formation of the corresponding platforms.

It should be emphasized that making a final decision on a particular funding method can be extremely difficult. Each of these options has its own advantages and disadvantages, which can vary significantly depending on the characteristics of the startup.

Therefore, we have defined the essence of the concept of "innovative startup" and considered its characteristic features. We also analyzed the main sources of funding for high-tech startups. The material we have obtained is a theoretical basis for choosing the most preferred sources of funding for startups.

References:

1. Urabe K., Child J., Kagano T. Innovation and Management: International Comparisons. Berlin; N.Y.: de Gruyter Studies in Organization, 1988. P. 109.
2. Каширин А.И., Семенов А.С. Инновационный бизнес: венчурное и бизнес-ангельское инвестирование: учеб. пособ. - М.: Изд-во "Дело" АНХ, 2010.



IQTISODIYOTDA RAQOBATBARDOSHLIKNI OSHIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Nabijonov Otayevich

Toshkent Temiryo'l Muhandislari Instituti

Iqtisodiyot fakulteti Iqtisod yo'nalishi 2-bosqich talabasi

Tel: 91.2442250

@tadqiqot_Otabek

Annotatsiya: Raqobat - ko'p qirrali iqtisodiy hodisa bo'lib, u bozorning barcha sub'yektlari o'rtasidagi murakkab munosabatni ifodalaydi. Raqobat - bozor sub'yektlari iqtisodiy manfaatlarning to'qnashuvidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq naflilikka ega bo'lish uchun kurashni anglatadi. Raqobat mayjud bo'lishining boshqa shartlaridan biri tovar-pul munosabatlarinig ma'lum darajada rivojlangan bozor tizimida amal qilishidan dalolat beradi.

Kalit so'zlar: Raqobat, Tovar, bozor konyukturasi, monopoliya, texnik taraqqiyot, xususiylashtirish, resurslar, innovatsion vazifa.

Bozor iqtisodiyoti o'zining yetuklik darajasi va rivojlanish xususiyatlaridan qat'i nazar, raqobatning mayjud bo'lishini taqozo qiladi. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti rivojlanib borishi bilan raqobatchilik munosabatlari ham takomillashib, o'z shakllarini o'zgartirib boradi. Muhtaram birinchi prezidentimiz I.A. Karimov raqobatning bozor iqtisodiyotidagi ahamiyatini ko'rsatib: "Raqobat bo'lmasa, bozor iqtisodiyotini barpo etib bo'lmaydi. Raqobat - raqobat bozorning asosiy sharti, aytish mumkinki, uning qonunidir", deb ta'kidlaydi. Raqobat - bozor sub'yektlari iqtisodiy manfaatlarning to'qnashuvidan iborat bo'lib, ular o'rtasidagi yuqori foyda va ko'proq naflilikka ega bo'lish uchun kurashni anglatadi. Aksariyat hollarda raqobatning bevosita tovarlar yoki tarmoqlar o'rtasidagi kurash sifatida ta'riflaydilar: "Tovarlar hamda ularning ishlab chiqaruvchilari - firmalar, tarmoqlar, mamlakatlar o'zaro raqobatlashadilar. Shunga ko'ra, raqobat va raqobatbardoshlikni ham tovarlar, ham tovar ishlab chiqaruvchilarga nisbatan ko'rib chiqish mumkin". Milliy iqtisodiyot raqobatbardoshlikni oshirish yo'lida ma'lumki, bugun jahon bozori konyukturasi keskin o'zgargan, globallashuv sharoitida raqobat kuchaygan davrda yashayapmiz. Bunday murakkab sharoitda respublikamizda ham makroiqtisodiy barqarorlikni ta'minlash, rivojlanishning yuqori o'sish darajasini ushlab turish, milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarilayotgan milliy mahsulotlar xaridorligiga erishish, milliy valyuta tushumini ko'paytirish kabi muhim vazifalar amalga oshirilib kelinmoqda. Ma'lumki, kurash - bu o'z manfaatini himoya qilish, raqibni yengib chiqish hamda g'olib bo'lish uchun harakat, turli vosita va usullarni ishga solish demakdir. Tovarlar esa, raqobat jarayonida o'zlarining raqobatbardoshlik xususiyatlarini bevosita o'zgartira olmaydilar, ya'ni kurasholmaydilar. Ularning bu jarayondagi ishtiroti passiv hisoblanadi. Hozirgi bozor iqtisodiyotida raqobatning quyidagi asosiy vazifalarini ajratib ko'rsatish mumkin:

- 1) tartibga solish vazifasi;
- 2) resurslarni joylashtirish vazifasi;
- 3) innovatsion vazifa;
- 4) moslashtirish vazifasi;
- 5) taqsimlash vazifasi;
- 6) nazorat qilish vazifasi;

O'zbekistonda samarali raqobat muhitini yaratish uchun quyidagilar bo'yicha chora - tadbirlarning amalga oshirilishi taqozo etiladi:

a) Iqtisodiyotda davlat monopolizmining har qanday namoyon bo'lishini maksimal darajada bartaraf etish. Buning uchun tadbirkorlikni rivojlanitish va iqtisodiyotni davlat tomonidan boshqarish tizimini takomillashtirish uchun nisbatan qulay shart - sharoitlarni yaratishga qaratilgan chuqr institutsional islohotlar zarur;

b) Bozor sharoitida vujudga kelayotgan monopoliyalarning bozordagi o'z ustunlik mavqeysilarini suviste'mol qilish imkoniyatlarining oldini olish. Davlat muassalari raqobatning rivojlanishini ta'minlashlari lozim. Busiz samarali innovatsiyalar, past xarajatlar va narxlar, mahsulotning yuqori sifatiga erishish, boshqacha qilib aytganda, butun iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish mumkin emas.

O'zbekistonda davlatning raqobatchilik muhitini shakllantirishga qaratilgan siyosatida xususiylashtish, davlat mulki hisobidan mulkchilikning boshqa shakllarini vujudga keltirish asosiy o'rinn tutadi. Xususiylashtirish natijasida, birinchidan, mulk o'z egalarining qo'liga topshirilsa, ikkinchidan, ko'p ukladli iqtisodiyod va raqobatchilik muhitini vujudga keltiradi. O'zbekistonda raqobatchilik muhitini vujudga keltirishning asosiy



yo'li, bu raqobatni inkor qiluvchi davlat monopoliyasidan nodavlat, turli xo'jalik shakllarining mayjudligiga asoslangan va iloji boricha erkin raqobatni taqozo etuvchi bozor iqtisodiga o'tishdir. Bu yerda esa raqobatchilik munosabatlarni shakllantirish, mustaqil tovar ishlab chiqaruvchilarning paydo bo'lishini taqozo qiladi, chunki raqobatning asosiy sharti alohidalashgan, mulkiy mas'uliyat asosida o'z manfaatiga ega bo'lgan va tadbirkorlik tahlikasini zimmasiga oluvchi erkin xo'jalik sub'yektlari mayjudligi, ularning bozor orqali aloqa qilishidir. Dunyo mamlakatlari iqtisodiy rivojlanishining qaysi modelini tanlamasin milliy iqtisodiyotning jahon xo'jaligidagi mavqeyi uning raqobatbardoshlik darajasi bilan belgilanadi. Xalqaro raqobat texnik taraqqiyotning muhim omili hisoblanadi va uning ta'sirida ishlab chiqarish, boshqaruv texnologiyalarining doimiy yangilanib borish davom etadi, ishlab chiqarilayotgan mahsulotb turlari yangilanadi va sifati oshib boradi. O'zbekistonda tashqi va ichki mahsulot hamda xizmatlar bozorlarida o'zbekistonlik ishlab chiqaruvchilarning raqobarbardoshlikni oshirish masalalari bo'yicha xalqaro ilmiy-amaliy seminar bo'lib o'tdi. O'zbekiston respublikasini 2017-2021 yillarda rivojlantirish strategiyasiga ko'ra "Iqtisodiyot tarmoqlari uchun samarali raqobatbardosh muhitni shakllantirish hamda mahsulot va xizmatlar bozorida monopoliyani bosqichma - bosqich kamaytirish; prinsipial jihatdan yangi mahsulot vatemnologiyaturlarini o'zgartirish, shu asosdaichki va tashqi bozorlarda milliy tovarlarning raqobatbardoshligini ta'minlash" ga kengroq e'tibor berilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1) Iqtisodiyot nazariyasi. Sh.Sh. Shodmonov, U.V. G'afurov.
- 2) Iqtisodiyot nazariyasi. B.Y.Xodiyev, Sh.Sh. Shodmonov; Toshkent-2017.
- 3) Jahon iqtisodiyoti va xalqaro iqtisodiy munosabatlар. A.V. Vaxabov, D.A. Tadjibayeva, Sh.X. Xajibakiyev; Toshkent-2015.



SOCIO-ECONOMIC PROBLEMS AND ADVANTAGES OF UZBEKISTAN'S ACCESSION TO THE WTO

Otabek Narimonov

Student, Tashkent State University of Economics

Phone number: +998(94)4091643

otabeknarimonov1999@mail.ru

Abstract: The study of the entry of the Republic of Uzbekistan into the WTO seems very relevant, since in the modern world international trade is a powerful catalyst for the country's economic growth, which contributes to the development of efficient production of goods and services, enhancing the competitiveness of entrepreneurs and the influx of foreign currency funds into the national economy, and the WTO is the main regulator of international trade.

Keywords: international trade, industry, domestic enterprises, competitiveness, domestic market, export.

The process of accession of the Republic of Uzbekistan to the WTO began with a policy of liberalization of foreign economic activity. In 1994, the Republic of Uzbekistan submitted its first request for membership as a full member of the organization. The WTO has organized a working group on accession based on this request. In 2017, Presidential Decree UP-4947 was adopted in accordance with which an Action Strategy was developed for the five priority areas of development of the Republic of Uzbekistan in 2017-2021. Where cardinal reforms to liberalize currency regulation, foreign trade regime, customs and tax legislation are identified and carried out as the third priority area of the Strategy, which creates the most favorable conditions for the resumption of the process of Uzbekistan's entry into the WTO. Uzbekistan is systematically preparing for joining the World Trade Organization, analyzing the situation on foreign markets, bringing its normative documents in line with generally accepted standards, and also developing support measures for the most vulnerable areas of production.

In the process of joining the WTO, the state must agree with the working group of interested countries participating in the WTO on the conditions for its membership in the main areas. For example, access to the market for goods and services, the amount of subsidies in agriculture, government support measures, trade aspects of protecting intellectual property rights, and many others. It is important to develop a well-thought-out and carefully calibrated accession strategy so that the conditions for accession minimize the negative impact on national producers and sensitive sectors of the economy, while at the same time contributing to the development of the economy by strengthening competition, improving product quality, introducing international standards, strengthening investment cooperation and expanding export potential through access to new markets.

Table 1. Advantages and disadvantages of Uzbekistan's accession to the WTO

Advantages	Disadvantages
Conflict Resolution. With the growth of trade volumes, the expansion of the assortment of goods, as well as an increase in the number of countries and trading companies, there is a possibility of disputes. WTO helps resolve them peacefully. Most disagreements are resolved through consultation.	Due to the transformation of the country's economy as a result of joining the WTO, some sectors will benefit, others will lose.
The principle of non-discrimination avoids unnecessary complications.	In the conditions of the development of a market economy, competition with world manufacturers, unprofitable, unprofitable enterprises that have enjoyed exclusive privileges for many years will be forced to close or adjust to new realities and look for new directions of development.
A single set of rules applicable to all members greatly simplifies the entire trading regime.	At the same time, a country joining the WTO should clearly know the areas that are strategically important for the republic in order to protect them from cheap imports by high customs rates. For example, it can be a priority sector of the economy or a sphere where there is a high level of employment.
When removing customs barriers, imports of quality goods at affordable prices increase. This, in turn, stimulates local production to improve the quality of its products in order to be more competitive.	
Local production receives additional opportunities for exporting goods to many foreign countries. Thus, the global division of labor occurs.	



The process of joining the WTO is very different from other international organizations. To become a member of the organization, the state needs to carry out tax, customs, administrative reforms in order to comply with the norms and rules of the WTO. In other words, if the state joins the organization, it will become part of a large trading platform, the participants of which interact with each other according to the uniform rules established by the WTO. Accordingly, a new member of this community must play according to general rules and provide on its territory to other participants the same conditions that exist in other countries. On the other hand, when entering the WTO, the state opens access to world markets for itself, where it can freely export its goods or services. First of all, membership in the organization will attract foreign investors to the country. Now most of them do not want to invest in an economy that is unknown and unpredictable for them. Having become a member of the international community, Uzbekistan will actually declare that it is open for business. Joining the WTO will mean that all discriminatory privileges and rules for individual enterprises will be abolished. This will help reduce corruption, which will give impetus to the development of the private sector.

Uzbekistan's accession to the WTO will depend on the means and mechanisms for implementing institutional reforms in the industry, its individual sectors in the economy, as well as the adoption of laws that comply with WTO standards. All this will make it possible to apply a new set of measures important for the protection of sensitive industries.

REFERENCES:

1. On the strategy for the further development of the Republic of Uzbekistan. Presidential Decree No. UP-4947 dated February 7, 2017 // Collection of Legislation of the Republic of Uzbekistan, 2017, No. 6.
2. Uzbekistan resumed work on joining the WTO. Access Mode: http://www.wto.ru/trade-issues/drugie-torgovye-voprosy/uzbekistan-vozobnovil-rabotu-po-vstupleniyu-v-vto/_/
3. Web-site:<https://www.xabar.uz/en/tahlil/vstuplenie-uzbekistana-v-vto-chto-eto-voobshe>
4. Web-site:<https://uz.sputniknews.ru/analytics/20180314/7709364/wto-uzbekistan-torgovlya.html>



O'ZBEKISTONNING TASHQI IQTISODIY ALOQALARIDA XORIJY TILLARNING ROLI VA AHAMIYATI

Nurmatova Marg'uba Nurfulloyevna

Navoiy viloyat Zarafshon shahar 13-umumta'lim məktəb

Iqtisodiy bilim asosları fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekistonning tashqi iqtisodiy aloqalarida xorijiy tillarning roli va ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'z: Xalqaro mehnat taqsimoti, EIZ, Xalqaro iqtisodiy integratsiya

Xalqaro iqtisodiy munosabatlarda ikki omil yetakchi hisoblanadi. Birinchisi - xalqaro mehnat taqsimoti bo'lsa, ikkinchisi - xalqaro iqtisodiy integratsiyadir.

Jahon mamlakatlari bir-biridan tabiiy-iqlimi sharoitlari, ishlab chiqarishning mavjud texnik darajasi, ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlari, ishchi kuchi kabilalar bilan farq qiladi. O'z aholisining tobora o'sib borayotgan ehtiyojlarini qondirish uchun hamma narsani o'zi ishlab chiqaradigan milliy iqtisodiyot mavjud bo'lmaydi. Bo'lganlarining ham ya'ni, sobiq sotsialistik davlatlarning yaqin o'tmish tarixi barchaga ayon. Ayrim mahsulotlarni ishlab chiqarish bo'yicha mamlakatlar o'tasida mavjud bo'lgan farqlar mehnat taqsimotining yangi darajasini - xalqaro mehnat taqsimotini tug'diradi. Ana shu mehnat taqsimotining ilmiy nazariy asoslarini Angliyalik iqtisodchilar A.Smit va D.Rikord bundan qariyb 200 yil avval o'z nazariyalarida ilgari surgan edilar. Agar A.Smit xalqaro savdo-sotiq bilan bog'liq aloqalarni tahlil qila turib, qanday tovarlarni eksport qilish va qandaylarini import qilish xususida fikr bildirgan bo'lsa, D.Rikord esa uning fikrlarini yanada rivojlantirib, afzalliklar nafaqat mamlakatlar o'tasidagi, balki hududlar, sohalar va boshqa darajalardagi farqlarga tayanishini isbotlab bergen. Bu g'oya bugungi kunda ham ahamiyatini yo'qotmagan.

Xalqaro mehnat taqsimoti - bu mamlakatlar o'tasidagi mehnat taqsimotidir ya'ni milliy xo'jaliklarning o'zları uchun iqtisodiy jihatdan qulay bo'lgan yoki bu mahsulotlarni (xizmatlarni) ishlab chiqarishga ixtisoslashuvidir. Xalqaro mehnat taqsimoti orqali milliy iqtisodiyot baynalminallasshadi, ya'ni milliy xo'jaliklar umumjahon xo'jaligining tarkibiy qismiga aylanadi. Bunga yorqin misol, Andijonning Asaka shahridagi avtomobil ishlab chiqarish zavodi yoki Samarqanddagi yuk tashish bo'yicha "MAN" hamda avtobuslar ishlab chiqarish bo'yicha "Isuzu" avtokorxonalaridir.

Xalqaro iqtisodiy integratsiya - jahon hamjamiyatiga kiruvchi mamlakatlarning xalqaro mehnat taqsimoti asosida o'z faoliyat yo'nalishlarini birlashtirish jarayonidan iborat.

Iqtisodiy integratsiyaga kiruvchi mamlakatlar integratsion jarayonlardan iqtisodiy o'sish sur'atlarini ko'tarish, ishlab chiqarish hajmini o'stirish, investitsiyalar oqimini kengaytirish, iqtisodiyotni barqarorlashtirish, mamlakat tovar aylanmasini kengaytirish, aholi bandligini va farovonligini yuksaltilish kabi maqsadlarni ko'zlaydilar.

O'zbekistonning xalqaro jamiyatga integratsiyalashuvi, avvalo, jahon mamlakatlari va xalqaro iqtisodiy tashkilotlar bilan savdo va boshqa hamkorlik turlarini mustahkamlash bilan amalga oshadi. O'zbekiston hamkorlikni chuqurlashtirish va kengaytirish natijasida rivojlangan davlatlar investitsiyalarini va texnologiyalarini, mutaxassis kadrlarini jaib qilish, iqtisodiyotni bozor tamoyillari negizida samarali yuritish tajribalarini o'rganishga erishadi.

Xalqaro iqtisodiy hayotning baynalminallasshuvi bilan erkin iqtisodiy zonalar (EIZ) ham ko'payib bormoqda. "EIZ"lar mamlakatlar o'tasidagi savdo cheklashlarni bekor qiladi. "EIZ"lar mamlakatning boshqa joylarida ishlatilmaydigan imtiyoz va rag'batlarning o'ziga xos tizimi qo'llaniladigan milliy iqtisodiy hududning bir qismidir. "EIZ"lar ularni tashkil etuvchi davlatlar tomonidan "ochiq iqtisodiyot" tamoyillarini amalgalashda muhim bosqich hisoblanadi. Shu o'rinda dunyoda "Cnin mo'jizasi" nomini olgan xitoy davlatining tashqi iqtisodiy aloqalarida muhim o'ren egallagan maxsus iqtisodiy zonalar xususida qisqacha to'xtalmoqchimiz. Mazkur davlatning tashqi savdo hajmi ayni paytda 1 mlrd AQSH dollarini tashkil etadi. Mamlakat hududidagi 4 ta maxsus iqtisodiy zona, 14 ta erkin savdo, 53 ta yuqori va yangi texnologiyalar, 75 dan ortiq xorijda ta'lim olgan mutaxassislar uchun tashkil etilgan ilmiy-texnik, 38 ta eksportyor mahsulotlarni qayta ishslashga ixtisoslashgan hududlarni xitoy mo'jizasining paydo bo'lishiga munosib hissa qo'shgan omillardan biri deyish mumkin. Zero, rivojlangan davlatlar moddiy ishlab chiqarish tarmog'ini uchinchi dunyo mamlakatlariga ko'chirgan bir paytda xitoy o'zining arzon ishchi kuchi evaziga iqtisodiy sektorini yaratishga muvaffaq bo'ldi va "Jahon fabrikasi"ga aylandi. Raqamlarga e'tibor bering: Xitoy 1990 yilda 10,5 mlrd AQSH dollarini miqdorida xorijiy sarmoyani o'zlashtirgan bo'lsa, 2005 yilda bu raqam 68 mlrd dollarga etdi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek O'zbekiston ham jahon ochiq iqtisodiyotiga integratsiyalashmoqda. "Hozirgi



vaqtida yurtimizda 90 dan ortiq mamlakatning xorijiy kapitali ishtirokida tashkil etilgan 4 mingdan ziyod korxona muvaffaqiyatlari faoliyat yuritmoqda".

Dastlab Navoiy viloyatida "erkin industrial iqtisodiy zona" (NEIIZ), so'ngra "Angren" va "Jizzax" maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etildi. Shuningdek, Navoiy Xalqaro aeroporti qoshida xalqaro intermodal logistika markazi ochildi va u Osiyo va Evropa davlatlari yuklarini tashishda "havo koridori"ga aylandi.

"NEIIZ" faoliyatiga qisqacha to'xtalmoqchimiz. Ushbu iqtisodiy zonada bir qator qo'shma korxonalar faoliyat yuritmoqda. Jumladan, o'zbek-xitoy-singapur qo'shma korxonasi "Telekom innovations" dunyoda eng yirik raqamli TV uchun signallarni qabul qiladigan modemlar ishlab chiqarmoqda. 2012 yilda korxona 8,3 mlrd so'mlik mahsulot ishlab chiqardi. O'zbek-hind qo'shma korxonasi "UZMinda" 22 turda "JM O'zbekiston" avtomobilari uchun ehtiyyot qismlar ishlab chiqarmoqda. 1912 yilda 17 mlrd 177 mln so'mlik mahsulot ishlab chiqarildi va 155 ming dollarlik tovarini eksport qildi. 2013 yilda xitoylik investorlarning 20 mlrd 450 ming dollarlik sarmoyasi hisobidan mahalliy xom ashyo bazasida yiliga 350 mlrd so'mlik mahsulot ishlab chiqaradigan "NPS systems" (hayat pover cable systems) korxonasi ishga tushirildi. Korxonada yuqori kuchlanishga chidamli kabellar va o'tkazgichlar ishlab chiqarilmoqda. Shuninshdek, mahalliy sarmoyadorlar mablag'i hisobidan polietilin va polipropilin quvurlari, polietilin plyonkalari, qurilish materiallari, tibbiyot vositalari va boshqa mahsulotlar ishlab chiqarilmoqda.

Xalqaro iqtisodiy aloqalarning kuchayishi ularga xizmat qiluvchi muassasalarining ham tez rivoj topishiga olib keldi. Havo, temir yo'l transportlari, aeroportlar, gaz va neft quvurlarini keng qo'llash odatdagи holga aylandi. Xalqaro iqtisodiy aloqalarda O'zbekistonning samarali ishtirokida xorijiy tillarni o'rghanish va egallash zamonning muhim talabiga aylandi.



JANUBIY OSIYO MAMLAKATLARIDA ELEKTRON TIJORAT: RIVOJLANISH VA QIYINCHILIKLAR. OSIYO MINTAQASIDA ELEKTON TIJORATNI RIVOJLANTIRISH CHORA-TADBIRLARI.

Urinova Madinabonu Sarvarovna. Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Xorijiy til va adabiyoti yo'nalishi 2-bosqich talabasi
madina.urinova751@gmail.com
+99893 751 20 21

ANNOTATSIYA: Ushbu maqola Janubiy Osiyo davlatlarida elektron tijorat bilan bog'liq bo'lgan rivojlanishlar va ushbu tizimni takomillashtirishdagi qiyinchiliklarni yoritib beradi. Shuningdek, Osiyo mintaqasining raqamli iqtisodiyotda oqsayotgan bo'g'lnlari va ushbu kamchiliklarni bartaraf qilish bo'yicha olib borilishi mumkin bo'lgan harakatlar xususida fikr yuritadi.

KALIT SO'ZLAR: Internet, elektron tijorat, internet bozor, aloqa tizimi, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy innovatsiyalar, kompyuter savodxonligi

1998-yilda Intel bosh direktori Andy Grove ta'kidlaganidek, "5 yildan keyin barcha kompaniyalar internet kompaniyalari bo'ladi yoki umuman bo'lmaydi." Bu optimistik nuqtai nazar bo'lishi mumkin bo'lsa-da, Internetning o'sishi prognozlardan yuqori bo'lishiga e'tibor bermaslik juda qiyin. Masalan, Xalqaro Ma'lumotlar Korporatsiyasi 1 bir necha yil oldin 2002-yilga kelib Internetdan foydalanuvchilar soni 320 millionga yetishini bashorat qilgan edi. 2000-yil iyul oyida Nua Internet Surveys shuni ko'rsatdi, Internetda faol foydalanuvchilar soni 359,8 millionni tashkil etdi va bunday tez o'sib borishi bilan endi internetni e'tiborsiz qoldirib bo'lmaydi. Aslida, ba'zilar hatto Internet har qanday narsani o'zgartirishi mumkinligiga ishonishadi. Shiddatli o'sishni hisobga olgan holda, u o'ziga jalb qiluvchi biznes platformasiga aylandi. Ushbu real imkoniyatlar bilan birgalikda uning ASEAN mamlakatlari uchun jiddiy muammolari va xatarlari ham mavjud.

Hozirgi kunda elektron tijoratning umume'tirof etilgan ta'rifi mavjud emas (Mann va boshqalar. 2000).[1] Iqtisodiy hamkorlik va rivojlanish tashkiloti (OECD- Organisation for Economic Co-operation and Development (1997a)) turli xil ta'riflar ro'yxatini taqdim etdi.[2] Eng amaliy ta'rif Mesenburg (1999) tomonidan berilgan bo'lib, u elektron tijoratni kompyuterlar tarmog'ida amalga oshiriladigan operatsiyalar sifatida belgilab berdi. Shu sababdan, onlayn tranzaktsiyalarni amalga oshirish internet tizimida yangilik emas. Internet tarmog'idan foydalanishdagi yangilik esa umumiylarmoq bo'lib, mijozlar keng turdag'i mahsulot va xizmatlarni taklif etadigan ishlab chiqaruvchilar, sotuvchilar yoki vositachilar bilan to'g'ridan-to'g'ri munosabatda bo'lishadi. 1994-yilda Internetning keng tarqalishi brauzer paydo bo'lishi bilan bog'liq hisoblanadi. Brauzerning ishga tushirilishi bilan, asosan AQShda tadqiqot institutlari uchun cheklangan tarmoq bo'lgan internet foydalanuvchilar bilan do'stona aloqa qilish infratuzilmasiga aylandi. Internet shunchaki kompyuter savodxonligi yaxshi bo'lgan kishilar uchun emas, balki ishora qiladigan va bosa oladigan har kimga samarali bo'lib qoldi.

Internetning keng qo'llanilishini hisobga olgan holda, biznes nafaqat elektron bitimlar uchun platforma sifatida qaraydi, balki hukumatlar ham undan xizmatlarni yetkazib berish yoki elektron xaridlarni amalga oshirishda foydalanishni boshladilar. Bu Internet orqali tranzaktsiyalarni amalga oshiradigan uchta asosiy foydalanuvchilar guruhini yaratdi: biznes (B - business), iste'molchilar (C - consumer) va hukumat (G - government).

Osiyo-Tinch okeani mintaqasi elektron tijorat dunyoda eng tez rivojlanayotgan mintaqadir. Dunyo bo'ylab chakana savdoning umumiylajmiy hajmida elektron tijorat ulushi 2015 va 2016 yillar orasida 12 % ga oshdi. 2016-yil iyun oyiga qadar, Xitoyda onlayn xaridorlar soni 448 million va onlayn xaridlar 63 % yetdi, Singapur 60%, Malayziya 52% va Tailand 51% internet bozorlarning eng yuqori kirish darajasi bilan dunyodagi yetakchi bozorlar hisoblanadi. Keyingi 5 yil ichida xususiy iste'mol ulushining o'sishi global elektron tijoratning o'sishini ta'minlaydi. Onlayn do'konlarning barqaror o'sishi elektron tijoratning mustahkam bazasini ta'minlaydi. Umuman olganda, 2025-yilga kelib JODUDA raqamli iqtisodiyot ko'lami 5,5 baravarga o'sishi taxmin qilinmoqda.[3] O'sha paytda, Osiyo bozori transchegaraviy elektron tijoratdan keladigan global daromadning qariyb 40 % ini tashkil qiladi. Bu esa Osiyonidagi elektron tijoratning global markaziga aylanishiga keng yo'l ochib beradi.

Osiyoda elektron tijoratni rivojlanirish muammolari

Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun hozirgi axborot kommunikatsion tuzilmalar darajasi dunyo bo'yicha o'rtacha qiymatdan ancha pastdir. Bu esa, pirovard natijada, raqamli iqtisodiyot infratuzilmasining aksariyat qismi raqamli iqtisodiyot talablari darajasidagi ehtiyojnlarini to'liq qondira olmasligiga olib keladi. Agarda biz



bir misol sifatida ushbu mamlakatlardagi keng polosali maishiy aloqa tarmog'ni ko'rib chiqsak, uning xonadonlarga kirib borishining o'rtacha darajasi hududlar miqyosida 10-34% gina ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu jahon miqyosidagi o'rtacha 41,1% dan ham kamdir. Bundan tashqari, ushbu mamlakatlarning 79% aholisi foydalanayotgan keng polosali aloqa tezligi 10 Megabayt/sekunddan ham pastroq tezlikka egadir. Hozirgi davrda Markazi Osiyo davlatlari ko'pincha investitsiyalarni to'liq qoplay olmaslikka hamda raqamli infratuzulmada kelib chiqishi mumkin bo'lgan investitsion muammolarga duch keladilar. Bu kabi muammolarni echishda barcha ishtirokchilarning sa'y-harakatlari birdek talab qilinadi. Shu sabab, biz mazkur mamlakatlarni hukumatlarini raqamli iqtisodiyot rivojini qo'llab-quvvatlash uchun soliqlar va IT sohasidagi qobiliyatlarni, shularga tegishli fondlarni rivojlantirish yo'lida samarali siyosat ishlab chiqishni va o'zlarining siyosiy qobiliyatlarini ishga solishda ijodiy yondashishga chaqirishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.[4]

Aloqa elektron tijorat rivojlanishining asosidir. Aloqa tizimi quyidagilarni o'z ichiga oladi:

9. Ma'lumotlar va ma'lumotlar uzlusiz almashinuvi;
10. Tovarlar va xizmatlarni etkazib berish;
11. To'lovni amalga oshirish
12. Elektron tijorat tarmog'inining virtual va jismoniy qismlari o'rtasida uzlusiz bog'liqlik.

ASEAN va Sharqi Osiyo uchun asosiy muammo mintaqaning turli qismlarida, ayniqsa megapolislar va chekka qishloqlar orasidagi mavjud bo'shlqlar bilan bog'liq. Umumiy mintaqaviy aloqa ma'lum darajada ushbu "qisqa plitalar" bilan cheklangan.

Xizmatlar. Xizmatlarni takomillashtirish, tezkorlik va aniqlikdan shaffoflik va ishonchlilikka qadar har jihatdan jismoniy infratuzilmani yaratish kabi muhimdir. Masalan, elektron tijorat uchun samarali rag'batlantiruvchi ishonzhli kredit kafolati tiziminining biznes uchun biznes (B2B - Business to business) modelini yaratish. Onlayn elektron tijorat platformasi turli xil manbalardan ma'lumotlarni to'plashi va birlashtirishi va foydalanuvchilarga xizmat paketlarini taqdim qilishi mumkin.

Qonun-qoidalar. Chegarasiz elektron tijorat, onlayn bozorda ishonzh, xavfsizlik va qulaylikni yaxshilash uchun yangi qonun-qoidalarni ishlab chiqish talab qilinadi. Kerakli qoidalarsiz, onlayn biznes soliq to'lashdan bo'yin tov lash, qalbaki mahsulot yoki intellektual mulk huquqlarining buzilishi kabi muammolar bilan bog'liq bo'lgan xalqaro savdoning "kulrang" zonasini vujudga kelishi xavfi mavjud. Qisman Jahon Savdo Tashkilotida to'xtab qolganligi sababli elektron tijorat masalalari asosan ikki tomonlama erkin savdo bitimlarida hal qilinadi. Rivojlangan davlatlar va yirik transmilliy kompaniyalar bu jarayonning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Mehnat qobiliyatları. Raqamli iqtisodiyot yuqori malakaga ega bo'lgan hodimlarbi talab qiladi. Birinchidan, elektron tijorat internet savodxonligini taqozo qiladi. Ikkinchidan, elektron tijorat orqasida ishlaydigan GQZ tarmoqni boshqarish va uning ishlashini boshqarish uchun yuqori boshqaruv ko'nikmalarini talab qiladi. Uchinchidan, biznesning iste'molchiga va iste'molchi iste'molchiga nisbatan tez o'sishi bilan, elektron tijorat foydalanuvchilari uchun faqat mutaxassis bo'lgan bilim va ko'nikmalar zarur bo'lib qoldi. To'rtinchidan, innovatsiya elektron tijoratda uzoq muddatli muvaffaqiyat kaliti bo'lib xizmat qiladi.

Osiyoda elektron tijoratni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash uchun harakatlar. Elektron tijorat o'sishi muhitini yaratish

Elektron tijorat munosib o'sish muhiti talab qiladi. Bu, ayniqsa, bozor mexanizmi resurslarni taqsimlamaydigan joylarda, bunday muhiti yaratish va optimallashtirishda hukumatning qo'llab-quvvatlanishini qadrlaydi. Ta'kidlash joizki, elektron tijoratdagi qiymat zanjiri jismoniy dunyoda ham, virtual jarayonda ham mavjud. Bu ikki "dunyo" bir-biriga ta'sir qiladi. Masalan, optik tololi kabellarning ishlashi Internetda ma'lumotlarni uzatish tezligini aniqlaydi, katta kiberhujumlar esa haqiqiy dunyoda tartibsizlikka olib kelishi mumkin. Shu munosabat bilan, hukumatning roli elektron tijoratning o'sishi xavfsizligi va barqrarorligini ta'minlash uchun bozorning jismoniy va virtual qismlarida qoidalar, qoidalar va qonun hujjalarni ishlab chiqishdir. Jismoniy infratuzilmani investitsiyalashdan tashqari, xizmatlar sifatini yaxshilash umumiylashtirish sifatiga bevosita bog'liq. Bu, ayniqsa, transchegaraviy elektron tijoratda juda muhimdir. Odatda, logistika integratorlari transchegaraviy elektron tijoratni tarqatish tarmog'ida hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki ular turli mamlakatlarning onlayn va oflaysiz ta'minot zanjirlarini birlashtirgan bosqichda. Yuqori darajadagi infratuzilmaning mavjudligiga qaramay, malakali xizmatlarni jalb qilmasdan turib aloqa yaxshi ishlamaydi.

Internetda moliyaviy innovatsiyalarni targ'ib qilish

Osiyoning ko'plab mamlakatlarda bank-moliya sohalarining rivojlanishi mamlakatlarning iqtisodiy o'sishning boshqa jihatlari bo'yicha yutuqlaridan ortda qolmoqda. Elektron tijorat elektron to'lovlar va Internetni moliyalashtirish kabi moliyaviy innovatsiyalarni keltirib chiqaradi, ular arzon va ulardan foydalanish osonroq bozor yechimlariga alternativni ta'minlaydi. Onlayn moliyaviy innovatsiyalar bozorni o'zgartiradi va rivojlanayotgan mamlakatlarga oldinga siljish imkoniyatini beradi. Jarayon bozorga asoslangan va jiddiy siyosiy qarshilikka duch kelmasa, o'zini o'zi ta'minlashi mumkin. Sanoat standartlari va uyg'unlashtirilgan qoidalarni



yaratish kabi mintaqaviy darajadagi siyosiy sa'y-harakatlar tarmoqqa iqtisodiyot miqyosini anglashga va uning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. [5]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mann, S. Eckert va S. Knight. "Global Elektron tijorat" ("Global Electronic Commerce: A Policy Primer") - International Institute of Economics, 2000 - 30 b.
2. Messenbourg, T. "Elektron biznes atamalarining izohi, tushunchalar va rejalar" ("Measuring Electronic Business Definitions, Underlying Concepts, And Measurement Plans,") - US Bureau of Census, 1999. - 89b.
3. Think with Google (2017), E-economy SEA, Unlocking the \$200 Billion Digital Opportunity in Southeast Asia. Available at: <http://apac.thinkwithgoogle.com/research-studies/e-economy-seaunlocking-200b-digital-opportunity.html>
4. S.S. Gulyamov, R.H. Ayupov, O.M. Abdullaev, G.R. Baltabaeva. Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalar. T.: TMI, Iqtisod-Moliya nashriyoti, 2019. - 16 b.



TEMIR TO'L TRANSPORTI XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA RAQAMLI IQTISODIYOTNING TUTGAN O'RNI

Rajabov Mirjalol Erkin og'li
Toshkent temir yo'l muhandislari instituti
+998977781566

Annotatsiya: Temir yo'l transportida xizmatlarni takomillashtirishda hozirgi zamонавиј raqamli iqtisodiyotning predmetlaridan foydalanib, mijozlarga yanada qulay imkoniyatlar yaratib berish. Shu asnoda turizm sohasini ko'lамини oshirishdur.

Kalit so'zlar: Raqamli iqtisodiyot, turizm, temir yo'l, biznes, poyezd, resurs, energetika.

Hozirgi davrga kelib insoniyat ko'plab muammolarga duch kelmoqda. Bunga global iqlim o'zgarishi, energiya balansining to'liq o'zgarishi, biologik xilma-xillik, tabiatni muhofaza qilish, cheklangan resurslarning kamayib borishi va dunyo aholisining jadal sur'atlar bilan ko'payish tendensiyasi ketayotgani va yana bir qator muammolarni sanab o'tish mumkin. Bu esa investitsion faoliyotning kuchayishi, iqtisodiy o'sish, inson kapitali va eng ilg'or yuqori texnologiyalarga asoslangan raqamli iqtisodiyotni rivojlanirishimizga sabab bo'lmoqda. Shu jumladan jahon iqtisodiyotining globallashuvi va texnologik rivojlanish jarayonida O'zbekiston iqtisodiyotini ham raqamlashtirish jadal sur'atlar bilan joriy etmasdan tasavvur qilish qiyin. Odamlarga munosib sharoit yaratib berish va ta'minlash uchun sanoat, qishloq xo'jaligi, transport, energetika, tibbiyot va boshqa sohalarda ish hajmini oshirish va shu bilan birga ish sharoitlarini o'zgartirishimiz lozim.

2020 yilning yurtimizda "Ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojtirish yili" deb e'lon qilinishi ham mazkur yo'naliшhda qo'yilgan muhim qadamdir. Prezidentimiz SH.M Mirziyoyev Oliy majlisiga murojatnomasida bir qator g'oyalarni ilgari surdi. "Albatta, raqamli iqtisodiyotni shakllantirish kerakli infratuzilma, ko'p mablag' va mehnat resurslarini talab etilishini juda yaxshi bilamiz. Biroq, qanchalik qiyin bo'lmasin, bu ishga bugun kirishmasak, qachon kirishamiz?!. Ertaga juda kech bo'ladi. Shu bois, raqamli iqtisodiyotga faol o'tish - kelgusi 5 yillardagi eng ustuvor vazifalarimizdan bir bo'ladi. Raqamli texnologiyalar nafaqat mahsulot va xizmatlar sifatini oshiradi, ortiqcha xarajatlarni keskin darajada kamaytiradi. Shu bilan birga, meni juda qattiq tashvishga soladigan va bezovta qiladigan eng og'ir illat - korrupsiya balosini yo'qotishda ham samarali vositadir. Buni barchamiz teran anglab olishimiz lozim.

Raqamli iqtisodiyot mavjudlikning ilgari imkonsiz bo'lgan murakkab tomonlarini hisobga olib bo'lmaydigan xususiyatlarni real hayotda aks ettiradi. Aslida, bu virtual raqamli dunyo odamlarning imkoniyatlarini nihoyatda kengaytiradi va muqaddam hisoblab chiqilgan va bir necha yillar oldin erishib bo'lmaydigan va hatto imkonsiz bo'lib tuyulgan maqsadlarga erishib, imkonsiz vazifalarni hal qilishga imkon beradi.

Raqamlashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy nuqtai nazardan, jarayon sifatida, raqamli va kompyuterga asoslangan texnologiyalar tomonidan qanday foydalanish mumkinligini tubdan o'zgartirish, jamiyat, iqtisodiyotning turli sohalaridagi tadbirkorlik subyektlari va davlat boshqaruvi tushuniladi. Raqamli iqtisodiyotdan tashqari, iqtisodiyotning yangi modeliga oid boshqa tushunchalar ham mayjud. Bular, elektron iqtisodiyot, tarmoq iqtisodiyoti, ma'lumotlar iqtisodi, platform iqtisodiyoti va talabga asoslangan iqtisodiyot.

Raqamli biznes o'zgarishi - bu tashkilotni o'zgartirishning o'ziga xos turi raqamli texnologiyalar va yangi texnologiyalardan foydalanish orqali korxona, sektor va butun ta'minot zanjirlari ish faoliyatini yaxshilash uchun biznes modelidir. Raqamli transformatsiya biznes faoliyatining 3ta asosiy sohasiga ta'sir qiladi.

13. O'z-o'ziga xizmatni o'z ichiga oladigan kanallaro muvofiqlik va mijozlar bilan munosabatni modellashtirish

14. Operatsiyon jarayonlar, ichki jarayonlar va ishchilarni boshqarish
15. Taklif etilayotgan mahsulotlar va erkin bozorlarni taklif qilish

Rivojlanayotgan raqamlashtitish kompaniyalar o'rtaSIDAGI raqobatni keskin darajada kuchayishiga sabab bo'ladi. Har bir kompaniya mijoz uchun kurashayotganda albatta mijoz talabidan kelib chiqib undan ham optimal xarid taklif qiladi. Ko'proq an'anaviy biznes modellarini va yangi paydo bo'lganlarini o'zlashtirgan holda ushbu takliflar beriladi:

- " ko'proq mahsulotlar va xizmatlar;
- " ulangan mahsulotlar;
- " o'rnatilgan xizmatlar;
- " umumiy mahsulotlar va xizmatlar.

Mahsulotlar va xizmatlar omni-channels orqali taklif qilinadi. Yaqinda raqamli ta'sirni anglatuvchi Digital Disruption atamasi yaratildi. Texnologiyalar va biznes modellari kompaniyaning hozirgi narx taklifiga va



natijada bozor pozitsiyasiga ta'sir ko'rsatadi.

Raqamlashtirish ushbu talablarni qondirish nuqtai nazardan iqtisodiyot, jamiyatlar ehtiyojlari va bir qator muammolarni keltirib chiqaradi. Ushbu muammolarni hal qilish uchun temir yo'l sohasi ishlab chiqarishdan infratuzilishga qadar, transport operatsiyalarini boshqarish va barcha faoliyat sohalarida rivojlandi.

So'nggi 4-5yilda O'zbekiston temir yo'llari muhim yangishilanishga erishdi. Ya'ni yo'lovchilar bilan ochiq aloqani tashkillashtirish va takomillashtirish, bunga quyidagilar misol bo'la oladi:

- Vokzal ichidagi vip zallar vawifi zonalar tashkil qilinishi
- Chiptalarni online tarzdabuyurtmaasosidaxarid qilish
- Stansiyalarda va bekatlarda amalga oshiriladigan qatnov jadvallarining aniq vaqtleri
- Asosiy funksiyasi boyitilgan mobil ilovaning optimal namunasи
- Bortda axborot ma'lumot xizmati
- Jozibali videolar to'plami

Ammo bu qulayliklar kamlik qilishi mumkin, sabab O'zbekiston turizm sohasi tobora rivojlanishning yangi bosqichiga o'tayotgan davlatlar qatoriga kiradi va yiliga bir muncha turistlar tashrif buyurishadi. Ularning yuqori qismi temir to'l transportidan foydalananadi. Bundan ko'rinih turibdiki, mijozlar uchun yuqori xizmat ko'rsatib berishni ta'minlashimiz kerak bo'ladi.

Sayyoohlarning oqimi asosan 3ta tarixiy viloyatlarda ya'ni Samarqand, Buxoro va Xiva viloyatlarida keng kuzatiladi. Sayyoohlar ushbu tarixiy viloyatlarimizning barchasini ko'rishga mushtoq bo'lib kelishadi. Biz ularga birinchi o'rinda yuqori klassli tez yurar poyezdni taklif qilishimiz kerak. Hozirda tez yurar poyezdimiz bor, ammo uning liniyasini Xivaga qadar olib borishimiz kerak. Shunda sayyoohlar tez aylanishadi.

Sayyoohlarga yana bir qulayliklardan biri bu tez yurar poyezdlarimizga Wi-fi tizimini o'rnatishdur.

Misol uchun. Rossiyada 2016-yil oktabr oyidan boshlab Moskva-Sank-Piterburg yo'naliishida qatnovchi yo'lovchi SAPSAN poyezdida biznes va birinchi darajali yo'lovchilar internet xizmatlari va filmlar portaliga kirishi mumkin, musiqa, audiokitoblar va jurnallar, bundan tashqari portal madaniy tadbirlar haqida ham ma'lumotlar beradi. Ikkala shaharda ham poyezdning virtual sayohati, bir qator onlayn kurslar va temir yo'llar haqida ba'tafsil ma'lumot berilgan.

Bizda ham Toshkent-Samarqand-SHaxrisabz yo'naliishida Wi-Fi tarmog'ini yo'lga qo'yishimiz va ya'na tarixiy shaharlarimiz haqida batafsil ma'lumotlar va kichik videoroliklar taqdim etish maqsadga muvofiq. Hozirgi zamон talabiga bizning taklifimiz mos kelmasa, biz juda katta zarar ko'rishimiz aniq. Shu uchun temir yo'l tizimida mijozlarga bir qator qulayliklar yaratib berishimiz lozim.

Bilamizki, temir yo'l asosiy daromadini tranzit yuklardan oladi. Biz tranzit koridorlarni kengaytirishimiz, stavkalarni optimal narxlarga tushirish va yetkazib berish tezligini oshirishimiz kerak. Eng asosiy kamchiliklarimizdan biri Respublika ichida yuk tashish, achinarli haligacha korxonalar buyurtmani anketa shaklida to'ldiradi, bu esa vaqtni oladi. Buni hozirgi davrda elektron qilish lozim. Yetkazib berish tezligini ham oshirishimiz va yana bir qator qulayliklarni yaratishimiz lozim.

Foydalinilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'naliishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi
2. Gulaymov.S.S Raqamli iqtisodiyotda blokcheyn texnologiyalari



TASHKIOTLARDA INVENTARIZATSIYA O'TKAZISH IQTISODIYOT RIVOJINING ASOSIDIR

Shokirov Umid Ulug'bekovich

Bank-moliya akademiyasi magistranti

Tel:+998999101262

Elektron pochta: temumid@mail.ru.

Annotatsiya. Ushbu maqolada korxona va tashkilotlarda inventarizatsiya o'tkazishning maqsad, vazifalari o'rganilib chiqilgan. Inventarizatsiya o'tkazishning usullari va muhimlilik darajasi atroflicha o'rganilgan.

Kalit so'zlar. Inventarizatsiya, moliya, buxgalteriya hisobi, xarajat, korxona.

Inventarizatsiya buxgalteriya hisobi usullaridan biri bo'lib, uning yordamida joriy hisob ma'lumotlarining to'g'riliqi tekshiriladi, hisobda yo'l qo'yilgan xatolar aniqlanadi, hisobga olinmagan xo'jalik muomalalari hisobga olinadi, moddiy javobgar shaxslar javobgarligi ostida bo'lgan mablag'larning butligi nazorat qilinadi.

Inventarizatsiya - bu ma'lum bir vaqtga korxona mablag'lari va ularning manbalarini haqiqiy mavjudligini, inventarizatsiya qilinayotgan ob'ektni natura shaklida sanash, ya'ni qoldiqlarini hisoblash yoki hisob yozuvlarini tekshirish yo'li bilan haqiqiy qilingan xarajatlarni belgilashdan iborat.

Korxona, tashkilot va muassasalar inventarizatsiya o'tkazishda O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligining 833-sonli buyrug'i bilan ro'yxatdan o'tkazilgan 19-sonli BHMA "Inventarizatsiyani tashkil etish va o'tkazish"ga to'liq amal qiladilar. Quyidagi holatlarda inventarizatsiya muddatidan oldin o'tkazilishi shart:

- korxona mol-mulkini ijara berish, sotib olish, sotish, shuningdek davlat korxonasini aksiyadorlik jamiyatiga aylantirish chog'ida;
- moliyaviy hisobot tuzishdan oldin, lekin hisobot yilining 1 oktabridan keyin inventarizatsiya qilingan mulk bundan mustasno;
- asosiy vositalar va tovar-moddiy zahiralarni qayta baholashda;
- moddiy javobgar shaxs o'zgorganida;
- talon-taroj qilish yoki suiste'mol qilish, shuningdek boyliklarning buzilishi bilan bog'liq faktlar aniqlanganida;
- yong'in yoki tabiiy ofatlar sodir bo'lganida;
- korxona tugatilayotganida tugatish balansini tuzish oldidan va boshqa hollarda.

"Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi Qonunning 11-moddasiga binoan xo'jalik yurituvchi sub'ekt buxgalteriya hisobi va hisoboti ma'lumotlarining to'g'riliqi hamda ishonchlilagini tasdiqlash uchun vaqt-i-vaqt bilan aktivlar va majburiyatlarni inventarizatsiya qilib turishi kerak.

Debitor va kreditorlar bilan olib boriladigan hisob-kitoblarning inventarizatsiyasi tegishli korxona, tashkilot va alohida shaxslar bilan olib boriladigan hisob-kitoblarni o'zaro tekshirishdan iborat. Korxonaning buxgalteriya hisobi ma'lumoti bo'yicha u yoki bu debitordan olinadigan qarzlar summasi qarzdor bo'lgan korxona (alohida shaxslar)ning buxgalteriya hisobida yozilgan qarzlar summasi bilan solishtiriladi.

Hisob-kitoblarni tekshirish uchun qarzdor tashkilotlarga buxgalteriya xodimlari safarga yuboriladi yoki xat jo'natiladi. Hisob-kitoblarni tekshirish uchun yuborilgan buxgalteriya xodimi tekshirish yakunida dalolatnomaga tuzadi. Tekshirish natijasida debitor qarzlarni undirib olish dargumon bo'lib qolishi mumkin (korxona tugatilgan bo'lib, qarzning kimdan undirilishi noma'lum, debitor qarzini tan olmasligi, da'vo qilish muddati tushirib qoldirilishi va h.k.). Bunday hollarda korxona buxgalteriyasida umidsiz debitor qarzlar ro'yxati tuzilib, har bir debitor va kreditorlarning ro'parasiga nima sababdan qarz real emasligi ko'rsatiladi.

Bu ro'yxat korxonaning doimiy harakatdagi inventarizatsiya komissiyasiga taqdim etiladi. Komissiyaning xulosasidan so'ng da'vo qilish muddati o'tgan, shuningdek sud undirib olishga qaror qilgan, lekin qarzdorning to'lash qobiliyati yo'qligi tufayli undirib olish iloji bo'limgan qarzlar dargumon qarzlar rezervi hisobidan qoplanadi.

Undirilmagan debitor qarzlar dargumon qarzlar rezervi bilan qoplanguanda 4910-"Dargumon qarzlar bo'yicha rezervlar" hisobvarag'i debetlanib, debitor qarzlarni hisobga oluvchi hisobvaraqlar kreditlanadi. Ushbu buxgalteriya yozushi 7-vedomost va 8-jurnal-orderda aks ettiriladi. Qarzdorning to'lash qobiliyati yo'qligi tufayli debitor qarzlar hisobdan chiqarilgani bilan ular bekor qilinmaydi. Bunday qarzlar 007-"To'lashga qobiliyatsiz debitorlarning zararga o'tkazilgan qarzi" hisobvarag'ining kirim qismida besh yil davomida hisobga olinadi.

Da'vo qilish muddati ichida talab qilib olinmagan kreditor qarz summasi korxonaning asosiy faoliyatidan olingan boshqa daromadlari tarkibi (9360-hisobvaraq) ga o'tkaziladi.



Inventarizatsiya natijalari doimiy harakatdagi inventarizatsiya komissiyasi tomonidan ko'rib chiqilib, aniqlangan kamomad kimning hisobidan undirib olinishi yoki qanday xarajatlarga o'tkazilishi yoxud aniqlangan ortiqcha mablag'lар qanday kirimga olinishi to'g'risida qaror qabul qiladi. Doimiy harakatdagi inventarizatsiya komissiyasining qarori bayonnomma bilan rasmiylashtiriladi va u korxona rahbari yoki korxona rahbari taklifiga binoan yuqori organ tomonidan tasdiqlanadi.

Moliyaviy hisobotlar ma'lum bir hisobot davri yoki ma'lum bir hisobot sanasi bo'yicha tuziladi. Bunda buxgalteriya balansi va hisobvaraqlardagi qoldiqlar bo'yicha ma'lumotlar ma'lum bir sanaga tuziladi, moliyaviy hisobot shakllarining qolganlari esa ma'lum bir davr uchun tuziladi.

Moliyaviy hisobotning hisobot davri 1 yanvardan 31 dekabrigacha bo'lgan davr kalendar yil hisoblanadi.

Moliyaviy hisobot qonun hujjatlarida ko'rsatilgan hollarda kalendar yildan farqli ravishda davrlar bo'yicha (oy, chorak uchun) ham taqdim etilishi mumkin.

Moliyaviy hisobotlar uchun hisobot kuni hisobot davrining oxirgi kalendar kuni hisoblanadi. Sub'ektning buxgalteriya balansi uchun hisobot kuni 31 dekabr hisoblanadi, moliyaviy natijalar to'g'risidagi yillik hisobot uchun hisobot davri 1 yanvardan 31 dekabrigacha bo'lgan davr hisoblanadi.

Korxonaning yillik moliyaviy hisoboti mulkchilik shaklidan qat'iy nazar, to'liq nusxalarda quyidagi foydalanuvchilarga hisobot yildan keyingi yilning 15 fevraligacha bo'lgan muddatda taqdim etilishi shart:

- korxonaning mulkdori hisoblangan (davlat mulkini boshqarishga vakolati bo'lgan organlarga, qatnashchilarga, ta'sischilarga) ta'sis etish to'g'risidagi hujjatlar asosida;
- davlat soliq idoralariga;
- davlat statistika idoralariga;
- qonun hujjatlariga muvofiq boshqa organlarga.

Moliyaviy hisobotni boshqa foydalanuvchilarga taqdim etish tartibi mustaqil ravishda korxona rahbariyati (uning mulkdorlari va ta'sischilari) tomonidan tartibga solinadi va korxonaning hisob siyosatida ko'zda tutiladi.

Xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning yillik moliyaviy hisobotlari manfaatdor sub'ektlar: banklar, birjalar, investorlar, kreditorlar va shu kabilar uchun oshkora hisoblanadi. Manfaatdor shaxslar yillik moliyaviy hisobot bilan tanishish va nusxa ko'chirish xarajatlarini qoplab, uning nusxasini olish huquqiga egadirlar. Moliyaviy hisobot konsolidatsiyasi (konsolidatsiya inglizcha consolidate so'zidan olingan bo'lib, birlashtirmoq, mustahkamamoq degan ma'noni anglatadi) bu yuridik jihatdan mustaqil, ammo iqtisodiy va moliyaviy tomonidan o'zaro bog'liq ikki yoki undan ortiq kompaniyalar hisobotlarini birlashtirishdir.

Xalqaro hisob andozalariga ko'ra konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot bosh korxona rahbarligidagi korxonalar guruhi uchun umulashtirilgan moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish bilan shug'ullanadi. Konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobot moddalari korxonalar guruhidagi moliyaviy ahvol, operatsiyalar natijalari va moliyaviy ahvoldagi o'zgarishga oid axborotga bo'lgan ehtiyojni qondirish maqsadida rivojlantirilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining Buxgalteriya hisobining milliy standartlari, To'plam. T.: O'zR BAMA nashriyot markazi. 2015.
2. O'zbekiston Respublikasining "Buxgalteriya hisobi to'g'risida"gi qonuni. -T.: 1996.
3. Sh.Ergasheva.; Бухгалтерский учет /; T.: "Иқтисод-молия" - 2010.
4. <http://www.norma.uz>



INVESTITSIYALAR - IQTISODIYOTNING DRAYVERI SIFATIDA

Avazov Nuriddin Rustam o'g'li

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti talabasi

Telefon: +998 93 224 00 99

nuriddin.avazov.99@mail.ru

Annotatsiya: Mazkur maqolada investitsiyalar iqtisodiyotning drayveri sifatida tahlil qilingan. Investitsiyalarning iqtisodiyotdagi ahamiyati ilmiy nazariy jihatdan ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: investitsiyalar, investitsion muhit, xorijiy investitsiyalar, iqtisodiyot drayveri, iqtisodiy o'sish.

Hozirgi kunda mamlakatlar iqtisodiyotini rivojlantirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Investitsiyalarga iqtisodiy o'sishning muhim omili bo'lib, asosiy va aylanma kapitalni qayta tiklash va ko'paytirish, ishlab chiqarish quvvatlarini kengaytirish maqsadida jismoniy shaxslar, yuridik shaxslar, chet el yuridik va jismoniy shaxslari yoki davlat tomonidan qonun hujjatlarida taqiqlanmagan tadbirkorlik faoliyati va boshqa turdag'i faoliyat obyektlariga kiritiladigan moddiy va nomoddiy ne'matlari va ularga bo'lgan huquqlar hamda mayjud jamg'arilgan kapitaldan kelajakda foyda olish maqsadida amalga oshirilgan kapital qo'yilmalari sifatida ta'rif berish mumkin. Mamlakatimiz Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev investitsiyalar to'g'risida quyidagi fikrlarni bildirib o'tgan edilar: "Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, qaysi davlat faol investitsiya siyosatini yuritgan bo'lsa, o'z iqtisodiyotining barqaror o'sishiga erishgan. Shu sababli ham investitsiya - bu iqtisodiyot drayveri, o'zbekcha aytganda, iqtisodiyotning yuragi, desak, mubolag'a bo'lmaydi. Investitsiya bilan birga turli soha va tarmoqlarga, hududlarga yangi texnologiyalar, ilg'or tajribalar, yuksak malakali mutaxassislar kirib keladi, tadbirkorlik jalad rivojlanadi".

Albatta investitsiyalarning iqtisodiyotda hajmi oshib borishi bilan iqtisodiyotham jadal tarzda rivojlanib, mamlakat yuqori iqtisodiy o'sishga erishib boradi. Iqtisodiyotda investitsiyalarning ko'payishi iqtisodiyotda shakllangan investitsion muhitga bog'liq hisoblanadi. Iqtisodiyotda shakllangan investitsion muhit investorlar uchun qanchalik qulay bo'lsa, iqtisodiyotda investitsiyalarning hajmi ham shunchalik ko'payib boradi.

Investitsiya muhiti deganda mamlakat iqtisodiyoti yoki uning ma'lum bir hududiga kiritiladigan investitsiyalarning samaradorligi va xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, tashkiliy - huquqiy, ekologik, madaniy va boshqa shart-sharoitlar majmui tushiniladi .

Investitsiya muhitining holati investitsiya faoliyatini amalga oshirishning maqsadga muvofiqligi va jozibadorligini aniqlaydigan iqtisodiy, ijtimoiy, tashkiliy, huquqiy, siyosiy, ekologik va boshqa shart-sharoitlarning umumlashtiruvchi xususiyatlarini belgilab beradi.

Shundan kelib chiqqan holda mamlakatda investitsiyalarning hajmini belgilab beruvchi asosiy unsur sifatida investitsion muhitni qarash mumkin.

Investitsiyalar hajmi oshishi bilan mamlakat ishlab chiqarish salohiyati oshib boradi. Shundan kelib chiqqan holda investitsiyalarni iqtisodiyotni rivojlantiruvchi asosiy omil ya'n'i iqtisodiyot drayveri sifatida qarash mumkin. U mamlakatlar iqtisodiyoti rivojlanishi ham taraqqiyotga erishishi, iqtisodiyotni har tomonlama modernizatsiya hamda diversifikatsiya qiluvchi vosita sanaladi.

Foydalilanigan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2019-yil uchun mo'ljallangan eng muhim ustuvor vazifalar haqidagi Oliy Majlisga Murojaatnomasi.// Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr.
2. Karimov N.G., Xojimatov R.X., "Investitsiya". O'quv qo'llanma - T.: Innovatsion rivojlanish nashriyot - matbaa uyi. 2019-y. 221 b.
3. Mustafakulov Sh.I., "Investitsion muhit jozibadorligi: nazariya, metodologiya va amaliyot". Monografiya - T.: "Ma'naviyat" O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi. 2017-y. 328 b.
4. Maxmudov N.M., Avazov N.R. O'zbekiston iqtisodiyotini rivojlantirishda investitsiyalardan samarali foydalanish yo'llari. Ilmiy-ommabop risola. -T.: TDIU, 2019 yil -104 b.



ҚУРИЛИШ ИНДУСТРИЯСИ ТАРМОЁИДА ИНСОН РЕСУРСЛАРИНИ БОШҚАРИШ ТИЗИМИНИНГ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Анакулов Фаррух Авазханович

Тошкент давлат иқтисодиёт университети мустақил изланувчisi

Телефон: +998(90) 999 22 20

anarkulov.f@gmail.com

Анотация. Уибу мақолда қурилиши индустрияси тармогида инсон ресурсларини бошқариши тизимининг самарадорлигини оширишининг долзарбилиги асосланган ҳамда

Калит сўзлар: инсон ресурсларини бошқариш, қурилиши индустрияси, назорат, самарадорлик

Ҳозирги шароитда корхонанинг муваффақияти кадрлар сиёсатини амалга ошириш самарадорлигига бевосита боғлиқлигини инкор этиб бўлмайди. Персонални самаравали бошқариш таваккалчиликларни ва корхона учун таҳдидларни камайтириш имконини беради ва бу билан умумий иқтисодий хавфсизликни таъминлайди. Ўтказилган тадқиқот натижасида мавжуд қийинчиликлар ва қурилиш индустрияси тармогидаги корхоналар дуч келадиган муаммоларни аниқлашга муваффақ бўлинди. Қурилиш индустрияси тармоги инсон ресурсларини бошқаришнинг самарасизлигини бартараф этиш учун, бизнинг назаримизда: аниқ мақсадларни, муайян вазифаларни белгилаш ва уларни амалга ошириш механизмини ишлаб чиқиш; улар олдига қўйилган мақсадлар ва вазифаларни бажариш учун тармоқнинг инсон ресурсларини континуал ривожлантириш механизмини ишлаб чиқиш; аксарият ходимлар учун тушунарли бўлган тармоқ инсон ресурсларини бошқариш самарадорлигини баҳолаш учун кўлланиладиган миқдорий кўрсаткичларни шакллантириш.

Бизнингча, айнан тармоқ ва корхона раҳбарлари инсон ресурсларини бошқариш самарадорлигини оширишда муҳим аҳамиятга эга, шунинг учун уларнинг касбий билимга эгалиги даражаси ҳал қилувчи роль ўйнайди.

Инсон ресурсларини бошқариш самарадорлигини назорат қилиш босқичида вазифалар қўйидагилардан иборат: тармоқнинг ҳолатини таҳлил қилиш, тармоқни ривожлантиришдаги тенденцияларни аниқлаш, салбий тенденцияларни ўз вақтида аниқлаш ва таҳлил қилиш.

Назорат муайян талабларга мос келиши: кенг қамровли бўлиши - вазиятни тўлиқ ва объектив ҳис қилиши; стратегик хусусиятга эга бўлиши, яъни тармоқни ривожлантиришнинг устувор йўналишлари билан белгиланиши; долзарб, бошқарувда юзага келиши мумкин бўлган ҳатоларнинг олдини олишга йўналтирилган бўлиши; ҳар тарафлама, яъни нафақат режалаштириш билан, балки ташкилот тузилмасидаги ўзгаришлар билан ҳам боғлиқ бўлиши; оқилона бўлиши, ундан фойдаланиш натижалари назоратни ўтказиш харажатларидан юқори бўлиши лозим.

Қурилиш индустрияси тармогининг инсон ресурсларини бошқариш самарадорлигини ошириш юзасидан ишлаб чиқилган методик тавсиялар тармоқни ривожлантириш стратегик мақсадларига эришишни таъминлаш ва қўйидагилардан иборат асосий вазифаларни ҳал этиш имконини беради:

- турли даражадаги омилларни бошқариш ва уларнинг салбий таъсирини камайтириш ҳисобидан мақсадли индикаторларга эришиш;
- ходимларнинг инновацион ва ижодий салоҳиятини очиб бериш ва узоқ муддатли рақобат устунликларини шакллантириш;
- илмий-техник ишланмаларни жорий этишини тезлаштириш ва улардан самаравали фойдаланиш;
- мамлакат қурилиш индустрияси тармоги корхоналарининг етакчи хорижий компаниялардан техник-технологик жиҳатдан ортда қолишига барҳам бериш;
- қурилиш индустрияси тармоги корхоналарининг барқарор ривожланиши учун узоқ муддатли шароитлар яратиш ва уларнинг рақобатбардошлигини ошириш.

Самаравали назоратни амалга ошириш учун қўйидагилар зарур:

- персонал томонидан тўғри қабул қилинадиган объектив стандартларни белгилаш. Ходимлар улар фаолиятининг самарадорлигини баҳолаш учун кўлланиладиган мезонлар уларнинг ишини тўлиқ ва объектив тарзда акс эттиришини ва раҳбариятта барча манфаатдор субъектларнинг мақсадларига эришишда ёрдам беришини тушунишлари керак. Акс ҳолда, улар чарчоқни ҳис қилиб, ишдан кўнгли совуши, шу билан бирга стандартларни инкор этиши ва бузиши мумкин;
- назорат амалга оширилганидан кейин муаммолар ечимини очиқча муҳокама қилиш мумкин бўлиши учун ходимлар билан икки томонлама мулоқотни ўрнатиш. Коммуникациялар ходимлар ўтказилаётган назоратнинг мақсадини ўзи учун аниқлаб олиши ва назорат тизимидағи заиф жойларни



аниқлашга кўмаклашиши эҳтимолини кучайтириши даркор;

- ҳаддан зиёд назоратга йўл қўймаслик, чунки турли шаклларда амалга ошириладиган ортиқча назорат жаҳолатга, тартибсизликка ва инқирозга олиб келади.

Шундай қилиб, персонални бошқариш самарадорлигини баҳолаш - замонавий корхона муваффақиятли фаолиши ва ривожланишининг мажбурий шарти ҳисобланиб, унинг жорий ижтимоий-иктисодий ҳолатига фаол таъсир қўрсатиш, ташкилий-бошқарув ўзгаришларининг йўналишларини белгилаш, стратегик ривожланишининг устувор йўналишларини аниқлаб олиш имконини беради.

Инсон ресурсларини бошқариш самарадорлигини баҳолаш учун турли усуллар кўлланилиши мумкин, лекин уларнинг амалга оширилишидаги муваффақият инсон ресурсларига доир ахборот базасининг мавжудлигига, бошқарув кадрларининг касбий тайёргарликка эгалигига ва, энг асосийси, корхона раҳбарияти томонидан ушбу қўрсаткичнинг муҳимлиги тушунилишига боғлиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Веснин В.Р. Управление человеческими ресурсами. Теория и практика: Учебник / В.Р. Веснин. - М.: Проспект, 2015. - 688 с.
2. Исамухамедова Ш., Давлетов И.Х., Сайдов М.С., Бердиева Д.А. Қурилиш иқтисодиёти. Ўқув кўлланма, 1-қисм. - Т.: ТАҚИ, 2011. - 150 б.
3. Макарова И.К. Управление человеческими ресурсами: уроки эффективного HR-менеджмента: Учебное пособие / И.К. Макарова. - М.: Дело АНХ, 2015. - 422 с.



КЛАСТЕРЛАШТИРИШНИНГ АЙРИМ МУАММОЛАРИ ХУСУСИДА

Б.А.Давлатов

Тошкент шаҳар, Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти, докторант

Тошкент шаҳар, Тошкент молия институти, и.ф.д., профессор

Телефон: +998(94) 656 82 01

bekzod8201@mail.ru

Аннотация. Уибу мақолада иқтисодиётни инновацион ривожлантиришида кластерлардан инструмент сифатида фойдаланиши тажрибалари хусусида сўз юритилган..

Калит сўзлар: инновацион ривожланиши, кластер сиёсати, инструмент, соҳалар интеграцияси.

Кластерлаштириш сиёсатини олиб боришда мамлакатнинг реал ички имкониятларини ҳисобга олиш, амалга ошириш жараёнида объектив омили таҳлил ўтказиш, тармоқлар кесимида кластерларга айнан бир хилда эмас, балки турлича ёндашувлар нуқтаи назаридан қараш мақсадга мувофиқ. Аввало, биз учун янги ҳисобланган ушбу ташкилий тузилмаларнинг фаолиятига доир ҳуқуқий базани шакллантириш долзарб масала. Керакли ҳуқуқий асосларсиз ҳар қандай ислоҳот кутилган самарани бермайди.

Кластер ёндашувини амалга ошириш йўлидаги муаммоларни икки гуруҳга ажратиш мумкин: кластер сиёсатини амалга оширишдаги умумий муаммолар ва мамлакат ёки маълум ҳудуддаги ижтимоий-иқтисодий ҳолат хусусиятларидан келиб чиқадиган муаммолар.

Кластер сиёсатини амалга оширишни қийинлаштирадиган асосий ўзига хослик - бу кластерларнинг қайси тармоққа тегишилиги, жойлашуви ва ташкилий тузилмалари ўртасидаги фарқлардир.

Турли даражадаги бошқарув идоралари хорижда қилинган ишларга таяниб кластерлаштиришда "энг яхши амалиёт"лар тажрибасидан фойдаланишга ҳаракат қилишади. Шунинг учун, кластер сиёсатини ишлаб чиқувчилар олдидағи ўткир муаммо - "энг яхши амалиётлар" дилеммасидир, чунки кластерни ривожланишида маълум бир ҳолатда самарали эканлигини кўрсатган чора-тадбирлар, бошқа ҳолатда самараисиз бўлиши мумкин. Бундан маълум бўладики, кластер сиёсатининг қўлланилаётган инструментини олинган вазиятда фойдаланиш нақадар мақсадга мувофиқлигини баҳолаш зарур.

Европанинг ривожланган мамлакатларидан бири, юқори даражада кластерлашган иқтисодиётга эга Нидерландия қишлоқ ҳўжалигини саноат билан интеграцияси ҳисобига юқори қўшимча қийматли маҳсулотлар улушини оширишга эришган. (1-жадвал) [1].

1-жадвал*

Давлатлар	Аҳоли сони, млн.киши	Шудгорланган ерлар, минг га.	Қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми	
			АҚШ долл	1 гектар ҳисобига, АҚШ долл
Ўзбекистон	33,5	4 400,0	13,2 млрд	3 000
Нидерландия	16,0	1 038,4	131,0 млрд	131 000

*Маълумотлар 2018 йил якунлари бўйича ҳисобланган

1-жадвал маълумотларидан қўриниб турибдики, Нидерландияда шудгорланган ерлар майдони қарийб 4 баробар кам бўлишига қарамай, қишлоқ ҳўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажми 10 баробар кўп. Бу иқтисодиётни кластерлаштиришда муаммовий жиҳатларга самарали ечим топилгани билан изогланади.

Стокгольм (Швеция) стратегия ва рақобатбардошлик Маркази тадқиқотчилари илмий-тадқиқот ишлари натижаси ўлароқ кластерлар ташаббускорларини учта гурухини ажратиши: ҳукumat, бизнес вакиллари ва "донор" ташкилотлар (халқаро жамғармалар). Ташаббускор тушунчаси ўзида лойиҳани молиялаштирувчи тушунчасини акс эттиради. Аммо, молиялаштириш масаласида МДҲ мамлакатлари ҳукуматлари ривожланган давлатларга қараганда пассивроқ ҳаракат қилишади. Аммо, эътиборли томони шундаки, кластерлар ривожланишининг дастлабки босқичларида ҳокимият органларининг



ўрни катта. Шуни чуқур англаган ҳолда, мамлакатимизда кластерларни, айниқса, пахта-тўқимачилик кластерларини ташкил қилишда давлат органлари асосий майдонга чиқишишмоқда, уларни бош ташаббускор деб аташ мумкин. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 18 мартағи "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 230-сонли Қарорининг қабул қилиниши ривожланган мамлакатдар тажрибаси, яъни давлатнинг кластерлаштириш жараёнинда асосий ролда бўлишини кўрсатиб берди. Натижада, Ўзбекистонда пахта-тўқимачилик кластерларининг 2019 йил кўрсаткичлари кластерлашмаган хуждуллардан сезиларли ҳажмларда юқори бўлди, жорий йил пахта ҳосилининг 73 фоизи пахта-тўқимачилик кластерлари ҳиссасига тўғри келди. Пахта ҳосилдорлиги ўргача 28,3 центнерни, пахтани дастлабки ишлаш жараёнидан тола чиқиши эса 33,5%ни ташкил этди.

Хулоса ўрнида таъкидлаш мумкинки, кашкил этилаётган кластерларда сўзимиз аввалида келтирилган муаммоларни таъсирини камайтириш учун ҳудудий кластерларнинг потенциал иштирокчилари учун коммуникация майдончаси, платформасини шаклланиши, шу жумладан, уларнинг ҳудудлар ривожланиш стратегияларини ишлаб чиқиш ва муҳокама қилиш жараёнларига интеграцияси, кластер сиёсатини шакллантиришда ҳудудларнинг тажриба алмашиши, қўшма маркетинг тадқиқотлари ва реклама тадбирларини ўтказиш, кластерларнинг асосий иштирокчилари билан келишилган ҳолда таълим дастурларини амалга ошириш кабиларни таъминлаш зарур деб хисоблаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. М.А.Раҳматов, Б.З.Зарипов. Кластер - интеграция, инновация ва иқтисодий ўсиш. Рисола. "Zamin nashr", 2018 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 18 мартағи "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 230-сонли Қарори



ПАХТА-ТҮҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ БАҲОЛАШ

Б.А.Давлятов, Ф.Х.Назарова

Тошкент шахар, Тошкент тўқимачилик ва енгил саноат институти, докторант

Тошкент шахар, Тошкент молия институти, и.ф.д., профессор

Телефон: +998(94) 656 82 01

bekzod8201@mail.ru

Аннотация. Мақолада пахта-тўқимачилик кластерларининг иқтисодиётни ривожлантиришидаги ўрни, шунингдек кластерлар фаолиятини баҳолаш масалалари ёритилган.

Калим сўзлар: кластерлар, инновация, рақобатдаги устунлик, самарадорлик кўрсаткичи.

Ўзбекистон Республикасида қайта ишловчи корхоналар билан фермер хўжаликларининг узвий боғликлигини таъминлаш орқали пахта хом ашёсини чукур қайта ишлашни ташкил этиш, қишлоқ жойларда енгил саноат тармогини янада ривожлантириш, маҳсулот сифатини яхшилаш ҳисобига қўшимча қўймат яратиш, тайёр экспортбоп маҳсулотлар ишлаб чиқариш хажмларини кўпайтириш, янги иш ўринларини яратиш доирасида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 январдаги "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг замонавий шаклларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 53-сонли ва 2018 йил 31 мартағи "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришлари ва кластерлари фаолиятини ташкил этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 253-сонли қарорлари қабул қилинган, яъни кластерларни ташкил этишга доир ҳукуқий мақоми юқори даражада ташкил этилмоқда [1].

Пахта-тўқимачилик соҳасини кластерлаштиришдан кутилаётган натижалардар бири - бу соҳанинг рақобатбардошлигини оширишdir. Кластерлар қўйидагилар ҳисобига рақобат курашида голиб бўлиши мумкин:

- унинг таркибига кирадиган фирма ва ташкилотларда ишлаб чиқариш самарадорлигини ошиши воситасида;
- кластер иштирокчиларининг инновациявий қобилиятининг ошиши воситасида;
- инновацияларни қўллаб-куватлайдиган ва кластер чегараларини оширадиган фирмаларни жалб қилиш орқали.

Рақобатдаги устунлик маҳаллийлаштириш жараёнлари орқали яратилади ва қўллаб-куватланади. Миллий қадриятлар, маданият, иқтисодиёт таркиби, фаолият юритаётган ташкилотлар ва ривожланиш тарихи - буларнинг барчаси рақобатбардошликка эришишда ўз ҳиссасини қўшади.

Рақобат устунлиги арzon ишлаб чиқариш омилларига эга бўлиш имконияти билангина эмас, улардан фойдаланишнинг юқори самарадорлиги шаклланади. Фирманинг рақобат устунлигини таъминлайдиган жойлашуви шунчаки ишлаб чиқариш билан эмас, балки рақобат воситаларини узлуксиз такомиллаштириб бориш билан характерланади. Шу билан улар инновацияларни фақат ишлаб чиқариш жараённида эмас, балки маркетинг, маҳсулотларни бозорда позициялаштириш ва хизматлар кўрсатиш йўналишларида ҳам қўллаб ишлаб чиқариш самарадорлигини оширади.

Таъкидлаш жоизки, пахта-тўқимчилик кластерлари фаолиятининг самарадорлигини баҳолашнинг аниқ мезонлари ёки кўрсаткичларини ишлаб чиқиш долзарб масала бўлиб қолмақда.

Кластерларни бошқарув самарадорлигини пул оқимлари ҳаракати билан баҳолаш мумкин:

$$C_k = \frac{\sum_{i=0}^T \frac{\Pi K_i^t}{((1+d)(1+p))^t} - \sum_{i=0}^T \frac{\Pi Q_i^t}{((1+d)(1+p))^t}}{\sum_{i=0}^T \frac{K_i^t}{((1+d)(1+p))^t}} \quad (1)$$

Бу ерда: - кластернинг иқтисодий самарадорлиги; - i -корхонанинг t вақт ичидаги пул киримлари; - i -корхонанинг t вақт ичидаги пул чиқимлари; i -корхонанинг t вақт ичидаги капитал қўйилмалари; d - банк депозитининг йиллик фоизи; p - йиллик инфляция даражаси.



Бизнинг фикримизча, кластерлар бошқаруви самарадорлиги бўйича юқоридаги кўрсаткични илмий-тадқиқотлар камидা 1,1 ва инновацион кластерлар ҳақиқий фаолияти учун камидা 1,35 қабул қилиниши мақсадга мувофиқ.

Кластерларни ривожлантиришнинг муҳим жиҳатларидан бири, инновацияларни кенг қўллашдир. Бугунги замон ишлаб чиқаришини инновацион технологияларсиз тасаввур қилиш қийин, Кластерлашган худудларда меҳнат унумдорлиги бошқа худудларга нисбатан 30 фоизга кўп эканлиги, кластерларда инновацион ёндашувларнинг натижаси деб қарашиб мумкин.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, биз ушбу мақолада кластерларнинг рақобат устунлигини тъминлаб беривчи омилларни кўрсатиб беришга уриндик. Математик усуслардан фойдаланиб пул оқимларининг ҳаракати билан кластернинг бошқарув самарадорлигини баҳоловчи кўрсаткич танлаб олинди, кўрсаткичнинг меъёрий даражалари аниқланди. Кластерлар бошқаруvida ушбу самарадорлик кўрсаткичидан фойдаланиш, ўйлаймизки, унинг фаолитини янада самарадор қиласди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 25 январдаги "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришини ташкил этишнинг замонавий шаклларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 53-сон Қарори;

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 31 марта "Пахта-тўқимачилик ишлаб чиқаришлари ва кластерлари фаолиятини ташкил этиш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 253-сон Қарори.

2. Б.А.Давлятов, Ф.Х.Назарова. Кластерлар бошқаруви самарадорлиги хусусида Материалы VI Международной научно-практической конференции "GLOBAL ACIENCE AND INNOVATION 2019:CENTRAL ASIA" г.Нур-Султан, Казахстан. стр.355-359, 9-13 мая 2019 г.



ЭРКИН ИҚТИСОДИЙ ЗОНАЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Жабборов Шавкат Абдусатторович
Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги
Давлат бошқаруви академияси магистранти
Телефон: +998(99)3970280
Shaj84@bk.ru

Аннотация

Бугунги глобаллашув, турли инқизорларнинг келиб чиқиши ҳамда бир давлатнинг чегарасидан иккинчи давлатга ўтиб бориши кескинлашган бир даврда ҳар бир давлат ушибу инқизорларга бардош бера олиши, иқтисодий иммунитетни ўзида шакллантириши ўта муҳим бўлиб қолмоқда. Бу мақсадларга эришишида ички ва инвестицияларнинг роли анча сезиларлидир.

Уибу инвестицияларнинг қабул қилиншии, юзага келиши ва натижса касб этишида эрkin иқтисодий зоналар (ЭИЗ) нинг мавжудлиги ва тизимили ташкил қилинганини мухам аҳамият касб этади.

Бугунги кунда дунёдаги 150 дан ортиқ мамлакатларда ташкил қилинган ЭИЗлар уишибу мамлакатларнинг ялти ички маҳсулотининг жадал ўсиб боришида катта хизмат қолмоқда. Қисқа муддатда Ўзбекистон ҳам бу соҳада анчагина тажриба ва кўнукмаларга эга бўлиб олди. Бу йўналишида юзага келадиган муаммоларни бартараф қилиш ва илдам ривожланиши учун, албатта, илгор хорижий мамлакатларнинг тажрибасини ўрганмоқ, мос жиҳатларини амалда қўйламоқ зарурдир.

Ўрганишлар шуни кўрсатадики, барча давлатларда ҳам ЭИЗларни ташкил қилишида ҳам ҳуқуқий ҳам иқтисодий муваффақиятларга тезкорлик билан эришилмаган, хато ва камчиликлар мавжуд бўлган. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон шароитида қайси давлатларнинг тажрибасини қўйлаш кўпроқ натижадорлик касб этишинини таҳлил қилиши зарурдир.

Калит сўзлар: Эрkin иқтисодий зона, инвестиция, инновация, инвестор, солиқ имтиёзлари, инфратузилма, инвестицион жозибадорлик, кампус.

Тадқиқот давомида, асосан, ривожланиш босқичлари, узоқ муддатли стратегик қарорларни қабул қилишдаги сиёсий ва иқтисодий қарашларида бизнинг давлатимизда қўйлаш мумкин бўлган тажрибага эга давлатлар кўриб чиқилди.

Жанубий Корея. Бугунги кунда Жанубий Кореяда 6 та, турли ривожланиш босқичларига эга бўлган ЭИЗлар мавжуд бўлиб, улар: 3 та "биринчи босқичдаги" (лойиҳалар 2003 йилда бошланган) ва 3 та "иккинчи босқичдаги" (лойиҳалар 2008 йилда бошланган) ЭИЗларни ташкил қиласди. Ташкил қилинган ЭИЗларнинг асосий жиҳатларини қўйидаги жадвалда кўриш мумкин:

1-жадвал. Жанубий Кроенинг "биринчи босқичдаги" ЭИЗлари

ЭИЗ номлари	"Ичхон"	"Пусан-Чинхэ"	"Гвангянг Бей "
Манзили	Инчхон (Ёнсугу, Чунгу, Согу районлари)	Пусан (Кансогу, Кённам (Чинхэ))	Чолла-намдо (Йосу, Сунчхон, Квонъян), Кёнсам-намдо (Хадонг)
Майдони	170 кв/км	83 кв/км	86 кв/км
Ташкил қилинган даври (лойиҳанинг бошланиши ва амалга оширилиши даври)	11.08.2003-15.10.2004 йй.	24.10.2003-30.03.2004 йй.	24.10.2003-24.03.2004 йй.
Ривожланиш даври	Амалга оширилган санаси	2020 й	2020 й
	Босқичлари	I-2003-2009 йй. II-2010-2014 йй. III-2015-2020 йй.	I-2004-2010 йй. II-2011-2015 йй. III-2016-2020 йй.
Ривожланишнинг асосий йўналишлари	Юкори технологияли саноат, Ҳалқаро логистика, хизмат ва туризм	Замонавий технологиялар ва хом ашё, Ҳалқаро бизнес, Логистика, хизмат ва туризм	Нанокимёвий технологиялар, Янги хом-ашё, Ҳалқаро логистика ва Туризм



2004 йилда ташкил қилинган ЭИЗлар мамлакатни ривожлантириш, инвестицияларни жалб қилишда асосий ўринни эгаллайди. Ташкил қилинган ЭИЗларнинг хар томонлама қулай (денгиз йўллари, аэропортлар, географик жойлашув ваҳоюз) жойларда танлаб олинганлиги, бу соҳанинг ривожланишини жадаллаштириб юборди. Корея ярим ороли Япония ва Хитой бозорлари ўртасидаги муҳим стратегик минтақада жойлашган. Бундан ташқари Европа, Осиё ва Шимолий Американи бирлаштирувчи дengiz йўллари кесишмасида жойлашган бўлиб, ЭИЗ ларнинг энг катта муддати ҳам шундан иборатdir.

Жанубий Кореяning иқтисодиёти экспортга йўналтирилган характерга эга. Мамлакатнинг транспорт-логистика тизими ривожланганлиги сабабли ҳалқаро юк ташувлари йилдан йилга ортиб бормоқда. Масалан, Пусан провинциясидаги "Пусан-Чинхэ" ЭИЗ ҳудудидаги йирик порт Яқин шарқ, Шимолий Америка, Европа ва Лотин Америкасини бирлаштирувчи йирик дengiz йўллари кесишмасида жойлашган. Пусан портида ҳар йили дунёдаги 368 портлардан контейнерларни қабул қиласи. AAPA World Port Rankings (Дунё портлари рейтинги) га асосан 2019 йилда умумий юк айланмаси бўйича 21663000 тоннани ташкил қилиб (ўсиш 5.7%), дунёда 6-ўринни эгаллади .

Бундан ташқари, "Инчхон-Чинхэ" ЭИЗ ҳудудида жойлашган Инчхон аэропорти пойтахт Сеулдан 70 км масофада жойлашган. 2019 йил якунига кўра бу аэропорт дунёдаги авиаташувлар рейтингида 4-ўринни эгаллаб, юк обороти 2952123 млн. метрик тоннани ташкил қиласи .

2-жадвал. Жанубий Кроенинг "иккинчи босқичдаги" ЭИЗлари

ЭИЗ номлари	"Сарик дengиз"	"Тэгу-Кёнсан-Пункто"	"Сэмандык-Кунсан"
Манзили	Чунхон-намдо (Танжин, Асан, Сосан), Кёнгидо (Пхёнтхэк, Хвансон)	Тэгу, Кёнсан-Пункто (Кёнсан, Йончхон, Куми, Пхохан)	Чолла-Пункто (Кунсан, Пуан)
Майдони	16 кв/км	33 кв/км	50 кв/км
Ташкил қилинган даври (лоиханинг бошланиши ва амалга оширилиши даври)	11.08.2003-15.10.2004 йй.	24.10.2003-30.03.2004 йй.	24.10.2003-24.03.2004 йй.
Ривожланиш даври	Амалга оширилган санаси	2020 й	2020 й
	Босқичлари	I-2008-2013 йй. II-2014-2020 йй.	I-2008-2013 йй. II-2014-2020 йй.
Ривожланишнинг асосий йўналишлари	Авто эҳтиёт кисмлар, Биотехнология соҳасидаги бизнес, Кўшилган кийматни бошкариш	Информацион-технологиялар соҳасидаги компонентлар ва материаллар, Ҳалкаро таълим, Согликни саклаш ва тиббиёт, Мода ва дизайн	Автомобил, корабль ва ускуналар эҳтиёт кисмлари, Янги тикланувчан мукобил энергия, Туризм

Жанубий Корея ҳукумати мамлакатга хорижий инвестициялар оқимини кенгайтириш мақсадида бир қатор имтиёзларни тақдим қиласи. Биринчидан, иқтисодий фаолликни кучайтириш мақсадида ҳукумат томонидан инвесторларга молиявий кўмак ҳамда инфраструктура тақдим қилинади. Бунда, ҳукумат қарори биланмаҳаллий бюджетлардан ЭИЗлар ҳудудларида қурилиш ва ер тузиш ишларига маблағлар ажратилади. Бундан ташқари объектлар ижараси учун хорижий инвесторларга субсидиялар тақдим қилинади. Бироқ, хорижий инвесторлар томонидан киритиладиган инвестицияларнинг 10 млн.АҚШ долларидан кам бўлмаслиги керак.

Хорижий инвесторларга инвестиция ҳажмидан келиб чиққан ҳолда солиқ имтиёзлари ҳам тақдим қилинади. Имтиёз даври уч йилгача 100 фоиз ва кейинги икки йил учун 50 фоизни ташкил қиласи. Юқорида келтирилган барча имтиёзлар ЭИЗ ларнинг инвестицион жозибадорлигини оширишга хизмат қиласи.

Жанубий Кореяда ЭИЗ ларни тасаррuf қилиш 2002 йил 30 декабрдаги ЭИЗ ларни ташкил қилиш ва бошқариш тўгрисидаги қонун билан тартибга солинади. Қонунга кўра ЭИЗ сифатида "кулай иқтисодий муҳитни яратиш мақсадида, хорижий инвесторларга инвестиция киритиш ва яшаш шароитини таъминлаш учун ажратилган ҳудуд" тушунилади. Бундан ташқари қонуннинг мақсади миллий рақобатни кучайтириш ҳамда ҳудудларни ривожлантиришнинг баланслашган тизимини йўлга қўйишдан иборатdir. Қонун орқали ЭИЗ ларни ташкил қилишда Молия вазирлигининг мажбуриятлари ва вазифалари белгилаб берилган. ЭИЗларни ташкил қилишда Молия вазирлиги асосий манфаатдор вазирлик сифатида майдонга чиқади. ЭИЗ ларнинг фаолияти ва ривожланиши



бўйича Иқтисодиёт вазирлиги қошида ташкил қилинган ЭИЗ қўмитаси шуғулланади. ЭИЗ ларни ташкил қилишда қўйидаги масалаларни кўриб чиқади:

- Хорижий инвестицияларни жалб қилиш имкониятлари;
- Ҳудудларнинг иқтисодий вазиятига таъсири;
- Инфраструктуранинг ривожланганлиги;
- Экологик хавфсиз технологиялар билан таъминланганлиги;
- Маҳаллий бошқарув органларининг қўмаги.

Юқоридагиларга қўшимча равишда, ҳукумат томнидан инвестицион сиёsatни амалга ошириш Агентлиги ташкил қилинган бўлиб, агентликнинг асосий мақсади хорижий инвесторларга мамлакатда бизнесни юритиш учун ҳар томонлама қўмак беришдан биорат. Агентликнинг вакиллари дунё бўйлаб тарқалган бўлиб, чет эллардаги инвесторларни мамлакатга жалб қилиш билан шуғулланади. Агентликнинг асосий ютуғи шундаки, агентлар инвестицион сиёsatни хорижий инвесторларга аниқ ва тизимли тушунтира олади. Муваффақиятли икки томонлама мулоқотларга эришади.

Жанубий Кореяда, Таълим вазирлиги билан келишган ҳолда, ЭИЗларни ташкил қилишда, хорижий корпорацияларнинг таълим муассасаларини ЭИЗ худудига жойлаштириш масалаларига ҳам эътибор қаратилади. Ушбу таълим муассасига турли давлатлардан илм намоёндалари таклиф қилинади. Масалан, "Инчхон" ЭИЗ даги таълим масканига Нью Йорк университети, Джордж Мейсон университети ҳамда Бельгиянинг Юта ва Гентс университетлари билан кампус(ҳамкорлик, очиқ ҳудуд)лар ташкил қилинган.

Хулоса ва таклифлар

ЭИЗ фаолиятини жадал ривожаниши, уларга хорижий инвесторларни жалб этиш, резидентларни ички инвестиция салоҳиятини ЭИЗ учун йўналтириш, ЭИЗнинг фаолият самарадорлигини узлуксиз таъминлаш - мамлакатнинг инвестициявий салоҳиятига таъсир этувчи асосий масалалардан бири бўлиб қолмоқда.

Бугунги кунда ЭИЗнинг инвестициявий-иқтисодий салоҳиятини ривожлантиришда Жанубий Корея тажрибасидан келиб чиқсан ҳолда қўйидагиларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ:

-Биринчидан, ЭИЗ бошқарув тизимини қайта кўриб чиқиши. ЭИЗ бошқарув тизими замонавий, бозор иқтисодиётiga мослашувчан ва доим такомиллашиб, ривожланиб бориши зарур;

-Иккинчидан, ЭИЗ ларга хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун мустақил, тизимли ва замонавий бошқарув органи зарур. Бу орган ўз стратегиясига эга бўлиши ва ушбу стратегияни амалга ошириши учун етарли имконият ва шароитлар яратиб берилган бўлиши керак;

-Учинчидан, ЭИЗ лар самарадорлигини баҳолаб бориши индикаторларини ишлаб чиқиши зарур. ЭИЗ лар фаолиятини доимий мониторинг қилиб бориши муҳимдир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Александрова Е.И. Специальные экономические зоны в мировом хозяйстве // Внешнеэкономическая деятельность. 1997. № 10 15-20 бетлар
2. Гусев Б.О. Специальные экономические зоны сегодня //Проблемы Дальнего Востока . 1991. №3 13-17 б.
3. Холикулов А.Р. Эркин иқтисодий зоналар: назарий асослар ва жаҳон тажрибаси. Т., 2002. 186 б.
4. World Port Ranking 2019. [Электрон манба]: American Association of Port Authorities
5. The world's Top 10 Airports of 2019. [Электрон манба]: Airports Council International
6. <http://newinspire.ru/lektssi-po-mirovoy-ekonomike/>



ВЛИЯНИЯ КАЧЕСТВА ИНСТИТУТОВ И ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Иброхим Илхомжонов,
преподаватель Университета мировой экономики и дипломатии, Узбекистан
E-mail: ibrokhim@inbox.ru

Аннотация: в статье изучается роль государственных институтов в улучшении конкурентоспособности страны.

Ключевые слова: государственные институты, конкурентоспособность, рыночная экономика, институциональная структура.

Роль институтов в современной экономической жизни трудно переоценить. Наиболее распространенной является трактовка институтов Дугласа Норта: - "Институты - это правила, механизмы, обеспечивающие их выполнение, и нормы поведения, которые структурируют повторяющиеся взаимодействия между людьми" [2].

Влияние государства на процесс формирования институтов велик. По Д. Норту, "государство - организация со сравнимыми преимуществами реализации насилия, распространяющимися на географический район, границы которого устанавливаются его способностью облагать налогом подданных" [3]. Государство может способствовать созданию эффективных рыночных институтов, но иногда, наоборот, государственные институты могут быть причиной появления монопольной власти. Это в свою очередь ведет к росту транзакционных издержек.

Западные страны с рыночной экономикой обладают развитой институциональной структурой, соответствующей доминирующему способу экономической координации. Поэтому эти страны могут использовать методов прямого и косвенного государственного вмешательства в целях проведения желательной экономической политики.

В странах с неразвитыми рыночными отношениями институты находятся в стадии формирования. В них различные способы регулирования экономики часто противоречат друг другу. И если государство начинает в условиях переходной экономики излишне регулировать экономику, это отрицательно оказывается на темпа и качестве формирования соответствующих рыночных институтов. Таким образом возникает ситуация, когда государственное вмешательство для поддержки механизмов рынка, наоборот может быть причиной ухудшения конкурентоспособности ее экономики.

В странах с переходной экономикой, таковым является и Узбекистан, государственная политика должна быть в первую очередь направлена на создание эффективной институциональной структуры.

В Узбекистане последнее время сделано много работ по формированию эффективной институциональной структуры. Оптимизация системы органов государственного управления, создание новых органов государственного управления и хозяйственного управления, ассоциации, холдингов, расширение процессов приватизации положительно повлияло на эффективность работы рыночных механизмов. Качество государственного управления улучшено для обеспечения широкого доступа всего населения к качественным государственным услугам. Правовые и судебные реформы обеспечивают более надежную защиту прав, свобод и законных интересов граждан.

Делаются работы по разграничению полномочий и функций, органов государственного и хозяйственного управления. Рост внимания к развитию частного сектора говорит о том, что институциональные реформы ведутся в стране с особым вниманием.

Были проведены значительные институциональные преобразования и имеются бесспорные успехи, но, наблюдается спрос на новые институты, которые могли бы служить для более эффективное использование имеющихся в стране производственных ресурсов, тем самым, улучшить конкурентоспособность национальной экономики и ускорить экономический рост. Нужны институциональные реформы для осуществления таких целей как:

- совершенствование системы государственного управления, которая могла бы обеспечить прозрачность системы государственной службы;
- укрепление партнерства государственного и частного сектора путем организации гражданского общества, с более активными средствами массовой информации;
- управление через развитие электронного правительства позволяя обеспечить прозрачность деятельности государственных органов и повысить участие граждан в процессе выработки правительственный решений;



Список использованной литературы:

1. Платонов В.П. Институциональный опыт Российского рыночного реформирования экономики и проведение аналогий с Китаем. Журнал "Политика, экономика и социальная сфера: проблемы взаимодействия" №5, 2016
2. Норт Д. Институты и экономический рост: ист.введение // Тезис. Т.1. Вып.2. М., 1993. С.73.
3. North D.C. Structure and Change in Economic History. N.Y., 1981. P.21
4. Благирева В.Н. "Институциональная структура экономики и ее роль в обеспечении качества продукции" Вестник АП. №2, 2015
5. Аузан А.А. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. М.: Инфра-М, 2005. -266 с.



РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТ ТАМОЙИЛЛАРИ АСОСИДА ИҚТИСОДЧИ КАДРЛАРНИ ТАЙЁРЛАШ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШ

Исамухамедов Боходир Баҳрамович
Тошкент давлат иқтисодиёт университети асистенти
Телефон: +998(99) 401 87 87
musaev_123@mail.ru

Анотация. Уибу мақолада рақамли иқтисодиёт тамойиллари асосида иқтисодчи кадрларни тайёрлаш тизимини бошқаришнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти асосланган, рақамли таълимни ривожлантириши йўналишилари белгилаб берилган.

Калит сўзлар: рақамли иқтисодиёт, иқтисодчи кадрлар, рақамли таълим, олий таълим

XXI аср том маънода ахборот асрига айланди. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида жаҳон бозори конъюнктураси кескин ўзгариб, глобаллашув, рақобат тобора кучайиб бораётган ҳозирги шароитда мамлакатимизни янада барқарор ва жадал суръатлар билан ривожлантириш, унинг рақобатбардошлигини кескин ошириш вазифаси кўйилган. Бу стратегияни муваффақиятли амалга ошириш, биринчи навбатда, миллий инсон капиталига - барча фуқароларимизнинг чуқур замонавий билимларга ва юксак маҳоратга эга бўлишига боғлиқдир. Шунинг учун мамлакатимизда электрон таълимни жорий қилишни жадаллаштириш стратегик вазифага айланган [1].

Рақамли иқтисодиётнинг ривожланиши билан давлатнинг таълим ривожидаги роли камаяди. Унинг асосий вазифаси ички ва глобал бозорларда рақобатбардош бўлган янги таълим хизматлари кўрсатувчиларининг пайдо бўлишига шарт-шароит ва талаблар яратишдан иборат.

Шу ўринда олий таълим муассасаларининг асосий вазифаси истиқболли касбларни ва битирувчиларнинг компетенцияларини аниқлаш учун иш берувчилар билан самарали ўзаро ҳамкорликни йўлга кўйишдан иборат бўлади. Фаол ва инновацион олий таълим муассасалари таълим бозорига ўзлари чиқиб, махсус курсларни таклиф этади.

Касбий ҳамжамиятларга бирлашиб, ўз стандартлари ва ўқитиши услубиётларига эга бўлган "ҳамжамиятлар университетлари"ни шакллантириш имконияти пайдо бўлади. Вақт ўтиши билан мазкур тузилмалар, анъанавий университетлар билан рақобатга киришиб, 25-30 йилдан кейин уларни таълим хизматлари бозоридан сиқиб чиқаришлари мумкин.

Рақамлаштириш шароитида олий таълимни ўзгартириш йўналишларининг ўтказилган таҳлили таълим акторларининг ўзгаришларга тайёрлигини/тайёр эмаслигини чуқурроқ тушуниш учун зарур бўлган қўйидагилар бир қатор масалаларни қўяди:

1. ОТМнинг компьютерлар, дастурлар билан жиҳозланганлик даражаси. Аудитория фонди.
2. Таълимни рақамлаштириш учун ОТМ педагогик таркибининг рақамли компетенциялари даражаси. Уларнинг анъанавий таълим моделининг ўзгаришларига тайёрлти.

3. Корхоналарнинг олий таълим муассасалари билан ўзаро ҳамкорликнинг тармоқ лойиҳаларини ривожлантириш истаги ва бунга тайёрлиги (корпоратив таълим дастурларини биргаликда яратиш; корхоналар томонидан олий таълим муассасаларидан экспертиза марказлари сифатида фойдаланиш; амалий бакалавриат; технологик магистратура).

4. Ўқитувчи ва ўқувчиларнинг рақамли саводхонлик даражаси.

Барча ушбу масалалар ҳар бир алоҳида минтақада лойиҳани амалга ошириш учун чуқур таҳлилни ва ечим йўлларини топишни талаб қиласди. Жаҳон даражасидаги ТОП-университетларда рақамли таълимнинг ривожланиши минтақавий олий таълим муассасалари учун жиддий чиқириқдир. Бироқ, агар амалга оширишда онлайн ва оффлайн таълим форматлари тўғри бирлаштирилса, минтақавий олий таълим муассасалари сифатли, ҳатто ноёб ўқув дастурларини таклиф этишлари ва амалга оширишлари мумкин.

Ҳозирги пайтда иқтисодий олий таълим муассасалари фаолиятини ахборотлаштириш, ўкув жараёнини ташкил қилишнинг самарали усуслари ва ўқитишининг замонавий техник воситаларини кўллашга асосланган инновацион технологиялар ишлаб чиқиш ва жорий қилишни таълим жараёни самарадорлигини оширишнинг энг истиқболли йўналишлари деб ҳисоблаш мумкин [2].

Масофадан ўқитувчи, яъни ўқув жараёнини ўқитувчи ва талаба ўртасида бевосита мулоқотсиз ўқитишини масофадан туриб амалга оширишга имкон берадиган замонавий ахборот ва телекоммуникация технологияларига асосланган таълим мұхитидан фойдаланган ҳолда ўкув жараёнини



ташкил қилиш учун энг муҳим янги таълим технологияларидан бири ҳисобланади. Хорижий олий таълим муассасаларида "e-learning" таълим технологиясидан муваффақиятли фойдаланиб, у Интернет тармоғи орқали ёки таълимни бошқариш тизимидан фойдаланган ҳолда Интернет орқали электрон шаклда ўқитиш жараёнини ифодалайди. Шунингдек, қатор хорижий олий таълим муассасаларида ўқув жараёни муассасанинг ҳудудий жиҳатдан узоқда жойлашган барча марказларига тарқатиш имконини берадиган сунъий йўлдош ахборот-телекоммуникация таълим технологияси асосида амалга оширилади.

Кўплаб олий таълим муассасалари у ёки бу даражада масофавий таълимдан фойдаланади, бунда ушбу технологияни жорий қилишнинг биринчи босқичида, тажрибанинг кўрсатишича, "аралаш" таълим шаклидан фойдаланилади ва янги таълим технологиялари анъанавий таълимни қўллаб-кувватлаш учун фойдаланилади. Ўқитишнинг аралаш модели талабаларга фанларни ўрганиш бўйича янги имкониятлар тақдим этади - нафақат исталган пайт зарур материални "онлайн" режимида кўриб чиқиш мумкин бўлади, балки синовдан ўтиш, фан бўйича ўз билимларини текшириш, ўтилган мавзуларга мос келадиган кўшимча манбалар билан танишиб чиқиш имконияти вужудга келади [3].

Бундай технологияни амалга оширишда ўзининг дастурлари ҳам, тайёр дастурлар комплекслар ҳам фойдаланилиши мумкин. Шунингдек, ўқитиш бошланишидан олдин ёки ўқитиш жараёнода талабанинг индивидуал тайёргарлик даражасини ҳисобга олган ҳолда ўқув жараёнини ташкил қилиш усулини ифодалайдиган адаптив таълим (ўқитиш) ҳам жуда истиқболли ҳисобланади. Ушбу технологияга мувофиқ ўқув курсининг бутун мазмуни (контент) турли йўналиш ёки даражада билан умумий курсга бирлаштирилиши мумкин бўлган кўп сонли таркибий қисмларга ажратилади. Талабанинг фанлар бўйича хоҳиш-истаклари ёки талабанинг билим даражасини тавсифлайдиган тест натижалари асосида компьютер тизими автоматик равишда индивидуал ўқитиш курсини тузади. Шу тариқа, ўқитиш янада фокуслаштирилган ва аниқ белгиланган бўлади - талабалар ҳақиқатда уларга керак бўлган нарсаларни ўрганади.

ОТМда бошқарув жараёнларини комплекс ахборот билан таъминлаш вазифасини ҳал қилишнинг зарур шарти ОТМда мос келувчи ахборот-коммуникация инфратузилмаси ва унга хизмат кўрсатиш ва фойдаланиш бўйича мутахассислар мавжудлиги ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, битта олий таълим муассасасининг имкониятлари чекланган эканлигини ҳисобга олиб, ушбу масалани самарали ҳал қилиш учун бир нечта ОТМ ҳаракатларини бирлаштириш мақсадга мувофиқ.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Абдураҳмонов Қ.Х. Рақамли иқтисодиёт: Жанубий Корея тажрибаси ва ундан Ўзбекистонда фойдаланиш истиқболлари // www.biznes-daily.uz
2. Медников В.В., Бухвалов А.В., Славнова А.О. Подготовка экономистов в системе высшей школы за рубежом - СПб.: Изд-во СПБУЭФ, 2012. - С.29
3. Каморджанова Н.А. XXI век: современные технологии подготовки экономических кадров. Монография. - М.: Проспект, 2019. - С.361.



ҚУРИЛИШ СОҲАСИГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН ИНВЕСТИЦИЯЛАРДАН МАҚСАДЛИ ВА САМАРАЛИ ТАШКИЛ ЭТИШ

Иномжон Каримов Ортиқбаевич

Тошкент архитектура қурилиши институти катта ўқитувчisi

Телефон: +998(90) 937 62 47

Boyfame00@mail.ru

Иногамова Мадина

Тошкент архитектура қурилиши институти магистри

Анотация

Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида қурилиши соҳасида амалга оширилаётган ишлар кирилаётган инвестициялар ҳолати ҳамда нархларни шакллантириши бораидаги қарорлар ўрганилган.

Таянч сўзлар: капитал қурилиши, инвестиция, инвестицион лойиха, капитал, жорий нарх, лойиха.

Қурилиш тармоги мамлакатда ижтимоий-иктисодий тараққиётини таъминлашда иқтисодиётни ҳаракатга келтирувчи локоматив тармоқлардан бири ҳисобланади. Қурилиш тармоги ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш бино ва иншоотлари, ижтимоий соҳа обьектлари, тураржой бинолари, коммунал ва майший хизмат кўрсатиш иншоотлари, мухандислик коммуникацияларини бунёд этиш орқали жамият тараққиётига ўз ҳиссасини қўшади.

Фан ва техника тараққиётининг прогрессив ривожланиши жараённида иқтисодиёт тармоқларида мавжуд ишлаб чиқариш қувватлари вақт ўтиши билан маънавий эскириб боради. Бундан ташқари халқимиз инсонлар даромад топиши учун энг қулай бизнес ва инвестиция муҳитини шакллантириб, янги-янги корхоналар ва иш жойларини кўпайтиришимиз зарур.

Ривожланган мамлакатлар амалиёти таҳдили шуни кўрсатадики, инвестиция жалб қилмай туриб, иқтисодиёт тармоқларидаги ишлаб чиқариш қувватларини замон талаблари даражада ривожлантириб бўлмайди. Инвестиция қўйилмаларини ўзлаштиришнинг асосини капитал қурилиш ишлари ташкил этади.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов таъкидлаганларидек, "сармоясиз тараққиёт йўқ, ишлаб чиқаришни ва умуман, мамлакатимизни модернизация қилиш, техник ва технологик янгилашни инвестицияларсиз тасаввур этиб бўлмайди" [2].

Президентимиз Ш.Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномасида юртимизда эришилган иқтисодий юксалиш кўрсаткичлари келтирилган. Жумладан, иқтисодиёт тармоқларига киритилган инвестициялар таҳлил қилиниб, модернизация жараёнларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилаётганлиги таъкидланган.

Олий Мажлисга мурожатномада келтирилишича мамлакатимизда шу мақсадларда 2019 йил - "Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили"да тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 4,2 миллиард долларни ташкил этиб, 2018 йилга нисбатан - мана шу рақамга эътиборингизни қаратмоқчиман - 3,1 миллиард долларга ёки 3,7 баробар ўсиҳи. Инвестицияларнинг ялпи ички маҳсулотдаги улуши 37 фоизга етди.

Мамлакатимиз ilk бор халқаро кредит рейтингини олди ва жаҳон молия бозорида 1 миллиард долларлик облигацияларини муваффақиятли жойлаштириди. Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти томонидан Ўзбекистоннинг кредитга доир таваккалчилик рейтинги охирги 10 йилда биринчи марта яхшиланди.

Энергетика, нефть-газ, геология, транспорт, ўйл қурилиши, қишлоқ ва сув хўжалиги, ичимлик суви ва иссиқлик таъминоти ҳамда бошқа қатор тармоқларда чуқур таркибий ислоҳотлар бошланди. Саноатнинг 12 та етакчи тармоғида модернизациялаш ва рақобатдошликни кучайтириш дастурлари жадал амалга оширилмоқда. Натижада ўтган йили иқтисодий ўсиҳ 5,6 фоизни ташкил этди. Саноат маҳсулоти ишлаб чиқариш ҳажми 6,6 фоизга, экспорт - 28 фоизга кўпайди. Олтин-валюта захираларимиз 2019 йил давомида 2,2 миллиард долларга ортиб, 28,6 миллиард долларга етди [1].

Амалга оширилаётган бунёдкорлик ишлари заминида капитал қурилиш соҳасидаги ривожланиш жараёнларида улкан ҳисса борлигини эътироф этиш лозим. Янги қурилишга йўналтирилган инвестициялар ҳажми 101800,2 млрд. сўмни ташкил қилиб, жами ўзлаштирилган инвестицияларнинг 53,6 % ниташкил этади. Иқтисодиётда мавжуд обьектларни кенгайтириш, реконструксия қилиш, модернизациялаш ва техник қайта қуроллантиришга йўналтирилган инвестициялар 54531,7 млрд.



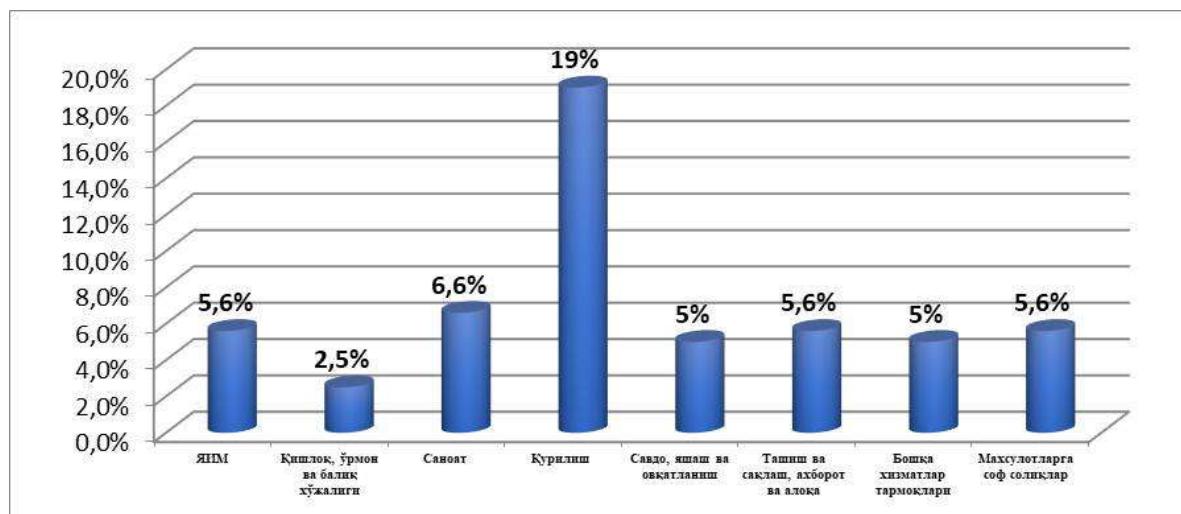
сўмни таш кил этди ва республикада жами ўзлаштирилган инвестицияларнинг 28,7%ни ташкил этди. Колган 17,7 %, яъни 33592,4 млрд сўм бошқа харажатларга йўналтирилди.



1-диаграмма Асосий капиталга инвестицияларнинг такорор ишлаб чиқариш таркиби, жамига нисбатан % да [4].

Диаграммада Республика бўйича асосий капиталга ўзлаштирилган инвестицияларнинг кўрсаткичлари келтириб ўтилган. Булар такорор ишлаб чиқариш таркибида янги қурилишнинг улуши 53,6 % ни, модернизация қилиш, техник ва технологик қайта қуроллантириш ҳамда кенгайтиришга йўналтирилган инвестицияларнинг улуши 28,7 % ни ҳамда бошқа йўналишларга инвестицияларнинг улуши 17,7 % ни ташкил қилди.

Айнан капитал қурилиш соҳасидаги иқтисодий юксалишлар юқорида келтирилган бўлиб унда кўриниб турибдики, 2019 йилда ЯИМ нинг иқтисод фаолият турлари бўйича ўтган йилга нисбатан мамлакатимизда қурилиш-монтаж ишлари ҳажмининг ўсиши 19 %ни ташкил этган.



2-диаграмма. 2019 йилда ЯИМ нинг иқтисод фаолият турлари бўйича мутлоқ ўсиш суръатлари [4]. (ўтган йилга нисбатан % да)

Мамлакатимизда қурилиш тармоғини ислоҳ қилиш, қурилиш ишларининг бозорини шакллантириш ва қурилиш ишлари қийматини эркин бозор нархларида ҳисоблаш тизимини шакллантириш жараёнига Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 6 майдаги ПФ-3240 сонли "Капитал қурилишида иқтисодий ислоҳотларни янада чукурлаштиришнинг асосий йўналишлари тўғрисида" Фармони билан асос солинган бўлиб, амалдаги қурилиш ишлари қийматини ресурс усулида ҳисоблаш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Махкамасининг 2003 йил 11 июндаги 261-сонли Қарори билан тасдиқланган "Объектларни қуриш қийматини шартномавий жорий нархларда белгилаш тартиби тўғрисида" Низоми, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 14 ноябрдаги "Қурилиш соҳасини давлат томонидан тартибга солишини такомиллаштириш қўшимча чора-тадбирлари



тўғрисида"ти ПФ-5577-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 5 февралдаги "Курилиш-монтаж ишлари сифатини тубдан яхшилаш ва қурилишни назорат қилиш тизимини такомиллаштириш чоралари тўғрисида"ти ПҚ-4586-сонли қарорлари асосида амалга оширилмоқда [3].

Ўтган вақт мобайнида мазкур қарорлар асосида қурилиш тармогида баҳони шакллантириш тизими, жумладан иқтисодий меъёрлар тизими (Шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари ШНҚлар) амалдаги баҳони шакллантириш механизмининг асосини ташкил қилди.

Иқтисодий таҳлиллар натижаларига кўра мамлакатимиз тармоқларида ўзлаштирилаётган инвестицияларнинг 70-75 % капитал қурилиш ишларини амалга ошириш орқали ўзлаштирилишини кўриш мумкин. Барча бунёд этилаётган ва модернизация қилинаётган ишлаб чиқариш корхоналари ва ижтимоий соҳа обьектларига йўналтирилаётган инвестицияларнинг асосини қурилиш ишлари ташкил этар экан, инвестициялар самарадорлигини ошириш ҳамда ажратилган маблаглардан оқилона ва самарали фойдаланиш, қурилиш ишлари қийматини шакллантиришга бориб тақалади. Объектлар қурилиши қийматини оптимал шакллантириш ўз навбатида икки гурӯҳ омилларга бўлинади. Биринчи гурӯҳга қурилишда баҳони шакллантиришни ташкил этиш, яъни баҳони шакллантириш жараёнини ташкил этувчи методологик асосларни (Вазирлар Маҳкамасининг 261-сонли Қарори билан тасдиқланган "Объектларни қуриш қийматини шартномавий жорий нархларда белгилаш тартиби тўғрисида" Низомни ва унинг ижросини таъминловчи қонун ости ҳужжатларни) такомиллаштириш кирса, иккинчи гурӯҳга қурилишда баҳони шакллантириш билан боғлиқ қурилиш ишлари қийматини ресурс усулида ҳисоблашнинг иқтисодий меъёрлари (4-гурӯҳга кирувчи ШНҚ-Шаҳарсозлик нормалари ва қоидалари) ташкил этади. [3]

Курилиш соҳасида эркин бозор муносабатларини жорий этилганидан бўён ўтган вақт давомида қурилиш ишлари қийматини амалдаги ресурс усулида ҳисоблаш билан боғлиқ иқтисодий меъёрларни такомиллаштириш ва янгиларини яратиш бўйича доимий изланишлар олиб борилмоқда. Аммо қурилиш ишларига ажратилган маблаглардан самарали фойдаланишни ташкил этишга эришиш учун юқорида келтирилган икки гурӯҳга кирувчи омиллар таркибидаги қонун ости ҳужжатларини такомиллаштириш талаб этилади.

Бунинг учун бугунги кунда мамлакатимизда қурилиш комплексини ривожлантириш ҳамда қурилиш обьектларига ажратилган маблаглардан самарали фойдаланишни ташкил этишга йўналтирилган илмий изланишлар олиб бориш, замонавий қурилиш материаллари ва техникасини қўллашни раббатлантиришни кўзда тутган ҳолда ШНҚларни қайта ишлаш лозим. Умуман қурилиш соҳасига фан ва техниканинг энг сўнги янгиликларини жорий этишга қаратилган инновацион гуруҳларни шакллантириш, илмий асосланган ва ресурс тежамкор иқтисодий меъёрларини ишлаб чиқиш лозим.

Фойдаланилган манбалар:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси 2020йил 24 январь
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ислом Каримовнинг мамлакатимизни 2013 йилда ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2014 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишлиланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маъруzasи. Халқ сўзи. 2014 йил 18 январь.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 11 июндаги қабул қилинган 261-сонли қарорига 1-илова "Объектларни қуриш қийматини шартномавий жорий нархларда белгилаш тартиби тўғрисида" Вақтингчалик Низом.
4. www.stat.uz - Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитаси сайти.



ТРАНСФОРМАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНЫХ СТАНДАРТОВ АУДИТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН В МЕЖДУНАРОДНЫЕ.

Мирсаидов Шохрух Хусанович

Магистрант Банковско-финансовой Академии Республики Узбекистан

Телефон: 97 421 30 03,

e-mail: wowomirsaidov@gmail.com

Аннотация: Цель определения преимущества внедрения международных стандартов аудита в стране, выявление проблемных моментов при внедрении и их устранения.

Ключевые слова: аудит, аудиторская деятельность, контроль, стандартизация, стандарты аудита, международные стандарты аудита.

Международные стандарты аудита (МСА) играют важную роль в практике проведения проверок. Большинство национальных правил (стандартов) аудиторской деятельности разработано на основе международных. Международные стандарты аудита охватывают много вопросов, регламентирующих аудиторские процедуры, взаимоотношения аудиторов с руководством и бухгалтерами компаний-клиентов.

Заместитель министра финансов Вячеслав Юрьевич Пакотмечает важность проведения двустороннего диалога между Министерством Финансов и профессиональным сообществом бухгалтеров и аудиторов, которое обеспечит их более тесное сотрудничество. По его словам, этот диалог и постоянный контакт между двумя ведомствами позволит выработать меры, направленные на повышение качества аудиторской деятельности и эффективности её регулирования [4]. В стране нет полного соответствия национальных стандартов аудиторской деятельности общепризнанным МСА, что не обеспечивает формирование у иностранных инвесторов понимания достоверности финансовой отчётности отечественных предприятий.

К периоду миллениумов мировой экономике закрепились процессы, оказавшие непосредственное влияние на цели и задачи аудиторской практики. Авторы, публиковавшие работы в этот период, включая председателя комитета (IAPC) Роберта Росси 1995-2000 гг. отмечали, что факторами влияния стали масштабные изменения информационных и коммуникационных технологий, глобализация бизнеса и экономик стран, а в связи с этими факторами - глобализация значения информации в целом и знаний, в том числе. Потребность в надежной информации не ограничивалась рамками финансовой информации и отчётов компаний. Данные широкого диапазона связанных областей также требовали высокой степени доверия [2]. При изучении стандартизации в системе нормативно - правового регулирования аудиторской деятельности в РФ пришли к такому выводу, что усиление общемировых интеграционных процессов, сопровождающееся конвергенцией стандартов аудиторской деятельности и стремлением каждой страны защитить национальные интересы, в том числе путём сохранения конкурентоспособности своих предприятий на мировом рынке, заставляет российские аудиторские фирмы осознавать для себя роль и значение МСА в адекватной, эффективной и экономической обоснованной системе обеспечения качества аудита[3]. Реформирование и дальнейшее усовершенствование аудиторской деятельности обеспечит достоверной информацией о финансовом положении и финансовых результатах деятельности хозяйствующих субъектов, что в свою очередь поможет привлечь долгосрочные вложения капитала в различные отрасли экономики страны [1]. Соглашением о социальном партнёрстве между Министерством Финансов и национально ассоциацией бухгалтеров и аудиторов Узбекистана от 01.06.2017 года предусмотрено совместное участие по внедрению лучшего мирового опыта аудиторской деятельности. Для практического применения МСА требуется также наличие официального перевода этих стандартов на русском языке, а также ежегодного их объявления. В связи с этим НАБАУз подписал с МФБ договор "о получении права на использование МСА на русском языке" [5]. Отличия в стандартах аудита финансовой отчётности существенны. Стоит отметить, что комитетом по международным стандартам аудита постоянно проводится работа над дополнениями, усовершенствованием, принятием новых стандартов и отменой утративших свою актуальность МСА.

МСА, являясь результатом длительной работы многочисленных экспертов, выступают прочным фундаментом для формирования национальных аудиторских стандартов, в которых получают отражение базовые нормативные требования, предъявляемые к качеству и надёжности аудита и обеспечивают при их неукоснительном соблюдении определённый уровень гарантии результатов



проверки [6]. Желание внедрение МСА в Республике объяснимо, они открывают новые возможности для развития экономики страны, увеличения качества уровня страны. Предоставление выразить аудитору выражения мнения о достоверности и объективности, с которой информация представлена в финансовых отчётах, то - есть предоставление независимого и объективного аудиторского заключения - это единая цель МСА и НСАД. Единообразие отчёта проведённого по МСА, повышает доверие на глобальном рынке, даёт возможность упростить идентификацию аудита. Главная цель реформирования аудиторской деятельности Узбекистана - это определение достоверности и правильности финансовой отчётности субъекта, контроль за соблюдением клиентом законов и норм хозяйственного права и налогового законодательства, улучшения уровня жизни населения Республики. Таким образом, МСА как основа формирования требований к качеству аудита имеет колоссальное значение, которое наиболее проявляется в обеспечении приемлемого качества аудиторской проверки, внедрении в практическую деятельность новых научных достижений, упрощения понимания процесса аудиторской проверки для пользователей, обеспечение взаимосвязи разрозненных элементов аудиторского процесса и обеспечение по целостности [6]. Узбекистан определённо достигнет успеха по внедрению МСА, проводится постоянная работа, существуют планы мероприятий, которые необходимо выполнять. Анализ законодательства, изучение передового мирового опыта в сфере внедрении МСА, сертификации, повышение квалификации бухгалтеров и аудиторов, внедрение современный системы контроля повышения квалификации аудиторов. Данные меры способны привести к увеличению специалистов с теоретическими и практическими знаниями МСА, а также международное признание аудиторских заключений.

Литература:

1. А.Хакимов: "Дальнейшее реформирование аудиторской деятельности в Узбекистане в соответствии с МСА; журнал "Europeanscience"; № 1(23) от 2016 года.
2. А. Пименова, В.Киреева; "Особенности формирование и внедрения системы МСА"; Журнал: "Экономика, управление и учёт на предприятие" УДК 657.6 ББК 65.29. от 2018 года
3. А.Суглобов, Е.Орлова: "Этапы и значение стандартизации в системе нормативно-правового регулирования аудиторской деятельности в Российской Федерации"; журнал "Аудиторская деятельность"; № 34 (184) от 2011 года.
4. Конференция на тему "приоритетные направления дальнейшего развития аудиторской деятельности" ;(Электронный ресурс). Режим доступа: <https://www.static.norma.uz/raznoe/Doklad%201.pptx.>; 9 октября 2018 год.
5. М. Туллаходжаева: Аудит в соответствии с МСА: разработка и внедрение рабочей документации по требованиям МСА; роль и значение квалификации и сертификации; (Электронный ресурс). Режим доступа: <https://www.static.norma.uz/raznoe/Doklad%203.pptx.>; 9 октября 2018 год.
6. В.Морунов: "Международные стандарты аудита как основа требования к качеству аудита"; журнал KANT; № 4 (25) декабрь 2017 год.



БАНКЛАР КАПИТАЛ БАЗАСИ БАРҚАРОРЛИГИН ТАЪМИНЛАШ МАСАЛАЛАРИ

Одилов Бобуржон Фурқат ўғли
Тошкент молия институтининг
Стажёр-тадқиқотчиси
Тел: +99897-7551929
Электрон почта: Bbr_1295@mail.ru

Аннотация. Мақолада Ўзбекистон Республикаси тижорат банклари капитал базасининг барқарорлигини таъминлаши билан боғлиқ бўлган долзарб муаммолар аниқланган ва уларни ҳал қилишига қарашилган илмий тақлифлар ишлаб чиқилган.

Таянч сўзлар: регулятив капитал, биринчи даражали капитал, капиталнинг етарлилиги, тижорат банки, активлар, мажбурият, девальвация захираси, тақсимланмаган фойда, захира, пруденциал меъёrlар.

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида тижорат банкларининг капиталлашиш даражасини ва ишончлилигини ошириш мамлакат банк тизимини янада ислоҳ қилиш ва ривожлантиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида эътироф этилган [1]. Бу эса, ўз навбатида, тижорат банклари капитал базасининг барқарорлигини таъминлаш масаласини илмий тадқиқот обьекти сифатида ўрганиш заруриятини юзага келтиради.

Айни вақтда, республикамиз тижорат банкларининг капитал базасининг барқарорлигини таъминлаш билан боғлиқ бўлган долзарб муаммолар мавжуд. Жумладан, девальвация захираси тижорат банкларининг биринчи даражали капитали таркибига киритилган. Ҳолбуки, Базель стандарти бўйича девальвация захирасини тижорат банклари капитали таркибига киртиш умуман мумкин эмас. Бундан ташқари, тижорат банклари регулятив капиталининг таркибида, банкларнинг акцияларини инвестицион жозибадорлиги таъминланмаганлиги учун, кўшилган капиталнинг салмоғи жуда паст.

Ўзбекистон Республикасида тижорат банклари регулятив капиталини шакллантириш ва унинг етарлилигига нисбатан пруденциал меъёrlар ўрнатиш Ўзбекистон Республикаси Марказий банки Бошқарувининг 2015 йил 13 июндаги 14/3-сонли Қарори билан тасдиқланган ва Адлия вазирлиги томонидан 2015 йил 6 июлда 2693-ракам билан рўйхатдан ўtkazilgan "Тижорат банклари капиталининг монандлигига қўйиладиган талаблар тўғрисида"ти низомга асосан амалга оширилади [7].

Илгор хориж тажрибасини ўрганиш мақсадида дунёнинг йирик трансмиллий банкларидан бири бўлган Дойчебанкнинг (Германия) регулятив капиталининг даражасига баҳо берамиз (1-жадвал).

1-жадвал

Дойчебанкнинг (Германия) регулятив капитали миқдори ва унинг пассивлар ҳажмидаги салмоғи, фоизда [9]

Кўрсаткичлар	2015й.	2016й.	2017й.	2018й.	2019й.
Регулятив капитал, млрд. евро.	67	64	68	68	62
Регулятив капиталнинг пассивлар ҳажмидаги салмоғи, %	4,1	4,0	4,6	5,0	4,8

1-жадвалда келтирилган маълумотлардан қўринадики, Дойчебанкнинг регулятив капитали миқдори 2019 йилда 2015 йилга нисбатан сезиларли даражада (7,4%) камайган. Аммо, 2015-2019 йилларда Дойчебанк регулятив капиталининг пассивлар ҳажмидаги салмоғи барқарор даражада бўлган. Бу эса, капиталнинг барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади.

Базель қўмитаси томонидан банк назоратининг янги стандартида тижорат банклари капиталининг етарлилигига нисбатан талабларнинг кучайтирилганлиги банкларнинг капитал базасини барқарорлигини оширишга хизмат қиласи.

2015-2019 йилларда Дойчебанк регулятив капиталининг пассивлар ҳажмидаги салмоғини барқарор даражада бўлганлиги капиталнинг барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади.



Асакабанк регулятив капиталининг таркибида нокумулятив имтиёзли акцияларни сотишдан олинган пул маблағлари ва субординациялашган қарз мажбурятларининг мавжуд эмаслиги унинг капиталини барқарорлигини таъминлаш нуқтаи-назаридан салбий ҳолат ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли. "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти фармонига 1-илова//Ўзбекистон Республикаси қонун хужжатлари тўплами. - Тошкент, 2017. - № 6 (766). - 32-б.
2. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. Пер. с англ. - М.: Альпина Паблишер, 2017. -С. 396.
3. Усоскин В.М. Современный коммерческий банк: управление и операции. - М.: ЛЕНАНД, 2019. - С. 97.



РОЛЬ ИННОВАЦИЙ В ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СФЕРЕ

Саодат Исламова магистр
Ташкентского Архитектурно-Строительного Института
Телефон: +99893 5801401
saodat.islamova@inbox.ru

Аннотация

На сегодняшний день одним из самых прогрессивных факторов развития общества является инновация. Известно, что этот аспект ведет к развитию общества и экономики. Очень важно использовать международный опыт в этой сфере. Общество, основанное на инновациях, не может быть построено без новых идей, технологий и знаний.

Ключевые слова

Экономический рост, повышение конкурентоспособности, инновационные продукты, издержки производства, стимулирование конкуренции.

В наше время, инновации - это прогрессирующий аспект жизнедеятельности общества. Мы не можем представить современный мир без инноваций, ставших для нас привычными. Многие люди сходятся во мнении, что инновации, это основная движущая сила экономического и социального развития. Инновационная деятельность привела мировое сообщество к новой, более высокой ступени развития. Проанализировав множество определений можно сделать вывод, что под "инновацией" понимается или конечный результат или процесс. Многие считают, что инновации в рамках развития экономики и общества являются многочисленными.

Изучение мирового опыта и реализация благоприятной инновационной среды и стимулирования инноваций, а также его особенностей в различных странах, достигших положительных результатов, позволяет выявить наиболее рациональные подходы и инструменты для использования в узбекской практике стимулирования инновационной деятельности.

На протяжении последних двух-трех десятилетий в Узбекистане накопился опыт формирования благоприятной среды для инноваций, с учетом рыночного спроса, возможностей его удовлетворения и приоритетов в научной, производственной и управлеченческой сферах.

Инновационная экономика - это экономика общества, созданная на знаниях и инновациях, а также на благополучном восприятии новых идей, новых машин, систем и технологий, на готовности их практической реализации в различных областях человеческой деятельности. Глубокие научные и технологические знания способствуют формированию высоких технологий, которые, являются основой экономики инноваций. Таким образом, инновационной можно считать такую экономику, в которой знания позволяют генерировать непрерывный поток нововведений, отвечающих динамично меняющимся потребностям, а часто и формирующих эти потребности.

Развитие экономики многих стран все больше смещается в направлении инновационной модели функционирования экономике, основанной на использовании стремительно растущих интеллектуальных ресурсов. Быстрый научно-технический прогресс становится важнейшим фактором обеспечения устойчивого развития, поскольку он повышает динамизм социально-экономических систем, а также укрепляет безопасность государств.

Инновации способствуют экономическому росту страны в долгосрочной перспективе. Инновации вышли на первый план в рамках индустриального общества и воздействуют на все стороны жизнедеятельности общества. По глубине вносимых изменений инновации могут быть радикальными и улучшающими. Развитию новых отраслей экономики способствуют радикальные инновации. Радикальные инновации в долгосрочной перспективе приводят к тому, что новые отрасли не только появляются, но постепенно становятся доминирующими, и способствуют созданию единого рыночного пространства. Вопросы инновационной деятельности и ее влияния на конкурентоспособность предприятий и национальных экономик в последнее время интенсивно изучаются узбекскими и зарубежными учеными.

В современном обществе, которое, так или иначе, идет по пути глобализации, даже одна инновация может способствовать созданию единого рынка. Таким образом, создается единый рынок, границы которого не поддаются измерению, стимулированию конкуренции и повышению конкурентоспособности отдельного физического лица, организации или страны. Если предприятие обладает инновацией, которая пользуется спросом на рынке, то безусловно, это будет являться ее



конкурентным преимуществом, пока организации-конкуренты не создадут иную инновацию. Как известно, предприятие, обладающее конкурентным преимуществом, при прочих равных условиях, имеет возможность получить высокую прибыль за счет создания естественной новизны. Универсальные факторы, стимулирующие инновационную сферу, являются новые требования к товарам и услугам, а также к их качеству, безопасности и экологичности, а также глобализация конкуренции и необходимость укрепление позиций в технологической гонке.

Инновации, используемые в многочисленных областях жизнедеятельности общества, обеспечивают интеграцию общества и укрепление обороноспособности страны в экономической сфере. Нельзя обеспечить целостность государства и безопасность граждан, без создания должного уровня обороноспособности, информационной, экономической и продовольственной безопасности. Инновации продукта предшествуют росту эффективного спроса, который помогает росту инвестиций и занятости. Инновации процесса, в свою очередь, содействуют росту производительности производства посредством увеличения объема и снижения затрат. С течением времени, конечным результатом является увеличение потребительской способности, что ведет к росту спроса и, опять же, занятости.

Инновации являются основным фактором прибыли, идают возможность получать высокую прибыль посредством создания продукции более высокого качества, снижения себестоимости производства, увеличения объемов выпуска продукции. Технические (продуктовые) инновации способствуют производству продуктов с новыми или улучшенными свойствами, предоставлению более качественных услуг, которые будут максимально соответствовать потребностям человека, а также росту количества квалифицированных кадров. Подготовка менеджеров на сегодняшний день осуществляется во многих учебных заведениях, основной задачей которых является подготовка управленческих кадров. Таким образом, повышается как общая, так и специальная профессиональная подготовка кадров и удовлетворению потребностей человека.

Практически каждая инновация, в той или иной степени способствует удовлетворению потребностей человека, а также решению глобальных проблем человечества.

В настоящее время невозможно решить проблемы без создания инновационных продуктов и методов. Здесь необходимо заметить, что инновации, направленные на решение глобальных проблем человечества, целесообразно проводить путем тесного взаимодействия всех стран мира, в том числе основанного на постоянном обмене информацией. Также представляется, что финансирование таких инноваций должно частично осуществляться за счет средств профильных международных организаций. Инновации, обеспечивающие решение глобальных проблем человечества, должны быть доступны населению любой страны мира, что можно обеспечить путем подписания различных конвенций и созданием международных организаций. Однако здесь встает вопрос о коммерциализации таких инноваций и потере разработчиком конкурентного преимущества, но если учесть, что общество движется по пути создания социальной экономики, то данные вопросы должны устранить, и дать возможность решить глобальные проблемы общества.

Необходимо учесть три основных фактора:

- инновационная деятельность, приносит прибыль, что в конечном итоге, благоприятно оказывается на доходах;
- осуществление потребительских инноваций, направленных на улучшение условий жизни, способствует созданию комфортной обстановки жизнедеятельности человека;
- изобретение новых средств коммуникаций позволяет не только расширить круг общения, но и совершенствоваться в профессиональном и культурном плане, путем поиска и анализа большого объема информации, а также развитию человека как личности.

Изобретение какой-либо инновации приводит индивида к осознанию своей полезности для общества, способствует повышению его самооценки. В рамках создания социальной, общественной экономики, данный факт является крайне важным.

В сфере инновационной деятельности, устойчиво снижается число и доля инновационно-активных предприятий, снижаются эффективность расходов на инновации и уровень их коммерциализации.

Вследствие решения новых технических и организационных вопросов, появляются условия для обновления производственных процессов на предприятиях. Снижаются издержки производства за счет использования технологий, позволяющих переводить процесс производства в автоматический режим, снижать объемы использования энергии, воды и т. п. Улучшается качество производимой продукции. Инновации обеспечивают производство продукции с новыми обновленными свойствами, предоставлению более качественных услуг, максимально подходящим человеческим потребностям. Всё это ведет к получению более высокой прибыли.

Новейшие теории экономического подъема подчеркивают, что развитие ноу-хау и технологических



изменений, а не просто прибавление капитала, являются прогрессирующей силой устойчивого экономического роста. Именно инновации ведут к обновлению и расширению гаммы товаров, услуг и соответствующих рынков, а также появлению новых методов производства, поставок и торговли, внесению изменений в управление, в организацию и условия работы. При помощи инновации можно сдерживать упадок традиционных отраслей промышленности, увеличивая производительность, создавая более эффективные методы работы.

Роль инноваций в экономике огромна. В долгосрочной перспективе без инновационной деятельности невозможен дальнейший экономический рост по интенсивному пути развития.

Инновационная деятельность Узбекистана, все больше выходит за рамки национальных границ. Интернационализация в данном случае приобретает многообразные формы, в частности создаются национальные или совместные исследовательские центры за рубежом, объединяются взаимодополняющие лаборатории, заключаются международные стратегические договоры между компаниями, в том числе конкурирующими, привлекаются ученые со всего мира в приоритетные инновационные отрасли и т.д.

Необходимо создать инфраструктуру коммерциализации инноваций. Если говорить об узбекистанцах, они очень изобретательны и способны превратить страну во всемирный инновационный центр.

Главной целью государственной политики является осуществление прорыва в базовых инновациях, создающих структуру постиндустриального технологического способа производства, что обеспечит устойчивое экономическое развитие Узбекистана в ближайшее будущее.

Список использованной литературы:

1. Волков Я.В. "Инновация-ключ к развитию" М: Россия, 2001г.
2. Хошимов Л.С " Инновационный менеджмент" Т: Узбекистан, 2010г.
3. Тарануха Ю.В., Земляков Д.Н. Микроэкономика, СПб: Россия
4. Учебник; проф. А.В.Сидоровича. - Дело и сервис, М.: Россия, 2002г.
5. Управление инновациями в организациях: учебное пособие, А.А.Бовин 2006 г.
6. Джаборов В.Л " Международная экономика" Т: Узбекистан, 1998г.
7. А.О. Бакланов А.О. Роль инноваций в мировых процессах экономического роста и развития, СПб: Россия



АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИННИ ОШИРИШДА ДЕҲҚОН ХЎЖАЛИКЛАРИ ВА ТОМОРҚА ЕР ЭГАЛАРИНИНГ ЎРНИ

Самиева Г.Т. - Ўз Р. Олий ҳарбий авиация билим
юрти доценти, и.ф.ф.д. (PhD),
g_samiyeva@inbox.uz (972791881)

Аннотация. Ушбу мақолада ўзбек ҳалқи менталитетига хос бўлган томорқа ер эгасининг ерга бўлган муносабати орқали камбағалликни қисқартириши чора-тадбирлари акс эттирилган. Озиқ-овқат барқарорлигини таъминлаш учун деҳқон хўжаликларини диверсификациялаш орқали ривожлантириши зарурияти мақолада ўз аксини топган.

Калит сўзлар: озиқ-овқат барқарорлиги, деҳқон хўжаликлари, томорқа ер эгалари, диверсификация, ноозиқ-овқат маҳсулотлари етиштириши.

Мамлакатимизда озиқ-овқат таъминоти барқарорлигини сақлашда деҳқон хўжалигининг ўрни юқори бўлганлиги боис, ушбу хўжалик юритувчи субъектларини ривожлантириш бўйича кенг миёсда ислоҳотлар олиб борилмоқда. Ўзбекистон Республикаси аграр сектори иқтисодиётини модернизациялаш ва диверсификациялаш шароитида қишлоқ хўжалигини барқарор ривожлантириш, аҳолининг озиқ-овқатга келгуси ошиб бораётган эҳтиёжлари кўп томонлама деҳқон хўжаликлари, томорқа ер эгалари фаолияти билан боғлиқлиги боис, деҳқон хўжаликлари фаолиятини янада ривожлантириш асосида уларнинг даромадини ошириш бўйича илмий-амалий тавсиялар ишлаб чиқиши долзарб ҳисобланади. Зоро, муҳтарам Президентимиз айтганидек, "истеъмол бозорида озиқ-овқат маҳсулотлари нархи барқарорлигини таъминлашнинг ягона йўли - мева-сабзавот, чорвачилик ва бошқа озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш ҳажмини кўпайтиришдир. Шунингдек, аҳоли даромадларини ошириш, қўшимча иш ўринлари яратиш, маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш борасида бозор механизмларини кенг жорий қилиб, фермер ва деҳқонлар манфаатдорлигини оширмас эканмиз, биз кутган сезиларли ўзгариш бўлмайди" [1].

Аҳоли жон бошига тўғри келадиган тиббий меъёрга мос равишда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ҳар бир мамлакат иқтисодиёти олдида турган муҳим вазифадир. Аммо имкониятлар чекланган бўлсада, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш масаласи йилдан-йилга кескинлашмоқда. Глобал иқлимнинг кескин ўзгариши, аҳоли сони ва қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган талабнинг ошиши соҳада ислоҳотларни изчил давом эттириш заруратини келтириб чиқармоқда. Иқлимнинг исиб кетиши, ифлосланиши оқибатида Жаҳон согликни сақлаш ташкилоти қишлоқ хўжалиги маҳсулотларидан биргина мева ва сабзавотлар истеъмолини кунлик 400-500 граммга чиқариш лозимлигини, лекин афсуски, ушбу меъёр дунё бўйича ўртacha 150-200 граммни ташкил этаётганини эътироф этмоқда. Халқаро диетологлар тавсиясига кўра, инсон истеъмолига кирадиган озиқ-овқатнинг камидаги 50 фоизини мева ва сабзавотлар ташкил этиши лозим [2].

Ҳозирги кунда деҳқон хўжаликларининг истиқболда ривожлантирилиши борасида бир қанча муаммолар ўз ечимини кутмоқда. Шундай ечимдан бири - деҳқон хўжаликларида маҳсулот ишлаб чиқаришда диверсификациялашни амалга оширишдир. "Диверсификация" (лот. "diversificatio" - ўзгариш, турланиш) - иқтисодий самараага эришиш мақсадида ишлаб чиқариладиган маҳсулот турларини кенгайтириш ва бозор талабига мослашган ҳолда банкротликнинг олдини олиш демакдир[3]. Илк бора Принстон университети профессори М.Горт [4] томонидан Америка саноати ривожида диверсификация ва бунда учрайдиган муаммолар илмий тадқиқ этилган.

Фикримизча, "маҳсулотлар диверсификацияси - бу бозорнинг истиқболдаги ривожланиш тактикаси бўлиб, истеъмолчиларга маҳсулотларни тақдим этишининг инновацион шакли ҳисобланади. Шу боис, у бозорга кенг ассортиментдаги товар ва хизматларни тақдим этишга хизмат қиласи" деб таъриф бериш мақсадга мувофиқ. Шунингдек, деҳқон хўжаликларини ривожланиши бўйича хориж тажрибалари тадқиқ этилган бўлиб, улардан аҳамиятга молик бўлган қўйидаги тажрибаларини республика иқтисодиётига жорий этиши мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз:

мамлакат ички бозорини кўллаб-қувватлаш мақсадида деҳқон хўжаликларида ишлаб чиқарилган айрим паст рентабелли қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини давлат томонидан юқори нархларда сотиб олинишини таъминлаш (Германия, Истроил, АҚШ тажрибаси);

қишлоқ хўжалиги ерларидан самарали фойдаланган, мелиоратив ҳолатини яхшилашга эришган, муқобил энергия манбаларидан фойдаланиши асосида ишлаб чиқаришни ташкил этган хўжаликларни



иқтисодий рағбатлантириш (Германия, АҚШ, Истроил тажрибаси);

мамлакат қишлоқ хўжалигида ихтисослаштиришга таянган ишлаб чиқариш анъаналарининг сақлаб қолинганлиги (Германия, Истроил тажрибаси);

оммавий кооперация тамойиллари асосида кооперация муносабатларини такомиллаштириш ҳамда деҳқон хўжаликларининг бир нечта бирлашма ва кооперативлар аъзоси сифатида фаолият юритишига йўл қўйилиши (Германия ва Истроил тажрибаси);

оилавий фермаларнинг агрозиқ-овқат комплексида асосий кооперация субъекти сифатида фаолиятини рағбатлантириш ва такомиллаштириш мақсадида Қишлоқ хўжалиги вазирлигига Иқтисодий тадқиқотлар хизмати (ERS) нинг ҳамда қишлоқда турмуш сифатини яхшилаш, қишлоқ хўжалигини диверсификация қилиш мақсадида "Leader" дастурий методологиясининг ишлаб чиқилгани (АҚШ ва Европа Иттифоқи тажрибаси).

Қашқадарё вилоятида олиб борилган тадқиқотларимиз натижасида нафақат озиқ-овқат маҳсулотлари етиштириш, балки ноанъанавий экинлар етиштиришдан, хусусан доривор ўсимликлар ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш орқали уларнинг даромади ошиши қайд этилган. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 20 марта даги ПҚ-3617-сонли "Республика каврак плантацияларини ташкил этиш ва уларнинг хом-ашёсини қайта ишлаш ҳажмларини кўпайтириш ҳамда экспорт қилиш чора-тадбирлари тўғрисида" ги Қарорига асосан, Қашқадарё вилоятида ҳам 1000 гектар экин майдони ажратилган. Сўровномада иштирок этган 2 та деҳқон хўжалиги экинлар орасига каврак ўсимлигини экишини, уни ҳиндларга улгуржи нарҳда сотишини билдирган. Ушбу деҳқон хўжаликлари сабзавот етиштириш билан биргаликда, доривор ўсимликлар етиштиришдан ҳам даромадлари (15,9/2,8 марта) ошмоқда (1-жадвал).

1-жадвал

Деҳқонобод тумани "В.Фозиев" ва "Турсунмомо Хидоятова" деҳқон хўжаликларининг иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари (2018 йилги маълумот)

Деҳқон хўжалиги номи	Махсулот тури	Экин майдони (га)	Ялпи ҳосил (кг)	Нархи (сўм)	Даромад (минг сўм)
“В.Фозиев”	Бугдой	0,5	2800	420	1176
	Каврак		40	470000	18800
			Фарқи:		17624
“Т.Хидоятова”	Сабзавот	0,35	9450	650	6142,5
	Каврак		36	482000	17352
			Фарқи:		11209

Шунингдек, Фузор тумани "Ўқтам бобо Суяров" деҳқон хўжалиги яқин йиллардан буён 0,25 га экин майдонига "Абу жаҳғ" доривор тарвузини экиб, йилига мева етиштиришдан кўра 6,5 марта ёки 5600 минг сўмга кўп даромад олмоқда (2-жадвал).

2-жадвал

Қашқадарё вилояти Фузор тумани "Ўқтам бобо Суяров" деҳқон хўжалигининг иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари (2018 йил)

Респондентлар маълумотлари таҳлил қилинганда, деҳқон хўжалигида бир хил турдаги маҳсулот ишлаб чиқаришга қараганда бир неча хил маҳсулот ишлаб чиқариш хўжаликнинг даромадини деярли 2 баробарга оширганлигини кўрсатмоқда. Даромаднинг юқори бўлишига деҳқон хўжаликларининг сони эмас, балки улар ишлаб чиқараётган маҳсулот турларининг кўплиги таъсир қилмоқда. З-жадвал маълумотлари таҳлил қилинганда эса, 10 тургача маҳсулот ишлаб чиқарib, 7951,2 минг сўм тушумга эга бўлгани ҳолда йилига 5200,7 минг сўм даромад олишга эришган. II гурӯҳ вакиллари



мева-сабзавотдан ташқари асал, сут, гүшт, тухум етишириб, йилига 10240,5 минг сўм тушум олган бўлса, ўртacha 7100,2 минг сўм даромадга эришган. III-туруҳ вакиллари эса бошқа гуруҳдагиларга нисбатан 1,9-2,6 марта кўпроқ даромад олишга муваффақ бўлишган (3-жадвал).

3-жадвал

Деҳқон хўжаликларида етиширилаётган маҳсулотлар сони бўйича иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари (2018 йил)

Гу- рух- лар	Маҳсулот сони бўйича гурухлар	Гурухга кирган хўжалик лар сони	Маҳсулот турлари	Тушум, минг сўм	Харажат, минг сўм	Даромад, минг сўм
I	10 гача	135	Буғдой, макқа, картошка, сабзавотлар, мева	7951,2	2750,5	5200,7
II	10-15 гача	122	Буғдой, картошка, сабзавотлар, мева, қалампир, чорвачилик маҳсулотлари (сут, гўшт, тухум), помидор, бодринг	10240,5	3140,3	7100,2
III	15 дан ортиқ	55	Мевалар, сабзавотлар, резаворлар, полиз, чорвачилик маҳсулотлари, асал, қуритилган мевалар, ноозик-овқат маҳсулотлари (доривор ўсимликлар)	18370,6	4700,2	13670,4
Жами			312 та	Ўрт: 12187,4	Ўрт: 3530,3	Ўрт: 8657,1

Хулоса қилганда, тадқиқот натижасида маҳсулотлар диверсификацияси деҳқон хўжаликларининг даромадини оширишга хизмат қиласи, ишлаб чиқараётган маҳсулот турлари хўжаликлар даромадларини ошишига таъсир этишини кўриш мумкин.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис палаталарига навбатдаги Мурожаатномаси. 24.01.2020.
2. Сайдова Д.Н., Рустамова И.Б., Турсунов Ш.А. Аграр сиёсат ва озиқ-овқат хавфсизлиги. Ўқув қўлланма. - Т.: "ЎзР Фанлар академияси Асосий кутубхонаси" босмахонаси нашриёти, 2016 й., 257 б., 89-б.
3. <http://ru.m.wikipedia.org>.
4. Gort M. Diversification and integration in American industry. Princeton, Princeton University Press, 1962.



АУДИТОРЛИК ТАШКИЛОТЛАРИДА ИЧКИ СТАНДАРТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

Сатторов Алишер Хасан ўғли

ТМИ-таянч докторант

alisher4090@gmail.com

+99890-9644090

Аннотация: ушбу тезисда аудиторлик ташкилотларида ички стандартларниң аҳамияти, уларининг иши жараёнидаги ўрни ва фойдаланиши мақсадлари ёритилиб берилган

Калит сўзлар: аудит, аудиторлик ташкилоти, ички стандартлар, халқаро стандартлар.

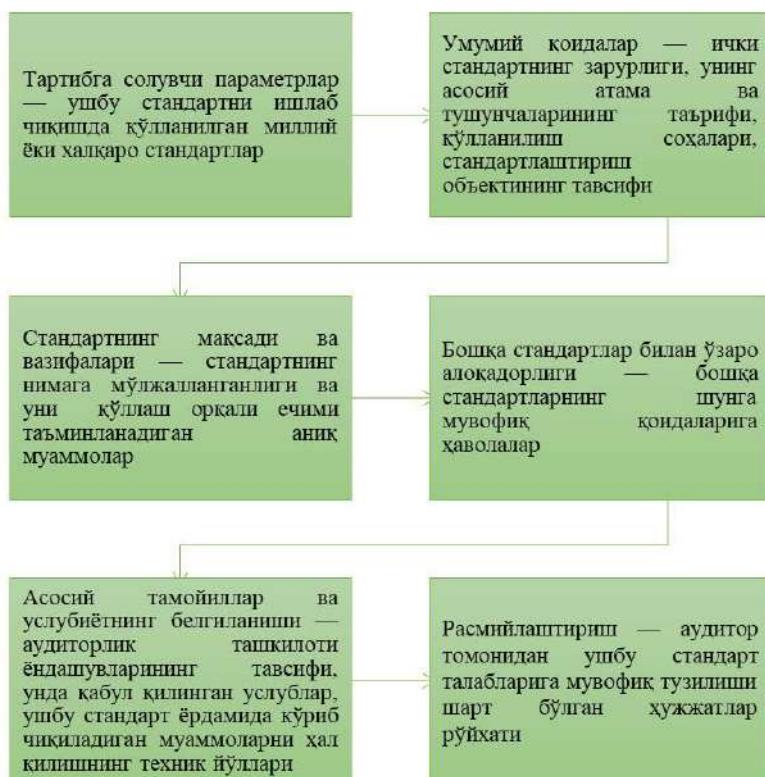
Амалдаги қонунчиликда белгиланган талабларга мувофиқ, ҳар бир аудиторлик ташкилоти аудиторлик фаолиятининг халқаро стандартлар асосида ишлаб чиқилган ички стандартлар пакетига эга бўлиши лозим.

Аудиторлик ташкилотлари учун ички стандартларининг муҳимлиги ва амалий аҳамияти шундаки, ҳозирги кунда маҳсус адабиётлар ва илмий изланишларда айнан ичидаги стандартлаштириш масалаларига катта эътибор қаратилмоқда[1].

Аудиторлик ташкилотлари ички стандартлари - бу аудитни амалга ошириш ва расмийлаштиришга қўйиладиган ягона талабларни белгилаб бериувчи ва тартибга солувчи ҳужжатлар бўлиб, улар амалга оширилаётган ишлар самарадорлигини ошириш, шунингдек, ўз фаолиятининг аудиторлик фаолияти қоидалари(стандартлари) талабларига мувофиқлигини таъминлаш мақсадида аудиторлик ташкилоти томонидан қабул қилинади ва тасдиқланади.

А.Д.Шеремет ва В.П.Суйцларнинг таъкидлашларича, "Фирма ички стандартлари - бу фирма ичидаги қўлланилдиган, маълум бир ҳажмга эга, уларни янада такомиллаштириш мақсадида ва қўлланилиш соҳаларининг ўзгариши сабабли мунтазам равишда янгилаб бориладиган амалий қўлланмалар ва йўриқномалар йигиндиси"[2].

Аудиторлик ташкилоти ички стандартлари тизими ва унинг методологик кузатувининг мавжудлиги аудиторлик ташкилоти фаолиятининг касбий маҳоратини баҳоловчи зарур кўрсаткичлардан асосийси хисобланади.



1-расм. Аудиторлик ташкилотига тегишли ички стандартларининг тузилиши



Аудиторлик ташкилоти ички стандартлари аудиторларнинг аудиторлик ташкилоти доирасида белгиланган қоидалар асосида ишлашини тартибга солади ва аудиторлик ташкилотининг ходимлари ва маъмурияти ўртасида, аудиторлик ташкилоти ва назорат органлари ўртасида, аудиторлик ташкилоти ва иқтисодий субъектлар ўртасида, аудиторлик ташкилоти ва жамоат манфаатларини ҳимоя қилувчи ташкилотлар ўртасида, шунингдек, аудиторларнинг ўзлари ўртасида юзага келаётган ва юзага келиши мумкин бўлган низоларни тартибга солиш учун қўшимча шарт-шароитларни таъминлайди.

Аудиторлик ташкилотларининг ички стандартларига қўйиладиган талаблар аудиторлик фаолиятини халқаро стандартларига, аудитнинг асосий тамойилларига ва умумэтироф этилган касбий одоб-ахлоқ меъёrlарига мувофиқ тарзда амалга оширишни тартибга солади.

Аудиторлик ташкилотининг ички стандартлари аудитни ўтказиш тартибига, унинг сифати ва ишончлилигига қўйиладиган ягона базавий талаблардан иборат бўлиб, агар уларга риоя этилса, аудиторлик текшируви натижаларини кафолатлашнинг қўшимча имкониятлари яратилади. Улар аудит ўтказилаётган шарт-шароитлар қандай бўлишидан қатъи назар, аудиторлик ташкилотининг аудитни ўтказишга умумий ёндашувини белгилаб беради.

Аудиторлик ташкилоти ички стандартлари ҳар бир аудиторлик ташкилотида индивидуал шаклида бўлади, уларнинг мазмуни эса - маҳфий ахборот ҳисобланади. Аудиторлик ташкилоти ички стандартлари - бу такомиллаштириш мақсадида мунтазам ўзгартириб бориладиган ички қўлланмалари ва йўриқномалари йигиндисидир.

Хуоса қилиб айтадиган бўлсак, аудиторлик ташкилотининг ички стандартлари - бу аудитни амалга ошириш ва расмийлаштиришга қўйиладиган ягона талабларни белгилаб берувчи ва тартибга солувчи, амалий иш самарадорлиги ҳамда унинг аудиторлик фаолияти қоидалари(стандартлари)га мувофиқлигини таъминлаш мақсадида аудиторлик ташкилоти томонидан қабул қилинган ва тасдиқланган хужжатлардир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сивцова, Е.В. Совершенствование внешнего и внутреннего контроля качества аудита: автореф/ дис. ...канд. экон. наук.: 08.00.12 / Сивцова Елена Васильевна. - М., 2011. - 24 с.
2. Шеремет А.Д., Суйц В.П. Аудит: Учебник. - 5-е изд., перераб. и доп. - М.: ИНФРА-М, 2006. - 448 с. - (Высшее образование).



ИНВЕСТИЦИИ, ПРОТЕКЦИОНИЗМ И БЛАГОСОСТОЯНИЕ НАРОДА

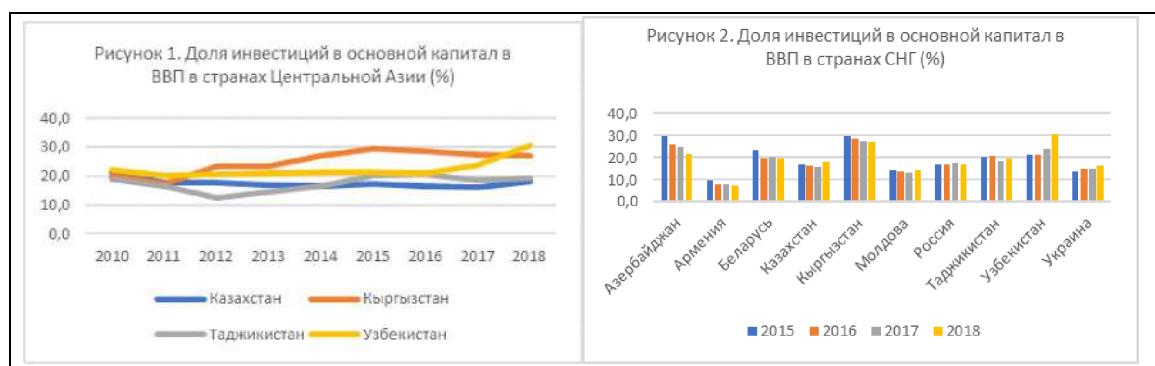
Сиражиддинов Нишанбай
И.ф.д, проф. Жаҳон иқтисодиёти ва
дипломатия университети профессори
Телефон: +998(90)9079966
nishanbay@mail.ru

Аннотация. В статье рассматривается влияние внешнеторговой политики на эффективность распределения и использования инвестиций. Поскольку существующие показатели эффективности использования инвестиций во многом зависят от проводимой внешнеторговой политики, предлагается учет и оценка эффективности реализуемой экономической политики на отдельные отрасли экономики без ценовых искаажений, вызываемых политикой импортного протекционизма.

Ключевые слова. Инвестиции, конкурентоспособность, импортозамещение, протекционизм, ценовые искаажения, сопряженные отрасли, индивидуальные затраты и выгоды, общественные затраты и выгоды.

Инвестиции являются важнейшим фактором и условием обеспечения устойчивых темпов экономического роста, создания рабочих мест, внедрения новейших достижений научно-технического прогресса в производственный процесс и повышения конкурентоспособности производителей, осуществления структурных сдвигов в экономике и повышения благосостояния народа. Инвестиции обеспечивают рост производственных возможностей в будущем и связывают настоящее с будущим, ибо стимулирование инвестиций сегодня означает прирост производственных возможностей завтра. По этой причине инвестиции выступают важнейшим индикатором не только сегодняшнего, и будущего роста экономики и благосостояния народа.

Поскольку основным фактором, определяющим приток инвестиций в экономику, выступает созданный в стране инвестиционный климат, формирование благоприятного инвестиционного климата остается в центре внимания проводимой в нашей стране экономической политики и уже приносят первые плоды. "В рейтинге Всемирного банка "Ведение бизнеса" мы поднялись на 7 позиций, заняли 8-е место среди 190 государств по показателю регистрации бизнеса, вошли в число лучших стран-реформаторов". В настоящее время Узбекистан по доле инвестиций в ВВП вырвался в лидеры не только в Центральной Азии (Рисунок 1), но и в СНГ (Рисунок 2). А по итогам 2019 года доля инвестиций в ВВП достигла 37%, а объем прямых иностранных инвестиций составил 4,2 миллиарда долларов, что на 3,1 миллиарда долларов, или в 3,7 раза, больше по сравнению с 2018 годом .



Широкомасштабные реформы по улучшению бизнес климата и стимулированию инвестиций, как можно ожидать, станет важной чертой экономической политики Узбекистана на многие годы. Как отметил в своем послании Олий Мажлису глава нашего государства, "для развития экономики высокими темпами нам необходимо последовательно продолжать активную инвестиционную политику" , и "одной из важнейших задач остается дальнейшее улучшение бизнес-среды. Мы принимаем все необходимые организационно-правовые меры, чтобы войти в число лучших 50 стран в рейтинге



Всемирного банка "Ведение бизнеса"".

Конкурентоспособность экономики, достижение устойчивых темпов экономического роста и благосостояния народа во многом зависят не только от объемов инвестиций в экономику, но и от эффективности их использования. В этой связи трудно переоценить роль осуществляемых широкомасштабных реформ по формированию открытой рыночной экономики, снижению роли государства в экономике, формированию конкурентной среды и постепенному устраниению ценовых искажений в повышении эффективности распределения и использования инвестиций.

Дело в том, что в результате активного проведения политики импортозамещения, начиная со середины 90-х годов прошлого столетия вплоть до 2017 года, в стране сформировалась гипертрофированная экономика с сильными ценовыми искажениями. В качестве основных инструментов протекционизма использовались валютный контроль, высокие импортные тарифы и акцизы на импорт, усложненные процедуры экспортно-импортных операций, массированное субсидирование импортозамещающих производств путем освобождения их производств от налогов и предоставление льготных кредитов, создание предприятий-монополистов с участием государства и т.д. Все эти инструменты протекционизма приводили к сильным искажениям цен, давали ложные сигналы и крайне отрицательно повлияли на эффективность распределения и использования инвестиций.

Известно, что в малой экономике протекционизм в любой форме имеет своим следствием потерю в благосостоянии народа, поскольку сумма выигрыша производителей и государственного бюджета от таможенных платежей будет меньше суммы дополнительных затрат потребителей от повышения цен, а при субсидировании производителей дополнительная прибыль последних будет меньше суммы потерь государственного бюджета (банковского сектора). Однако дополнительные "доводы" в пользу протекционизма, а именно - необходимость создания рабочих мест в условиях острого их дефицита и замещение импорта в целях "экономии" иностранной валюты - привели к высокому уровню импортного протекционизма и сильным искажениям цен в экономике. Ситуация усугублялась сильным лоббистским давлением определенных социальных групп в целях извлечения дополнительной прибыли в ущерб общественным интересам.

Однако, высокий уровень протекционизма и сильные искажения цен в экономике могут создать такую ситуацию, при которой в высокозащищенной от иностранной конкуренции и монополизированной отрасли экономики сумма не только дополнительных прибылей производителей и доходов (потерь) государственного бюджета, но и всей добавленной стоимости может быть меньше суммы потерь потребителей. В таких случаях высокий уровень импортного протекционизма имеет своим следствием создание отрицательной добавленной стоимости и отрасль вносит отрицательный вклад в ВВП страны. Такая политика приведет к снижению благосостояния нации даже с учетом создаваемых новых рабочих мест и модернизации производства. По этой причине при выборе оптимальной внешнеторговой политики критически важно учитывать и анализировать последствия этой политики с точки зрения не только индивидуальных, но общественных затрат и выгод. Для оценки общественных затрат следует учитывать, кроме прямых издержек производителей, и косвенные издержки. К последним относятся потери (дополнительные расходы) потребителей от повышения цен в результате импортного протекционизма (импортных тарифов, технических барьеров, включая акцизы на импорт и издержки импортеров от усложненных таможенных процедур), потери государственного бюджета от предоставления различных субсидий производителям (освобождение от налогов и предоставление льготных кредитов из государственного бюджета) и политики государственных закупок, а также потери банковской системы от предоставления льготных кредитов.

Общественные выгоды от реализации внешнеторговой политики включают прирост добавленной стоимости в отрасли в результате реализации этой политики и дополнительные доходы государственного бюджета от импортных таможенных платежей. При этом важно учитывать прирост затрат и выгод не только в данной отрасли, но и в сопряженных отраслях экономики, имеющих кооперационные связи с этой отраслью.

Еще более скрупулезному анализу должна быть подвергнута внешнеторговая политика в отношении тех отраслей экономики, где значительная часть выпуска приходится или может находиться на долю предприятий с участием иностранного инвестора. В таких отраслях экономики часть полученной прибыли будет реатрироваться зарубежными инвесторами, и эта сумма не может считаться выгодой для населения принимающей инвестиции страны. По этой причине доля оценки общественных выгод в таких отраслях экономики из суммы добавленной стоимости следует вычесть ту сумму, которая принадлежит иностранным инвесторам, и сопоставить полученную сумму с общественными затратами. Как показывает мировой опыт, транснациональные корпорации для достижения своей



главной цели - максимизации прибыли в глобальном масштабе - широко используют такие инструменты, как трансферное ценообразование, удушение конкуренции и сохранение контроля над рынком. Поскольку главной целью правительства принимающей страны является максимизация благосостояния своего народа, они должны проводить такую внешнеторговую политику, которая не позволяет монополизировать внутренний рынок, приводить к сильным искажениям цен и тем самым увеличить общественные издержки для производства данного товара.

Бывают случаи, когда высокие общественные издержки на производство продукции отрасли являются временным явлением, связанным со становлением новой отрасли промышленности, и имеются веские основания в отношении того, что в недалеком будущем, по мере накопления опыта и знаний, в данной отрасли произойдет существенное снижение издержек и рост конкурентоспособности продукции. Если становление и развитие таких отраслей может оказать существенное влияние на структуру и темпы роста экономики в целом в будущем, для их поддержки в первые годы становления путем использования протекционистских мер желательно составить график, предусматривающий снижение издержек производства продукции с соответствующим снижением барьеров на пути импорта из-за их ненадобности. Мониторинг над строгим соблюдением такого графика может стать важным стимулом к снижению издержек и росту конкурентоспособности производства в таких отраслях экономики. Но и в этом случае важно проводить сравнительный анализ результатов использования различных инструментов внешнеторговой политики с тем, чтобы выбирать наиболее эффективные из них с учетом общественных затрат и выгод.

Сопоставление общественных затрат и выгод применения различных инструментов внешнеторговой политики позволяет оценить эффективность реализуемой политики с точки зрения общественного благосостояния и выбирать те варианты внешнеторговой политики, которые обеспечивают максимальные общественные выгоды при минимальных общественных издержках.

Осуществляемые в последние годы широкомасштабные реформы в экономике, включая либерализацию рынка иностранной валюты и внешней торговли, реформу налоговой системы и упразднение огромного количества налоговых льгот, либерализацию цен и меры по снижению роли государства в экономике, реформу в банковском секторе и отказ от административного установления процентных ставок и т.д. привели к существенному снижению ценовых искажений, способствуя тем самым повышению эффективности распределения и использования инвестиций.

Реализация приоритетных задач в области экономической политики, поставленных в послании Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису на 2020 год, станет важным шагом в дальнейшем уменьшении имеющихся ценовых искажений и повышении эффективности распределения и использования инвестиций. К таким мерам можно отнести: сокращение количества регулируемых государством цен и формирование конкурентной среды; кардинальное уменьшение участия государства в тех сферах, где развиваются частный сектор и конкуренция; реформа банковского сектора и деятельности таможенных, санитарных, карантинных, ветеринарных и других служб, осуществляющих контроль на таможенных постах; создание зон свободной торговли в Андижанском, Термезском и Кунградском районах; реформа и формирование конкурентной среды в транспортном секторе; широкое внедрение в сельское хозяйство рыночных механизмов и отмена практики государственного заказа на заготовку хлопка и зерна и т.д. А наличие твердой политической воли по вступлению страны в ВТО - главная гарантia дальнейшего углубления масштабных экономических реформ, снижения протекционизма, устранения ценовых искажений и полноценной интеграции экономики страны в мировое хозяйство в целях роста конкурентоспособности экономики и благосостояния народа.

Список использованной литературы:

1. Послание Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева Олий Мажлису. 25.01.2020. <http://uza.uz/ru/politics/poslanie-prezidenta-respublik-i-uzbekistan-shavkata-mirziyev-25-01-2020>.
2. Michael E. Porter. The competitive advantage of nations: with a new introduction. New York: Free Press, 1990.
3. Горелик О. Эффективность инвестиций, анализ и оценка. <http://bizkiev.com/content/view/565/205/>
4. Эффективность инвестиционных вложений: методы и этапы оценки. https://vvs-info.ru/helpful_information/poleznaya-informatsiya/effektivnost-investitsionnykh-vlozheniy/



ИҚТИСОДИЁТИМИЗНИНГ РИВОЖЛАНИШИНИ СОҲАЛАР КЕСИМИДА ТАХЛИЛИ.

Майрам Ҳожиева

Тошкент шаҳар, 229-мактаб ўқитувчиси

Телефон: +998913398660

Mayram@mail.ru

Анотация: Уибу мавзу орқали юртимизда олиб борилаётган иқтисодий ўзгаришиларни, ҳар бир соҳа кесимида таҳлил килишини мақсад қилиб олдим. Мавзунинг долзарблиги, ҳозирги замон талабидан келиб чиққан ҳолда, ҳар бир соҳадаги таркибий ислоҳотлар жадал суъратда ўзгариб бораёғанилигини, шу жумладан рақамли иқтисодиётни ривожлантириши муҳимdir.

Калим сўзлар: Рақамли иқтисодиёт, ҳаракатлар стратегияси, ялпи ички маҳсулот, давлат бюджети, экспорт, импорт, инвеститиция.

Биз биламизки, 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича қабул қилинган Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган устувор вазифаларни изчил амалга ошириш, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий соҳаларини янада ривожлантириш ва амалга оширилаётган таркибий ислоҳотлар самараси 2018 йил давомида иқтисодиётнинг барқарор, мувозанатлаштирилган ҳолда ривожланишини таъминлади.

Натижада 2018 йилда мамлакатнинг ялпи ички маҳсулоти 5,1 фоизга ўсиб, 407,5 трлн. сўмни ёки аҳоли жон бошига ҳисоблаганда 12,4 млн. сўмни ташкил этди ва бу кўрсаткич ўтган йилнинг мос даврига нисбатан 3,3 фоизга ошди. ЯИМ ўсиш суръати асосан саноат тармоғининг 10,6 фоизга, хизматлар соҳасининг 5,4 фоизга, курилиш ишлари ҳажмининг 9,9 фоизга, қишлоқ, ўрмон ва балиқ ҳўжалигининг 0,2 фоизга, капитал қўйилмалар ҳажмининг 29,9 фоизга, чакана савдо айланмасининг 5,5 фоизга ва ташқи савдо айланмасининг 25,8 фоизга ўсишига тўғри келди. Капитал қўйилмалар ҳажми қарийб 30 фоизга ошиб, ялпи ички маҳсулотдаги улуши 30,5 фоизни ташкил этди. Айниска, давлат бюджети ва давлат мақсадли жамгармалари ҳисобидан ижтимоий ва инфратузилма обьектларида амалга оширилган қурилиш ва капитал таъмирлаш ишлари ҳажми 21,6 фоизга ўсиб, 11,9 трлн. сўмни ташкил қилди. 2018 йилда жами ўзлаштирилган хорижий инвестициялар ҳажми 3,7 млрд. АҚШ долларини ташкил қилди.

Иқтисодиётда фаолият кўрсатаётган кичик бизнес субъектлари сони 229,7 мингдан 262,9 минга ёки 14,5 фоизга кўпайди. Бунга тадбиркорликни ривожлантириш борасида амалга оширилган қўйидаги ислоҳотлар муҳим роль ўйнади:

- кичик бизнес ва хусусий тадбиркорлик субъектларининг молиявий ҳўжалик фаолиятига боғлиқ, бўлмаган режали текширувлар, шунингдек 42 турдаги фаолиятга лицензиялар ва руҳсатномалар бериш бекор қилинди ҳамда 25 фаолият тури учун лицензия ва руҳсатнома бериш муддатлари қисқартирилди;

- давлат мулки ҳамда ер участкаларини тадбиркорлик субъектларига электрон савдолар орқали бозор механизmlари жорий этилди;

- соглом рақобат муҳити ривожланишини рагбатлантириш, бизнес учун тенг шароитлар яратиш бўйича комплекс чора-тадбирлар амалга оширилди ҳамда монопол корхоналар томонидан ишлаб чиқариладиган 27 турдаги юқори ликвидли товар, хомашё ва материалларни фақат биржа савдолари орқали сотиш механизми жорий этилди;

- қишлоқ ҳўжалиги соҳасида турли даражадаги ишлаб чиқарувчилар ўртасида ҳисоб-китоб қилиш механизmlари йўлга қўйилди;

- ёқилғи-энергетика ресурслари, нон, ун ва бошқа стратегик аҳамиятга эга товарлар нархларини шакллантиришнинг бозор механизmlари дастлабки босқичи амалга оширилди. 20 та эркин иқтисодий зона ташкил этилиб, ушбу зоналарда 2018 йил давомида жами 1 690,3 млн. АҚШ доллари миқдорида 281 та инвестиция лойиҳаси ҳамда 135 та кичик саноат зонаси ташкил этилиб, 830,7 млрд. сўмлик жами 914 та лойиҳа амалга оширилди.

Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари таҳлили шуни кўрсатадики, ялпи ички маҳсулот ҳажми 524,2 трлн. сўмни ташкил қилди. 2019 йилда саноат 6,4 фоизга, қишлоқ ҳўжалиги 3,0 фоизга ва хизматлар 6,1 фоизга ўсиши кутилаётган бўлиб, натижада ЯИМнинг 5,5 фоизга ўсиши кутилмоқда. Капитал қўйилмалар ўтган йилга нисбатан 28,6 фоизга ўсиб, 183,7 трлн. сўмни ёки ялпи ички маҳсулотга нисбатан 35,0 фоизни ташкил этди. Чакана савдо

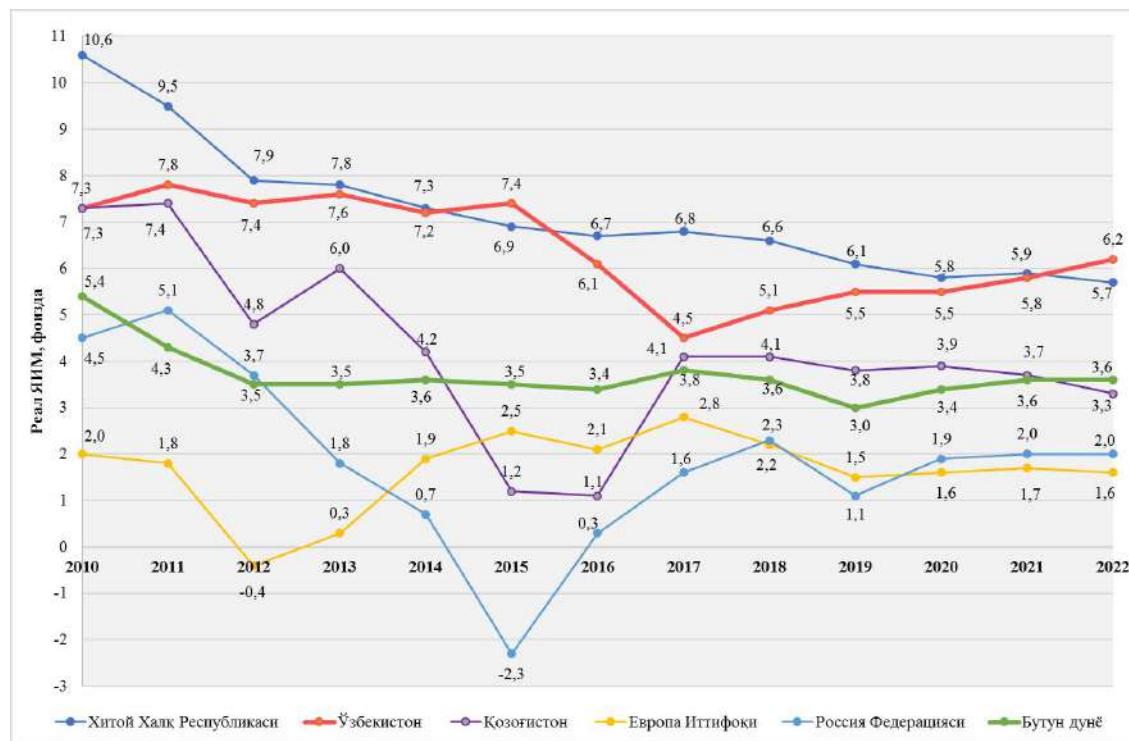


айланмаси солиштирма нархда 5,7 фоизга ўсиши ва 159,6 трлн. сўмга етиши ҳисоб-китоб қилинди. Экспорт ҳажми 35,7 фоизга ўсиб, 19 млрд. АҚШ долларига етиши ҳисоб-китоб қилинди. Натижада ташқи савдо баланси 5,4 млрд. АҚШ долларлари миқдорида манфий сальдога эга бўлиши кутилди.

2019 йилда инфляция даражаси дастлабки прогнозлардан бир оз юқори бўлиб, 15,5 фоиз чегарасида бўлиши кутилди. Электр энергия нархи 2019 йил 15 августдан жисмоний шахслар учун 18 фоизга, юридик шахслар учун 36 фоизга оширилди. Шунингдек, табиий газ нархи 18,7 фоизга оширилди. Иқтисодиётга ажратилаётган кредитлар ҳажми жорий йил якуни бўйича 44 фоизга (ёки 72,3 трлн. сўмга) ошиши ҳамда 237,1 трлн. сўмни ташкил этди.

1-расм

Жаҳон иқтисодиёти ва Ўзбекистон Республикасининг асосий савдо ҳамкорлари ЯИМ ҳажмининг ўсиши (фоизда)



Манба: IMF, World Economic Outlook (October 2019) ва <https://stat.uz>.

2019 йилда жаҳон иқтисодиётининг ўсиши барқарор равишда 3,0 фоизни ва 2020 йилда 3,4 фоизни ташкил этиши прогноз қилинмоқда. 2020 йилда Ўзбекистоннинг асосий савдо ҳамкорлари ялпи ички маҳсулот ҳажмининг ўсиши Россияда - 1,9 фоиз, Қозогистонда - 3,9 фоиз, Хитойда -5,8 фоиз ва Европа Иттифоқида - 1,6 фоизни ташкил этиши кутилмоқда. 2020-2022 йилларда куйидагилар иқтисодий сиёсатнинг устувор вазифалари қуйидагилардан иборат:

- макроиктисодий барқарорлик ва барқарор иқтисодий ўсишни таъминлаш;
- халқ истеъмоли товарларини ишлаб чиқаришни кўпайтириш, кредит сиёсатини қайта кўриб чиқиш, бюджет интизомини кучайтириш бўйича комплекс чоралар кўриш орқали инфляция даражасини босқичма-босқич камайтириш;
- реал сектор тармоқларининг жадал ўсишини, янги иш ўринлари яратилишини, аҳоли бандлиги ва даромадларининг ўсишини таъминлайдиган
- кулай бизнес муҳитини яратиш;
- мамлакат экспорт ҳажмларини оширишга қаратилган кескин чораларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
- инвестиция муҳитини янада яхшилаш, мамлакат иқтисодиёти тармоқлари ва ҳудудларига хорижий, энг аввало, тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни фаол жалб қилиш;
- давлат мулкини хусусийлаштиришни жадаллаштириш ва унинг тартиб таомилларини соддлаштириш;
- аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтоҷ қатламини ижтимоий ҳимоя қилиш бўйича фаол сиёсат



олиб бориш.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкини, юртимиз иқтисодиётида юксалиш ва ривожланиш ҳар соҳада кўзда тутилмоқда ва 2020 йил "Илм-маърифат ва рақамли иқтисодиёт" деб аталиши бунинг яққол исботидир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги."Бюджетнома"2020й.
- 2.<https://stat.uz>.
- 3.buxgalter.uz
- 4.ziyonet.uz.
- 5.prezident.uz



ИННОВАЦИЯНИ РАҒБАТЛАНТИРУВЧИ РАҶОБАТ МУҲИТИНИ ВУЖУДГА КЕЛТИРИШГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

Холбаев Санжар Илхомович
ЖИДУ таянч докторант
Телефон: +998993081372
SXolbayev@uwed.uz

Аннотация: Мазкур мақола рақобат ва инновацион фаолият ўртасидаги ўзаро боғлиқликка тўхталиб, инновацияни рағбатлантирувчи рақобат муҳитини шакллантиришга таъсир этувчи омилларни таҳлил қилишига багишланган. Таҳлиллар натижасида самарали антимонопол сиёсатни ишлаб чиқишида қайси омиллар муҳиммилигига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: Рақобат муҳити, инновация, рақобатбардошлик, ишлаб чиқариши самарадорлиги, илмий-техник прогресс, ишбилармонлик муҳити.

Қатор иқтисодчилар фикрига кўра рақобат даражаси ва иқтисодий субъектларнинг инновацион фаоллиги ўртасидаги ўзаробоғлиқлик бир хил эмас. Айрим олимлар(А. Смит, Д. Рикардо, Дж.Ст. Милл) рақобат устунлигига эга бўлиш бозор субъектларининг инновацион фаолиятини рағбатлантирувчиси деб ҳисобласа, бошқалари(А. Маршалл, Дж.Б. Кларк, Й. Шумпетер) йирик, монопол корхоналар инновацион фаолият билан шугулланиш учун етарли маблағга эга бўлишини таъкидлашади[1].

Рақобатни жараён сифатида тадқиқ этувчи, иқтисодиёт назариясининг австрия мактаби вакиллари(Ф. Хайек, И. Кирцнер) инновацияни рақобат курашининг натижаси сифатида, ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш, янги бозорларни яратиш ва шу билан биргаликда рақобатбардошликтин таъминлаш усули сифатида кўриб чиқади.

Инновацияни рағбатлантирувчи рақобат муҳитини шакллантиришга таъсир этувчи омилларни таҳлил қилиш самарали антимонопол сиёсатни олиб боришига кўмаклашади.

Ҳар бир бозордаги рақобат муҳити(инг. competitive environment) - бу хўжалик субъектларининг мазкур бозорда фойда олиш имкониятларини топиш ва ундан фойдаланиш имкониятларини аниқловчи омиллар йигиндиси. Рақобат муҳитининг ҳолати ички ва ташқи бозорларда компания рақобатбардошлигига акс этади.

Рақобат назариясининг асосчиси М.Порттер "Рақобат муҳити" атамасини рақобатнинг ривожланиши ҳолатини тавсифловчи сифат ва миқдор кўрсаткичлари йигиндиси сифатида изоҳлайди[2]. Шундай қилиб, рақобат муҳитини хўжалик субъектларининг фаолиятини аниқловчи омиллар ва шартларнинг ўзига хос йигиндиси ҳамда сифат ва миқдор кўрсаткичлари тизимини тавсифловчи рақобат жараёнидаги мазкур субъектларнинг ўзаро муносабатларини ифодаловчи бозорнинг бир қисми сифатида қарааш мумкин.

Товарлар бозори рақобат муҳитининг шакилланишига таъсир қилувчи асосий омилларни бир нечта гуруҳларга ажратиш мумкин[3]. Товар бозорининг институтционал таркибига оид бўлган биринчи гуруҳ субъектлар йигиндиси, улар орасида бозор улушининг тақсимоти, табақалашини даражаси, бир-биридан фарқ қиласидиган рақаботчи товарларнинг мавжудлиги, ишлаб чиқаришга қилинган харажатларнинг даражаси ва таркиби, маҳсулотларни сотиш, ишлаб чиқариш диверсификация даражасини ўз ичига олади. Иккинчи гуруҳ омиллари- турли хил турлар бўйича субъектлар таркибини ифодаловчи бозор субъектларнинг ташкилий-хуқуқий шакиллари: молия-саноат гуруҳлари, консорциумлар, ассоциациялар, уюшмалар, бирлашмалар ва бошқалар. Рақобат муҳити шакилланишининг объектив омили бозор инфраструктурасининг ривожланиши ҳисобланади. Сугурта компаниялари ва товар тарқатувчи савдо шахобчалари каби бозор институтларини яратиш бозор инфраструктурасининг ривожланиши жараёнини тезлаштиради ва тармоқдаги рақобат иқлимига ижобий таъсир қиласи. Учинчи гуруҳ макроиқтисодий характердаги омиллар. Макроиқтисодий омиллар орасидан куйидаги доминантларни ажратиб кўрсатамиш: Ялпи ички маҳсулотнинг ўзгариши, инфляция даражаси, тўлашга қодир талаб даражаси, инвестиция шартлари, ишлаб чиқариш таркибининг ўзгариши, экзоген омиллар.

Рақобат муҳитини таркибий таҳлил қиласи Ф.П.Пройдаков унга таъсир қилувчи ва унинг шакилланиши шартларини аниқловчи кўнгина элементлар ҳамда омилларни ажратиб кўрсатади. Биринчи навбатда рақобат муҳити шакилланишининг муҳим омили давлатнинг қонунчилиги ва иқтисодий сиёсати деб ҳисоблаш мумкин.



Қонунлар ва хуқуқий актлар рақобатнинг ривожланишига ва иқтисодиётнинг ўсишига ёрдам беради ҳамда рақобат иштирокчиларининг муносабатларини тартибга солиш орқали уларга таъсир қиласди. Қонун лойиҳалари товар ишлаб чиқарувчиларни иқтисодий концентрациясини тартибга соловчи, бозор субъектларининг монопол фаолиятини амалга оширишни ва давлат идораларининг бозорга таъсир қилувчи ҳаракатларини тақиқловчи меъёрларни ўрнатади.

Илмий-техник прогресс рақобат муҳитига таъсир қиласди ҳамда фан ва техниканинг яхлит ўзаро боғлиқ, босқичма-босқич ривожланишида акс этади. Инновация ишлаб чиқаришнинг капитал сиғимини, доимий ва ўзгарувчан харажатлар нисбатини ошириши ёки камайтириши мумкин. Илмий-техник прогрессни маҳсулот ва кўрсатиладиган хизматнинг таннархининг тушишига ва сифатнинг ошишига олиб келувчи хўжалик фаолиятини юритиш методларини такомилаштиришга таъсир қилувчи рақобат муҳитига ривожланиши ва шакилланишининг муҳим шартига киргизиш мумкин.

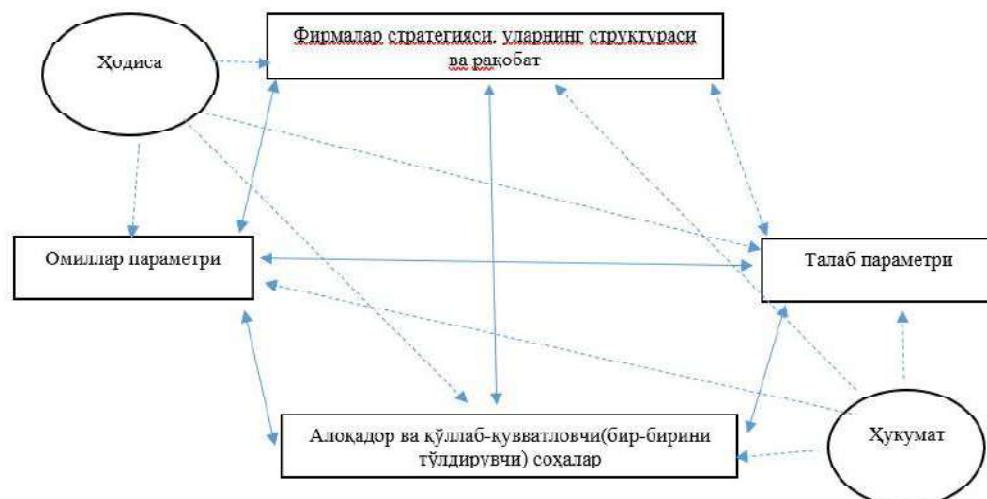
Бизнеснинг молиявий структураси бозорнинг ривожланишига ва қулай рақобат муҳитининг шакилланишига аҳамиятли таъсир кўрсатади. Алоҳида кўриб чиқилаётган бозорда хўжалик фаолиятини юритишга қилинадиган харажатларни аниқловчи омиллар бизнеснинг ривожланишига ёрдам бериши, уни тартибга солишда кўлланилиши мумкин. Бунга қарзга олинадиган капиталнинг фоиз ставкаси, соликқа тортиш даражаси, патент ва лицензияларни олиш, божхона божлари, инвестиция муҳитининг жозибадорлиги ёки жозибадор эмаслиги ва шу каби бошқа жиҳатлар киради.

Хўжалик фаолиятини юритишнинг тармоқ хусусиятларининг ҳам муҳим роли бор. Бизнес тармоғининг ўзига хос хусусиятлари билан боғлиқ бўлган ушбу омил риск даражасини ва ўёки бу тармоқдаги компания мұваффақиятини аниқлайди. Агар саноат, қишлоқ хўжалиги ва бошқалар билан боғлиқ фаолият соҳалари тармоқдаги кейинги ривожланиш ҳолатини башорат қилиш имконини берса, унда хизматлар бозори бундан келиб чиқадиган жараёнларни батафсил кўриб чиқиш учун айниқса қизиқ бўлади. Мазкур омил бизнесни ташкил қилишга таъсир қиласди ҳамда баъзида давлатнинг қонунчилиги ва иқтисодий сиёсати билан аралаш ҳолда бўлади. Бу зарур сертификатларга эга бўлиш, хўжалик фаолиятини юритишга рухсат олиш, мавжуд тармоқда илмий тадқиқотга юқори талабларни ўз ичига олиши мумкин.

Тармоқнинг ўзига хос хусусиятига қараб рақобат муҳитининг ўзаги ташкил қиласдиган ва унинг шакилланишида муҳим омил бўлган, унга мос истеъмолчилар, таъминотчилар ва воситачилар аниқланади. Истеъмолчилар улар томонидан сотиб олинадиган товарлар миқдорини камайтириш йўли билан тармоқдаги нархларни пасайтириб ёки шу нархларда яхшироқ сифатли маҳсулотларни талаб қилиб рақобат муҳитига таъсир қиласди. Сотиб олувчиларнинг рақобат муҳитига таъсири у ёки бу маҳсулотга бўлган талабнинг ошиши ёки камайишида, маҳсулотнинг кўпроқ такомиллашгани алмашишга бўлагн эҳтиёжда, хизматлар соҳасида аввал маълум бўлмаган талабларнинг пайдо бўлишида намоён бўлади.

Таъминотчилар ва воситачиларнинг етказиб берилаётган маҳсулотлар ва кўрсатилаётган хизматларнинг нархлари ҳамда сифатига таъсири тармоқнинг рентабеллигига акс этади. Масалан, бир нечта таъминотчиларнинг устунлиги хом-ашё нархининг ошиб кетишига олиб келади ҳамда кўп сонли воситачилар сўнгি маҳсулот нархининг ошиб кетишига олиб келса, таъминотчиларнинг юқори дифференциацияси эса ишлаб чиқариш харажатларининг шакилланиши учун кенг имкониятлар беради.

Америкалик иқтисодчи Майл Портер ўзининг халқаро рақобатбардошлиқ назариясининг асосий мазмунини очиб бериш учун "миллий ромб" деб аталадиган схемани таклиф қилди [4]. Мазкур схема мамлакат фирмалари фаолият юритадиган муҳитни шакиллантирувчи миллий иқтисодиётнинг асосий кўрсаткичларини ифодалайди.





1-расм. Мамлакатнинг рақобат устунлиги дегерминантлари ("миллий ромб")

"Миллий ромб" бир-бирига таъсир қилган ҳолда мамлактнинг потенциал рақобат устунлигини ривожланиши учун қулай ёки нокулай мухит яратувчи дегерминантлар тизимини кўрсатади [5].

Омиллар параметри экспорт тармоғида ишлайдиган рақобат устунлигини шакиллантирувчи иқтисодий ресурслар дегерминантлари (ишлаб чиқариш омилларини) ифодалайди. Бунда асосий эътибор қоида тариқасида чекланган миқдордаги тармоқларда ёки ҳатто ягона тармоқда қўлланадиган, ривожланган, хусусан, ихтисослашган омиллар (масалан, тор ихтисосликка эга бўлган ходим)га қаратилади. Бундай ҳолатда ихтисослашган омиллар жаҳон бозорида мос тармоқ фирмаларини кўпроқ давомли ва барқарор рақобат устунлиги билан таъминлаш билан бир қаторда, ўз навбатида катта ва узоқ муддатли капитал қўйилмасини талаб қиласди.

Фирмалар стратегияси, уларнинг структураси ва рақобат тармоқнинг халқаро рақобатбардошлигини шакиллантиришда анча аҳамиятли рол ўйнайди. Агар тармоқда рақобат мухити бўлмаса, агар фирма стратегияси фирмалар ўргасидаги рақобат шароитидаги фаолиятга қаратилмаган бўлса, ташқи бозорда бундай фирмаларда одатда рақобат устунлиги пайдо бўлмайди.

Талаб параметри-бу биринчи навбатда талаб хажми, унинг ривожланиш динамикаси, харидорларнинг товар сифатига бўлган талабчанлиги. Тарабнинг ривожланган шароитларида янги маҳсулотлар жаҳон бозорига чиқгунича айнан ички бозорда синовдан ўтиши керак. Шу сабабли фирмаларнинг ҳали ички бозорда сотилмаган товарни ташқи бозорда сотишга уринишлари ҳар доим ҳам муваффақиятли бўлавермайди.

Алоқадор ва бир-бирини тўлдирувчи тармоқлар экспортга йўналтирилган соҳалар фирмаларини зарур материаллар, яримфабрикатлар, эҳтиёт қисимлари, сервис хизматлари билан таъминлади. Бундай тармоқларнинг мавжудлиги экспортга ишлайдиган фирмалар кластернинг таркибий қисми бўлиши кераклигини билдиради.

Ҳодиса кутилмаган бўлиб, мамлакатдаги ривожланиш шартлари билан кам умумийликка эга бўлади ва кўпинча унга на фирмалар, ҳатто на миллий ҳукуматлар таъсир қиласди. Бу турдаги ҳодисаларнинг энг мухимларига янги кашфиётлар, йирик технологик силжишлар, ресурслар нархларининг кескин ўзгариши, жаҳон молия бозорлари ёки алмашиб курсидаги сезиларли ўзгаришлар, глобал ёки маҳаллий талабнинг ўсиши, хорижий ҳукуматларнинг сиёсий қарорлари, урушлар ва бошқа кутилмаган ҳолатлар киради.

Ҳукуматнинг миллий рақобат устунлигини шакиллантиришдаги роли "миллий ромб"нинг барча дегерминантларига сезиларли таъсир кўрсатишдан иборат. Ушбу таъсир ҳам ижобий, ҳам салбий бўлиши мумкин. Ҳукумат ишлаб чиқариш омиллари ва талаб параметрларига ўзининг фискал, монетар ва ташқи савдо сиёсати билан таъсир қиласди. Кўпчилик мамлакатларда ҳукуматнинг ўзи жамият неъматларининг етакчи харидори бўлади. Ҳукумат антимонопол сиёсат ўтказиб, миллий иқтисодиётнинг етакчи секторлари ва тармоқларida оптимал рақобат мухитини сақлашга таъсир қиласди. Ниҳоят кўп мамлакатлардаги ҳукумат этакчи экспорт тармоқлари билан ўзаро ҳаракатда бўлган, алоқадор ва туташган тармоқларнинг ривожланишига ёрдам беради.

Давлат М.Портер томонидан ромбнинг асосий дегерминатларига киритилмаган. У давлатнинг тўғридан-тўғри аралашуви рақобатбардошликка салбий таъсир қиласди деб ҳисоблаган. Давлат катализатор вазифасини бажаради. У рақобатбардош тармоқ яратмайди. Давлат ҳар қандай ҳолда компанияни ўз олдига юқорироқ мақсадлар кўшишга ва рақобатбардошликтининг янги, юқорироқ чўққисига кўтарилишига кўмаклашиши керак. Аммо давлатнинг роли халқаро рақобатбардошликтининг дастлабки босқичларидан бошқа ҳолда билвосита бўлиши керак.

Фикримизча, янги корхоналарни ташкил этиш, мавжудларининг самарали фаолият юритиши ва чет эл компанияларининг кириб келишига кўмаклашувчи қулай ишбилармонлик мухитини яратиш бевосита мамлакатда рақобат мухитининг ривожланишига олиб келади. Жаҳон банкининг "Бизнес юритиш 2020" (Doing business 2020) ҳисоботида 190 мамлакатдаги вазиятни таҳлил қилиш асосида 12 та соҳадаги қонунчиликдаги ўзгаришлар қайд этилган. Ҳисобот мамлакатда бизнес юритиш қулигини баҳоловчи қуйидаги кўрсаткичларни таҳлил қиласди: 1) корхоналар (бизнес) ташкил этиш, 2) қурилиш учун рухсат олиш, 3) электр таъминоти тизимиға уланиш, 4) мулкни рўйхатга олиш, 5) кредит олиш, 6) миноритар инвесторларни ҳимоя қилиш, 7) солиқ солиш, 8) халқаро савдо, 9) шартномаларнинг бажарилиши, 10) тўловга қодир бўлмаслик, 11) ходимларни ёллаш, 12) ҳукумат билан шартномалар тузиш.



2-расм. Бизнес юритиши рейтингига ўлчанадиган кўрсаткичлар[6]

*Изоҳ: Ходимларни ёллаш ва хукумат билан шартномалар тузиш қўшимча кўрсаткичлар 2019 йилги рейтингга киритилмади.

Бундан ташқари ахборот инқилоби туфайли ахборот оммабоп жаҳон ресурсига айланди. Бунинг натижаси сифатида кўпгина тадқиқотлар тасдигига кўра мамлакат рақобатбардошлигига таълимнинг ўрни ошди.

Баъзи иқтисодчилар фикрича "ҳозирги асрда ишчи қучининг маълумоти ва малакаси рақобатнинг устун бўлган қуороли бўлиб қолади[7]". Бу жамиятнинг тўхтовсиз ривожланишининг замонавий шароитларида ахборот анъанивий моддий ва энергия ресурслари каби стратегик ресурсга яйланганлиги билан тушунирилади. Ахборотдан фойдаланиш даражаси иқтисодиёт ривожланишидаги муваффақиятни ва жаҳон ҳамжамиятида мамлакат рақобатбардошлигини белгилаб беради.

Ишбилармонлик ва рақобат мұхити орасида мавжуд бўлган ўзаро алоқани аниқлаш рақобат мұхити омилларини икки гурӯхга (ички ва ташқи омиллар) бўлиш имконини берди[8].

Ички омиллар(инновацион, инвестицион, ахборот, ижтимоий-иқтисодий, институционал) корхонанинг ишчанлик мұхити элементларига таъсири воситасида рақобат устунлигига таъсир қиласади.

Бозор иштирокчиларига фирмалар сони, уларнинг ўлчами, антимонопол ташкилотлар, тадбиркорлар уюшмаси, истеъмолчилар ассоциацияси ва шу каби бошқа ташқи омиллар таъсир қиласади.

Умумман олганда рақобат ва инновацион фаолият ўртасидаги бөглиқлик мураккаб характер касб этиб, яхши ишланган антимонопол сиёсат компаниялар ўзининг рақобат имкониятларини тўлиқ намойиш қилиши ва инновацион фаолиятта ижобий таъсир қилиши орқали тегишли бизнес мұхитни шакиллантиришга ёрдам бериши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. И.И.Лямкин. Конкуренция и инновационная активность в рыночной экономике // Russian Journal of Education and Psychology. 2015. №5
2. Ф.П.Пройдаков. Факторы и условия формирования конкурентной среды // Вестник ТИУиЭ. 2007. №1.
3. Мокшина О.С. Факторы, влияющие на формирование конкурентной среды. Научные исследования и разработки в эпоху Глобализации: сборник статей Международной научно - практической конференции (5 февраля 2017 г., г. Волгоград).
4. Michael E. Porter. The competitive advantage of nations: with a new introduction. New York: Free Press, c1990. Page 71.
5. А.С.Булатов д.э.н. "Мировая экономика и Международные экономические отношения", Москва 2019, стр. 47.
6. Doing business 2020. World Bank Group, page 3 маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.
7. О.Р.Раджабова, З.К.Раджабова. Теоретическо-методологические аспекты международной



конкурентоспособности. Фундаментальные исследования. - 2016. - № 8 (часть 1) - С. 203-206

8. Е.А.Павлова, "Конкурентная среда и ее развитие на товарных рынках России" диссертации на соискание ученой степени кандидата экономических наук. Воронеж-2008.



МИЛЛИЙ ИҚТИСОДИЁТНИНГ РАҶОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ИННОВАЦИОН КЛАСТЕРЛАРНИНГ РОЛИ

Пазлиддин Хошимов

и.ф.н., доц. ЎзМУ

Телефон: +998(94)690-74-44

hoshimov51@mail.ru.

Достонбек Устаджалилов

магистрант, ЎзМУ

Телефон: +998(99)444-43-45

ho.ustadjalilov@metallcenter.uz

Аннотация: Уибу илмий маъруза тезисида инновацион кластер тушунчасига, унинг асосий вазифлари, таснифига алоҳида эътибор каратилган. Инновацион кластерларнинг миллий иқтисодиёт ракобатбардошлигини ошиширишида ҳамда саноатни ривожланишида кандай аҳамиятга эгалиги аниқланган.

Калит сўзлар: инновациялар, инновацион кластерлар, инновацион технологиялар, ракобатбардошлик, саноат.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб жаҳон иқтисодиётида рўй берадиган интеграция жараёнлари унинг байналминаллашуви ва глобаллашуви ривожланишига катта таъсир қўрсатмоқда. Жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви, бир томондан, қўшимча қийматни яратишнинг трансмиллий "занжирини" кўзда тутган бўлса, иккинчи тарафдан, ишлаб чиқариш ва хизмат қўрсатиш соҳаларида ҳам рақобатни кучайтироқда. Глобаллашиш асосида логистика, товарлар ва хизматлар сифатини стандартлаштиришни таъминловчи умумжаҳон коммуникация тизими ҳам ривожланиб бормоқда .

"Кластер" атамаси француздча сўз бўлиб ўзбекча таржимаси "панжа", "бош", "боғлам", "гуруҳ", "тўпланиш" ва "тургун" маъноларини беради.

Кластерларни шакллантиришдан мақсад - шаҳар, туман ва вилоят ичидаги жойлашган бир хил соҳа корхоналарини ва улар билан ягона технологик занжирда бўлган таълим, илмий-тадқиқот, инжиниринг, консалтинг, стандартлаштириш, сертификатлаштириш ва бошқа хизматларни уйғунаштириш - инновацион ишлаб чиқаришни ташкил этиш асосида рақобатбардош товарларни яратишга ўйналтиришдан иборат.

"Кластер" назарияси эволюциясидан унинг икки фундаментал тавсифини ажратиб қўрсатишимиш мумкин.

Биринчиси, кластерга уйғунашган корхона ва фирмалар фаолияти аниқ бир хил турдаги товарлар бозори билан боғлиқ бўлиши зарур. Бундай боғлиқлик вертикал (харид ва сотиш занжири) ва горизонтал (қўшимча бўлимлар ва хизматлар, шунга кетадиган маҳсус сарфлар, технологиилар ёки институтлар ва бошқа алоқалардан фойдаланиш) турларда намоён бўлади.

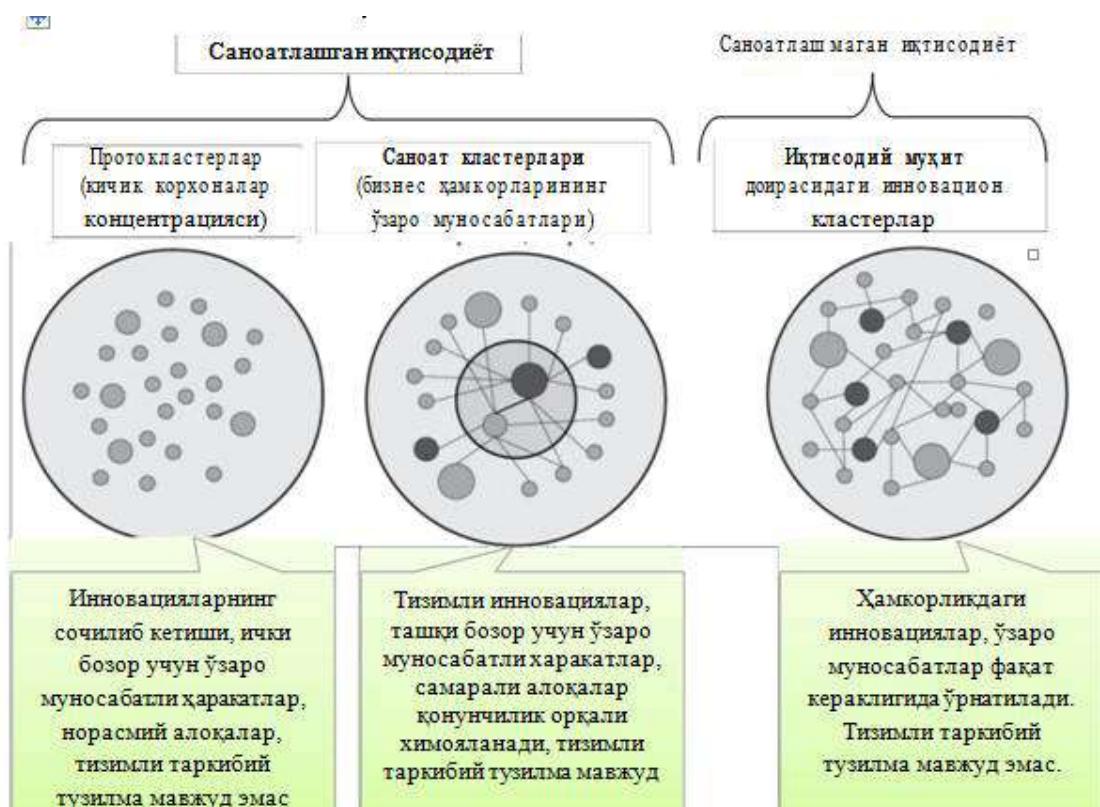
Иккинчиси - кластерлар географик яқин жойлашган ўзаро боғлиқликдаги корхоналар гуруҳи бўлиб, улар ўртасидаги ўзаро ижтимоий-иқтисодий муносабатларнинг барқарорлашиши натижасида рақобатбардошликтининг ривожланиши, қўпроқ қўшимча қийматнинг яратилишига ва бозорда сотилишига имкониятлар яратишдир.

Хорижий тажрибалар асосида кластерлар шаклланиши амалиётининг уч моделини келтириш мумкин:

- Италиянча модель ёки саноат округлари - бу кичик корхоналарнинг экспортини кенгайтириш борасида кучли концентрацияга асосланган, бозорда фаолият юритиш ва уни эгаллашда ўзаро расмий ёки норасмий ҳамжамият асосида фаолият юритувчи ички кластерлардир. Улар саноатлаштириш даврида пайдо бўлиб, асосан, норасмий фаолият юритиш, тизимли тузилманинг ишончсизлиги ва бошқарувнинг кучсизлиги, кўпинча ўзаро норасмий, баъзан шартномавий муносабатларга асосланган ҳолда фаолият юритадилар;

- Саноат кластерлари - бу концентрик доиралар ҳосил қилувчи, марказлашган ташкилотлар орқали бошқарилувчи ёки марказий

бошқарув тизимига эга бўлган кластер шакли ҳисобланади. Бундай саноат кластерлари таркибида илмий лабораториялар, илмий-тадқиқот марказлари ва олий ўқув юргулари фаолият қўрсатади.



1-расм. Кластерлар шаклланишининг намунашви моделилари

Кластерларнинг бундай шаклланиши Япония, Жанубий Корея, Германия ва Франция тажрибаларида акс этган. Уларда ҳалқаро бозорлар учун ўта кучли ҳамкорлик ва юқори даражада шакллантирилган расмий ички алоқалар мавжуд. Инновацион фаолиятнинг сочилиб кетиши ва чизиқли боғланишининг мавжуд эмаслиги кластерлар шаклланишининг бундай усулига хос ҳисобланади.

- Инновацион кластерлар - кластерларни саноатлаштириш даври учун хос бўлиб, бундай кластерлаш стратегияларидан Скандинавия, Швейцария ва АҚШда кенг қўлланилган. Кўпроқ учлик спирал ҳосил қилувчи кластерлаштириш моделининг асосий йўналиши инновацияларни яратишга ургу беради ва яратилган инновацияларни кластер иштирокчиларига сочиб юбориш орқали рақобатбардошликни тъминлаш асосий мақсад ҳисобланади.

Инновацион кластерларнинг асосий вазифалари сифатида қуйидагиларни келтириш мумкин:

- тавсия этиладиган хизматлар истеъмолчиларини кенгайтиришдан манфаатдор бўлган корхоналарнинг мулк шакли ва кўламларини эътиборга олмаган ҳолда инновацион технологиялар эгалари бўлган корхоналар кластери доирасига кооперациялаш;
- кластерда жаҳоннинг энг яхши инновацион технологиялари асосида тайёр маҳсулотлар ишлаб чиқарувчи технологик занжирни яратиш, ягона технологик платформани қарор топтириш;
- диверсификацияланган тармоқлар бўйича товар ишлаб чиқарувчиларига комплекс технологик хизматлар кўрсатиш;
- кластер ичидаги корхоналар ва кластер хизматлари истеъмолчилари ўртасида самарали ҳамкорликни амалга ошириш;
- ҳам сифат, ҳам миқдор жиҳатидан мавжуд технологияларнинг мунтазам ривожланиши учун шароитлар яратиш, шунингдек, кластернинг технологик имкониятлари турларини кенгайтириш;
- кластердаги иштирокчи корхоналарнинг технологик имкониятларини стратегик ривожлантириш йўналишларини ишлаб чиқиши.

Шу нуқтаи назардан Ўзбекистонда иктисолиётнинг миллий интеллектуал салоҳияти ва бой табиий хом ашё ресурсларига таянадиган инновацион моделини амалга ошириш мақсадга мувофиқ бўлади. Республика инновацион тараққиётнинг "етиб оловчи" моделидан воз кечиб, миллий иктисолиётнинг саноат секторида кластерли тузилмаларни ривожлантириш асосидаги инновация лойиҳаларини



инвестициялаш усулидан кўпроқ фойдаланиши мумкин. Инновацион кластерлар Ўзбекистон иқтисодиёти рақобатбардошлигининг "ўсиш нуқталари" бўла олади, улар ўзининг универсаллиги туфайли, бутун ишлаб чиқариш жараёнига (тадқиқотлар олиб бориш, маҳсулотни лойиҳалаштириш ва ташкил этишдан бошлаб уни ишлаб чиқариш ва тайёр ҳолда истеъмолчига етказиб беришгача бўлган жараёнга) таъсир кўрсата оладиган юқори мултиплекатив самарага эга бўладилар.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон иқтисодиётининг рақобатбардошлигини ошириш муаммолари: назария ва амалиёт / Муаллифлар жамоаси: Р.О. Алимов, А.Ф. Расулов, А.М. Қодиров ва бошқалар // С.С. Фуломов таҳрири остида. - Т.: Консаудитинформ-Нашр, 2006.
2. Ортиқов А. Саноат иқтисодиёти. Дарслик. - Т.: Сано-стандарт нашриёти, 2014.
3. Расулов А. Ф. ва бошқалар. Ўзбекистон: Жаҳон молиявий иқтисодий инқизорзи, Инновацион тараққиёт ва миллий иқтисодиёт рақобатбардошлигини ошириш. - Т.: Консаудитинформ. 2011.



РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ШАРОИТИДА СУНЬИЙ ИНТЕЛЛЕКТДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ

Боротов Шарофиддин Жумакул ўғли

Тошкент Давлат Иқтисодиёт университети магистранти

Телефон: +998901185018

sharofborotov@gmail.com

Аннотация. Мақолада рақамли иқтисодиётнинг ривожланишида Сунъий интеллектнинг ўрни, иқтисодиётнинг ривожлантиришдаги аҳамияти, бу соҳани иқтисодиётга кириб келишини таъминлаш борасида бир қанча муаммолар ва уларнинг мумкин бўлган ечимлари атрофлича кўриб чиқилади.

Асосий тушунчалар. Рақамли иқтисодиёт, интеллект, сунъий интеллект, интеллектуал вазифалар, коммуниуация, ҳисоблашда мантиқий тизимлар, эксперт тизимлар, фойдаланиш интерфейси.

Рақамли иқтисодиёт шароитида сунъий интеллекти ривожлантириш катта натажаларни бериши мумкин. "Сунъий интеллект" тушунчаси дастлаб АҚШда пайдо булди ва бошқа давлатларда ҳам кенг кулланила бошланди. 1956 йил АҚШда компьютер ва дастурлаш соҳасидаги 10 нафар американлик етакчи мутахассис-нинг биринчи учрашуви булиб утди. Уша пайтда мутахассислардан кўпчили-ги яқин ун йил ичиди сунъий акл яратилиши мумкинлигини тахмин киларди. Чорак асрдан кейин, яъни 1981 йили сунъий интеллект буйича Канадада булиб утган Халкаро конференцияда биринчи учрашувнинг унта катнашчисидан бештаси килинган башоратлар ута оптимистик булганлигини, муаммолар эса анчагина мураккаб эканлигини тан олишди. Шундай бўлсада бу йуналишда кўпгина илмий ва амалий натижаларга эришилгани қайд этилди. Ш.М. Мирзиёев 2020 йил 24 январда Олий мажлисга ёллаган мурожаатномасида: "Тараққиётга эришиш учун, рақамли билимлар ва замонавий ахборот технологияларини эгаллашимиз зарур ва шарт дея таъкидлаган[1]. Ҳозирги кунда сунъий интеллектни яратиш буйича илмий ишлар кўпгина давлатларда олиб бориляпти. Интеллект - инсоннинг тафаккур юритиш кобилияти.

Сунъий интеллект - инсон интеллектининг баъзи вазифаларини узида мужассамлаштирган автоматик ва автоматлаштирилган тизимлар хусусияти. Сунъий интеллект шахснинг нисбатан барқарор булган, масалан, ахборотни кабул дилиш ва ундан маълум масалаларни хал килишда фойдалана олиши каби акций кобилиятини ифодалайди. Компьютерда хал этилаётган масалалар, атто айримлари анчагина мураккаб бўлсада, интеллектуал ҳисобланмайди. Бу ўринда мактабда бажариладиган арифметик амаллар интеллектуал эмасми, деган савол туғилади. Бу ифодада масалага тегишли қандайдир ноаниқ элемент мавжуд. Бу масалани ечишнинг аниқ алгоритми номаълумлиги ёки мавжуд эмаслигидадир. Қандайдир стандарт материаллар масалани ечиш методини билмайдиган ўқувчи учун жавобни излаш, аниқ аклий меҳнатни талаб қиласидиган интеллектуал амал ҳисобланади. Услубни билган ўқувчи, ушбу турдаги масалани автоматик равишда ечади. Шундай килиб, масала қандай мураккаб булмасин, агар уни ечишнинг аниқ, услуги (алгоритми) топилган ва мос дастури ишлаб чиқилган бўлса, у ишни интеллектуал ёки ҳакикатдан ижодий хал килинган деб ҳисобласа бўлади. Компьютер учун эса одатда бу ишнинг факат меҳаниқ амалларни бажариш қисми колади. Лекин бу барча масалаларда ҳам эмас. Шундай вазиятлар бўладики, масалани ечиш алгоритми умуман топилмаган булиб, анчагина вақт сарфлаганда ҳам уни компьютерда ечиб булмайди. Бундай масалалар кам эмас. Булар категорига образларни топиш, шахмат ўйнаш дастурларини яратиш, автоматлаштириш кабиларни киритиш мумкин. Инсон шундай масалаларга дуч келганда, у қандайдир ягона ечимни ёки самарали услубни топишга интилмайди, балки масалани ечиш жараённада турли услуг ва йўл, ахборот манбаларидан фойдаланишга ҳаракат килади. У мантиқий, конунларини, математик муносабатлар, мураккаб масалани майдароқ масалаларга ажратиш йўлларидан ёки аввал учраган масалаларга ўхшаш мулохаза килишдан фойдаланади. Бир суз билан айтганда, бу ўринда инсон фикрлашининг мослашувчанлиги ва кўп томонламалиги намоён бўлади. Сунъий интеллект соҳасидаги ишлар, асосан, компьютерни ҳозирча кам эгаллаган услугуб ва усууллардан самаралироқ фойдаланишга "ўргатиш"дан иборат[2]. Ҳозирги кунда бу соҳада анчагина ишлар килинган, яъни интеллектуал вазифаларни хал қиласидиган дастурлар яратилган. Интеллектуал тизимнинг асосий принципи шундаки, бирор масалани ечишда инсон маълум конуниятларни билишга асосланади. Мураккаб масалаларнинг ечимини излашда инсон маълум конуниятларни билишга асосланади. У математик теоремалар ёки амалиётдан олинган коидалардан фойдаланади, мураккаб масалаларни содда масалаларга ажратади ва бошқа усуулларни татбиқ этади.



Ахборотлар омборини унда қўлланиладиган интерфейсга кўра шартли равишда учга ажратиши мумкин.

Биринчиси - интеллектуал ахборотли излаш тизимлари. Бу тизим орқали иш жойидан туриб билимлар омборидан керакли ахборотни излаш ва тармоқ кутубхоналаридан фойдаланиш мумкин.

Иккинчиси - ҳисоблаш-мантиқий тизимлар. Улар ёрдамида моделларнинг мураккаблигига қарамасдан бошлангич маълумотлар асосида бошқаришнинг илмий масалаларини режалаштириш ва лойиҳалаштириш масалаларини ҳал қилиш мумкин.

Учинчиси - эксперт тизимлар. Эксперт тизимлар - хуроса чиқариш қоида ва механизмлари йигиндисига эга бўлган билимлар омборини ўз ичига олган сунъий интеллект тизими. Интеллектуал ахборотли излаш тизимлари мулоқотни табиий тилга жуда яқин кўринишида олиб бориш имконини беради.

Ҳисоблаш-мантиқий тизимлар эса дастурларни тўплашни ташкиллаштириш принципига асосланган. Интеллектуал интерфейснинг асосий ютуқларига билимлар омборининг кенг тарқалиши, маълумотларнинг дастурлардан ажратилиши ва компьютер билан ишлашда мулоқотнинг янги тартиби ҳосил бўлганлиги киради. Интеллектуал интерфейси бошқача ном билан ҳам аташ мумкин. Масалан, фойдаланувчи интерфейси ёки фойдаланувчи муҳити (воситаси). Унинг вазифаси хотираадаги ахборотлар ва фойдаланувчининг қулай мулоқотини таъминлашдан иборат.

Фойдаланувчи интерфейсini яратишида қуйидаги босқичлар амалга оширилади[3]:

1) ахборотлар (обектлар) билан амалларни бажариш, файллар билан ишлаш ва жараёнларни амалга оширувчи бўйруқлар тилини яратиш;

2) ахборотлар (файллар) ва барча ташқи қурилмаларнинг ягона бўйруқлар тизимини ташкил этиш;

3) ахборотларни киритиш ва чиқариш дастурларининг универсаллиги, фойдаланишининг соддалиги, ихчамлигини таъминлаш;

4) хотираадаги маълумотларни таҳлил қилиш ва қайта ишлаш

имкониятларини яратиш. Билим олиш ва билим бериш соҳасида ҳам жиддий ўзгаришлар рўй бермоқда ва бу соҳадаги ахборотлар кўпчиликда қизиқиш уйғотмоқда. Бирор соҳада тез ва қисқа вақт ичida энг керакли билимларни ўзлаштириш, яъни билимлар бозоридаги муносабатлар жиддий ўзгарди.

Бу борада педагогик дастур воситаларини тузиш ва ундан дарс жараёнида фойдаланиш билим олиш сифатини тубдан ўзгариради. Шундай экан, дарсдаги ўқув материалини тушунтиришдан бошлаб, уйга вазифаларни беришгача болган барча жараёнларни автоматлаштириш эҳтиёжи тугилади. Агар уларни ҳам электронлаштирилса катта натижаларга эришилган бўлар эди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ш.М. Мирзиёев 2020 йил 24 январда Олий Мажлисга Мурожаатномаси. УзА.уз - Ўзбекистон Республикаси ахборот агентлиги расмий веб сайти.
2. Р.Х. Аюпов, Г.Р. Балтабоева "Рақамли иқтисодиёт: муаммолар ва ечимлар". "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали. № 1, февраль, 2019 йил
3. О.О.Бафоев, - ТМИ Ассистенти "Жамиятнинг ривожланишида ахборот коммуникация технологияларининг таъсири". "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий- электрон журнали. № 3, декаръ, 2016 йил.
4. www.aza.uz - Ўзбекистон миллий ахборот агентлиги



ИНВЕНТАРИЗАЦИЯ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТНИНГ ШАКЛИ СИФАТИДА

Шокиров Умид Улугбекович
Банк-молия академияси магистранти
Тел: +9989999101262
Электрон почта: temumid@mail.ru.

Аннотация. Уибу мақолада ташкилотларда инвентаризация ўтказишнинг моҳияти ёритиб берилган, инвентаризация молиявий назорат сифатида эътироф этилиб, хуоса ва таклифлар берилган.

Калит сўзлар: инвентаризация, молия, давлат, бюджет, даромад

Мамлакатимизда қабул қилинган 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришнинг Ҳаракатлар стратегиясида белгиланган устувор мақсадларни амалга ошириш учун "Харажатларнинг ижтимоий ўйналтирилганлигини сақлаб қолган ҳолда Давлат бюджетининг барча даражаларида мутаносибликни таъминлаш, маҷаллий бюджетларнинг даромад қисмини мустаҳкамлашга қаратилган бюджетлараро муносабатларни такомиллаштириш ҳамда илгор ҳалқаро тажрибада қўлланиладиган инструментлардан фойдаланиш" каби вазифалари белгилаб берилган. Бундан ташқари бюджет ижросида ҳисоб тизимини Давлат сектори учун молиявий ҳисоботнинг ҳалқаро стандартларига уйғунлаштириш бўйича 2019-2020 йилларга мўлжалланган тадбирлар режасини тасдиқлаш белгиланди. Мамлакатимизда бюджет ижроси жараёни ва бюджет ҳисоби маълумотларининг шаффоғлигини таъминлаш учун молиявий ҳисоботларнинг ахборот имкониятларини кенгайтириш ва такомиллаштиришда ҳалқаро меъёрларга мувофиқлаштириш масалаларига алоҳида эътибор қаратилмоқда. Республика иқтисодиётини тубдан ривожлантиришда бюджет тизимида амалга оширилган ислоҳотларнинг ўрни бекиёсdir. Жумладан, соҳага оид 2013 йил 26 декабрдаги

ЎРҚ-360-сон "Ўзбекистон Республикасининг Бюджет кодексини тасдиқлаш тўғрисида"ти Қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида"ти Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 22 январдаги ПФ-5308-сон 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор ўйналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясини "Фаол тадбиркорлик, инновацион гоялар ва технологияларни қўллаб-куватлаш йили"да амалга оширишга оид Давлат дастури тўғрисида"ти Фармони, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 21 августдаги ПҚ-3231-сон "Таълим ва тибиёт муассасаларини молиялаштириш механизмини ҳамда давлат молиявий назорати тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида"ти Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 августдаги ПҚ-3917-сон "Бюджет маълумотларининг очиқлигини ва бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ти Қарори ва бошқа норматив-хукуқий хужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш ҳамда бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисоботни янада такомиллаштириш бўйича ҳалқаро умумқабул қилинган меъёрларга яқинлаштириш белгиланган. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш бевосита молиявий назоратни янада кучайтиришга қаратилган.

Бюджет ташкилотларида молиявий назорат ўтказиш вақтида товар моддий бойликларнинг сақланиши, ҳақиқий қолдиги ва ҳисоб маълумотларига мос келишлиги инвентаризация усули билан аниқланади. Ўзбекистон Республикаси "Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида"ти Қонуннинг "Активлар ва мажбуриятларни инвентаризация қилиш" номли 16-моддасида "Бухгалтерия ҳисоби ва молиявий ҳисобот маълумотларининг тўғрилиги ҳамда ишончлилиги активлар ва мажбуриятларни мажбурий тарзда инвентаризациядан ўтказиш орқали тасдиқланади. Инвентаризация обьектлари, уни ўтказиш тартиби ва муддатлари инвентаризация бўйича бухгалтерия ҳисоби стандартида белгиланади." деб белгиланган. Бюджет ташкилотларида инвентаризация ўтказиш ва унинг натижаларини счётларда акс эттириш бюджет ҳисобининг стандартлари (БҲС) билан тартибга солинади. Жумладан, Молия вазирининг буйргуи (2016 йил 27 декабрь) билан "Ҳисоб сиёсати" (1-сонли БҲС) Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти тасдиқланди.

Ушбу стандартда бюджет ташкилотларида 1-сонли БҲСда ҳисоб сиёсати ўз ичига қуйидагиларни олиши лозимлиги белгиланган:

- бюджет ташкилотининг бухгалтерия хизмати ташкилий тузилмасини;
- бюджет ташкилотида инвентаризация ўтказишнинг тартиби ва муддатларини (инвентаризация қилиш мажбурий бўлган ҳоллардан ташқари);



- бюджет ташкилоти томонидан фойдаланиладиган ва унда синтетик ва аналитик счёtlар рўйхати бўлиши лозим бўлган ишчи счёtlар режасини;
- хужжатлар айланмаси графигини;
- ҳисоб маълумотларини қайта ишлаш усулларини (кўлда ёки дастурий таъминотни қўллаш орқали);
- намунавий шакллари назарда тутилмаган, хўжалик операцияларини қайд қилиш учун қўлланиладиган бирламчи ҳисоб ҳужжатларининг шаклларини;
- асосий воситаларнинг инвентарь рақами тузилмасини;
- бирламчи ҳисоб ҳужжатларига имзо қўйиш хукуқига эга бўлган шахслар рўйхатини;
- асосий фондларни қайта баҳолаш услубларини;
- инвентаризация қилишда (ортиқча ёки камомадда) мулкни баҳолаш услубларини;
- куйи турувчи тасарруфидаги ташкилотларнинг ҳисобот тақдим этиш муддатларини;
- товар (иш, хизмат)лар калькуляциясини шакллантириш тартибини.

Бюджет ташкилотларида инвентаризацияни ўтказиш ва унинг натижаларини бухгалтерия ҳисоби счёtlарида акс эттириш бўйича соҳа иқтисадчилари ўзларининг фикрларини билдиришган. Жумладан, А.А. Туляганов инвентаризация ўтказиш бўйича қўйидагиларни эътироф этган: Давлат бюджетининг барча миқёсларида мувозанатни сақлашда бюджет маблағлари ҳисобидан сақлаб туриладиган бюджет ташкилотларида маблағлардан мақсадли ва оқилона фойдаланишни таъминлаш талаб этилади. Айниқса, бюджет ташкилотлари фаолиятини амалга оширишда сарфланадиган товар-моддий захиралардан фойдаланишни назорат қилиш алоҳида аҳамият касб этади. Бюджет ташкилотларида товар-моддий захираларнинг кирим қилиниши, тўғри сақланиши, ҳаракати ва мақсадли сарфланишини назорат қилиш учун улар бўйича инвентаризация ўтказилиади.

С.У.Меҳмонов эса инвентаризация натижаларини бухгалтерия ҳисоби счёtlарида акс эттириш бўйича қўйидаги фикрларни билдирган: "Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги йўриқнома" га мувофиқ счёtlар режасида 273 "Инвентаризация натижасида ортиқча чиққан мол-мулклар" субсчёти киритилган. Амалдаги қонунчилик талаблари бўйича инвентаризация натижасида ортиқча чиққан моддий қийматликлар бюджет ташкилотлари тасарруфида қолдирилиши белгиланган. "Бюджет кодекси"нинг

11 - моддасига асосан бюджет ташкилотлари тасарруфида қолдириладиган маблағлар бюджет ташкилотини ривожлантириш жамгармаси даромадига киритилиши белгиланган. Амалдаги "Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисоби тўғрисидаги йўриқнома" га мувофиқ счёtlар режасида "Бюджет ташкилотини ривожлантириш жамгармаси маблағлари бўйича жорий йилга молиявий натижалар" счёti таркибида "Инвентаризация натижасида ортиқча чиққан мол-мулклар" субсчёти киритилмаган. Бизнингча 26-счёti таркибида 263- "Инвентаризация натижасида ортиқча чиққан молмулклар" субсчёти киритилиши ҳамда 27- счёti "Бошқа даромадлар бўйича жорий йилга молиявий натижалар" таркибидаги 273 "Инвентаризация натижасида ортиқча чиққан мол-мулклар" субсчёти бекор қилиниши мақсадга мувофиқ бўлади. Ушбу мавзу бўйича холоса ва таклифларимиз қўйидагicha:

1. Бюджет ташкилотларида активларни инвентаризациясини ўтказиш тартиби меъёрий хужжатларда ўз аксини топмаган;
2. Товар моддий захираларини инвентаризация қилиш натижасида камомад аниқланса табий камайиш нормасини ҳисоблашда меъёрлар кўрсатилмаган; Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти (7-сонли БХС) "Товар-моддий захиралар"да ТМЗни инвентаризацияси акс эттирилмаган;
3. Ўзбекистон Республикаси бюджет ҳисобининг стандарти (2-сонли БХС) "Ягона счёtlар режаси"да инвентаризация натижаларини счёtlарда акс эттириш мураккаб берилган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги "Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида" ПФ-4947-сон Фармони.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 28 августдаги ПҚ-3917-сон "Бюджет маълумотларининг очиқлигини ва бюджет жараёнида фуқароларнинг фаол иштирокини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Қарори.
3. Меҳмонов С.У. Бюджет ташкилотларида бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш масалалари. "Халқаро молия ва ҳисоб" илмий электрон журнали. №2, апрель, 2017.



ЎЗБЕКИСТОННИ САНОАТ - 4.0 ТИЗИМИГА ЎТИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА ЗАРУРИЙ ТАДҚИҚОТЛАР

Камбаров Жамолиддин Хикматиллаевич,
иқтисодиёт фанлари номзоди
Қўқон университети Бизнес ва таълим факультети декани
E-mail: jamol_qambarov@mail.ru; Тел.: +998906311159

Аннотация. Уибу мақолада Саноат-4.0 дастурини Ўзбекистонга жалб этиши истиқболлари, заҳиралари ва амалга оширилиши зарур бўлган долзарб мавзуларга тўхталиб ўтилган. Бу борада, умумий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: саноат-4.0, IoT, булатли технологиялар, кибер ҳавфсизлик, 5G интернет тармоғи ва 3D технологиялар.

Иқтисодиёт доимий ўзгариш ва янгиланишлар натижасида замонавий тенденцияларни эгаллаб, дунёнинг долзарб масалаларига ўз ҳиссасини қўшиб келмоқда. Ушбу масалага қўшган ҳиссаси эса дунё трендларига айланиб, ижтимоий ҳаётнинг бир қисмини ташкил қилиб келмоқда. Хусусан, Саноат-4.0 дастури универсал ва кибер тизимга асосланган бўлиб, дунё иқтисодчиларини ва ахборот технология бўйича мутахассисларни ўзига жалб этиб келмоқда. Кўплаб ривожланган давлатларда ушбу дастурни йўлга қўйиш бўйича аллақачон статистика ҳам юритиб, унинг харажатлари ва келажакда бериши мумкин бўлган самараси моделлаштирилмоқда.

РБК берган маълумотларга асосан, тўртинчи саноат инқилоби 2030 йилга қадар 60 фоиз касбий фаолиятларни автоматлаштиради; 365 млн одамлардан ишлаб чиқаришни автоматлаштириш билан боғлиқ янги қўнималар талаб қиласди; 2030 йилда сунъий интеллектдан фойдаланиш жаҳон ялпички маҳсулоти(15,7 трл АҚШ доллари)ни 14 фоизини ташкил қиласди [1].

Ушбу маълумотлар Саноат-4.0 ни ривожланган давлатлар иқтисодиётига қанчалик даражада таъсир қилишини қўрсатиб турибди. Агар Республика Саноат-4.0 ни тадбиқ этиш бўйича амалий ишларни тезлаштирилмаса, жаҳон бозоридаги рақобатбардошликни пасайишини иккilanmasdan прогноз қилиш мумкин. Яъни, бу дастурни тадқиқ қилинишининг кечикирилиши Республика саноати рақобатбардошлигига қўйидагича таъсир қиласди:

Биринчидан, Республика саноат тармогининг экспорт салоҳиятини туширибгина қолмасдан, ишлаб чиқарилаётган товарларнинг таннарх харажатларини ўртача ҳисобда халқаро даражадан кўтарилишига олиб келади;

Иккинчидан, тармоқдаги ишлаб чиқариш ва кадрлар тайёрлаш тизимини бошқалар учун эски тизим сифатида намоён бўлишига ва халқаро миқёсдаги брендини тушиб кетишига олиб келади.

Учинчидан, Саноат-4.0 дунё туристлари оқимиға ҳам таъсир қилиши мумкин. Замонавий шахс кўз олдимизда рақамли технологиялар билан жиҳозланган биологик роботга ўхшаб қолмоқда. Туристлар ўз ҳавфсизлигига (пандемиядан кейин авж олади, яъни одамлар соғлигига кўпроқ қайгуришни бошлайди) ишонч ҳосил қилиш учун интернет тезлиги юқори бўлган ва тўла назорат қилинадиган давлатларни танлайди. Чунки, ўша давлатларда тинчрок дам олади. Бу туристлар оқимини пасайиш эҳтимоллигини оширади.

Тўрtingчидан, ISO ўз стандартларини тўхтовсиз янгилаб, замонавий талабларни ўзгартириб боради. Пандемиядан сўнг Европа иқтисодиётини пасайиши ушбу стандарт талабларини ошишига ва Европага маҳсулотларни экспорт қилиш имкониятининг пасайишига олиб келиши мумкин. Бу эса иқтисодиёти кам ривожланган давлатларнинг маҳсулотларини мазкур бозорларга киришини чеклайди.

Бу каби гипотезаларни давом эттириш мумкин. Лекин асосий масала, Ўзбекистонда Саноат-4.0 ни жорий этиш заҳиралари, истиқболлари ва бу борада амалга оширилиши зарур бўлган илмий-тадқиқот ишлари қандай бўлиши керак деган саволга бориб тўхтайди.

Аввало, пандемия щубҳасиз, Ўзбекистон иқтисодиётини, мавжуд тизимларни ва аҳолини ҳар қандай муаммоларни рационал еча олиш имкониятига ҳамда етарли даражада иммунитетга эга кучли давлатлар қаторига кириб бораётганлигини кўрсатди. Бундан, Саноат-4.0 ни ҳам тадбиқ қилиш заҳиралар етарли эканлитини кузатиш мумкин. Айниқса, бунақа масалалар учун аҳоли тайёр. Аҳоли ўзгаришларга, янгиланишларга ва касбий қайта ўқитишларга мослаша олади. Илмий-тадқиқотнинг олдилда турган долзарб масала эса, ишчиларни ушбу тизимга қайта ўқитиш дастурларини ва методикаларини ишлаб чиқиш бўлиб ҳисобланади.

Иккинчидан, Саноат-4.0 ни йўлга қўйиш учун талаблардан яна бири - бу малакали кадрларга



бўлган эҳтиёждир. Малакали кадрлар бу жараённи тизимлаштуривчи марказ саналганлиги учун шу нуқтада муаммолар мавжуд. Лекин, бу масалани ҳал қилишнинг бир нечта рационал йўллари бор: хорижда ўқитиши, халқаро грантлар бўйича тадқиқотлар олиб бориш ва ш.к. Фикримизча, бу йўналишдаги илмий-тадқиқотларнинг асосий қисми ахборот технологиялари йўналишида бўлиши лозим.

Учинчидан, Саноат-4.0 ни жорий этиш учун IoT, булутли технологиялар, кибер ҳавфсизлик, 5G интернет тармоги ва 3D технологиялар учун молиявий маблагларга эҳтиёж. Фикримизча, Саноат-4.0 дастури учун асосий тўсиқ шу бўлади. Ушбу муаммони ҳал қилиш ва заҳиралар излаб топиш учун ҳозирдан илмий-тадқиқотлар ва изланишлар олиб бориш ҳамда Саноат-4.0 ни Ўзбекистон иқтисодиётига самарали таъсирини ҳисоб-китоб қилиш ва турли усуllар орқали моделлаштириб кўриш лозим. Моделлар, ҳисоб-китоблар ва кутилажак иқтисодий самаралар натижаларини эса инвесторларга наойиш қилиш орқали, ушбу дастурни Ўзбекистонга жорий қилиш бўйича инвестицион жозибадорликни шакллантириш лозим. Инвестицион жозибадорлик молиявий маблагларни шу дастурга йўналтиришга асос бўлади.

Хуоса қилиб айтганда, Саноат-4.0 дастурини Республика саноатига жалб этиш истиқболлари иқтисодиётни ривожланишига ва жаҳон бозоридаги рақобатбардошликни ошишига олиб келади. Бу борада амалга оширилиши керак бўлган илмий-тадқиқот ишларини кун тартибидаги долзарб масала сифатида қабул қилиш ва кўпайтириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. <https://www.rbc.ru/trends/industry/5daef6429a7947c1bfe43006?fbclid=IwAR0rzy9wWTFiNkPtsg06gB8r36NqjrdQJqeajXNTGF8HvoLX5igthMcnB2M>.



ЎЗБЕКИСТОН КОРХОНАЛАРИГА ТҮГРИДАН-ТҮГРИ ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ҚИЛИШ МЕХАНИЗМЛАРИ.

Ризоев Фаррух Хикматиллоевич
Банк-молия академия тингловчиси
Телефон: +998(93) 310 62 88
bfa.rizoev@mail.ru

Аннотация. Ушбу тезисда Ўзбекистон Республикаси корхоналарига түгридан-түгри хорижий инвестицияларни жалб қилиши муаммоси кўриб чиқилади. Түгридан-түгри хорижий инвестицияларнинг таркиби ва уларнинг мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришидаги долзарблиги аниқланади, түгридан-түгри хорижий инвестицияларни жалб қилиши механизмларининг асосий шакллари ўрганилади.

Калит сўзлар: хорижий инвестиция, инвестицион мұхит, түгридан-түгри хорижий инвестициялар, қўйша корхоналар, франчайзинг, лизинг, венчур.

Ҳар қандай тизимни ривожлантириш динамикаси ва самарадорлиги кўп жиҳатдан маблағлар ҳажмига боғлиқ бўлиб, мавжуд ишлаб чиқариш қувватларини кенгайтиришга, уларни замонавий илмий-техник даражада қайта қуришга ва тубдан янги истеъмол хусусиятларига эга маҳсулотлар ишлаб чиқарадиган корхоналарни яратишга ўйналирлган. Ўзбекистоннинг замонавий иқтисодиёти капитал қўйилмаларга жуда муҳтоҷдор, унинг етишмовчилиги узоқ вақтдан бери сезилиб келинмоқда ва тақчиллик ҳар йили юқори суръатларда ўсиб бормоқда. Давлат бюджети оддий тақрор ишлаб чиқариш учун ҳам капитал қўйилмаларни таъминлай олмайди.

Иқтисодиётдаги номутаносибликлардан халос бўлиш ва алоҳида ҳудудлар даражасида иқтисодий жараёнларнинг бошқарилишини кучайтириш факат тегишли инвестиция фонdlари, хусусан, мұхим ташқи молиявий ресурсларни жалб қилган ҳолда чуқур ва асосли таркибий ўзгаришлар ёрдамида амалга ошириш мумкин. Ҳозирги даврда миллий иқтисодиёт ва алоҳида минтақаларнинг ривожланиш босқичида маҳаллий олимлар томонидан хорижий капитални турли шаклларда жалб қилиш муаммосини назарий тушуниш, айниқса, тўгридан-тўгри хорижий инвестициялар жалб қилишнинг самарали механизмларини ишлаб чиқиши долзарб ва принципиал аҳамиятга эгадир.

Халқаро капитал ҳаракати - бу фойда олиш учун товарлар ёки пул кўриниши шаклида мамлакатлар ўртасидаги капитал ҳаракати. [1]

Хорижий капитални хорижий мамлакатларга экспорт қилишнинг асосий сабаби унинг нисбатан кўпайиши ҳисобланади. Даромад келтирадиган инвестицион соҳаларни излаш миллий иқтисодиётдан ташқарига чиқмоқда. Капиталнинг халқаро ҳаракати ишлаб чиқаришни халқаролаштириш, мамлакатлар ўртасидаги халқаро иқтисодий, сиёсий, маданий ва бошқа муносабатларни ривожлантириш ва чукурлаштириш жараёнларига ҳам асосланган. Капитални экспорт қилишнинг бошқа сабаблари орасида: ишлаб чиқариш харажатларидаги тафовутлар, тарифли ва тарифсиз чекловларни четлаб ўтиш, капиталингизни инфляциядан ҳимоя қилиш, мамлакатдаги иқтисодий ва сиёсий вазиятни олдиндан айтиб бўлмаслиги, узоқ вақт давомида у ёки бу ҳудудда иқтисодий, сиёсий ва бошқа манбаатларингизни қондиришни таъминлаш ва шунга ўхшаш кабилардир.

Хорижий инвестицияларнинг иккита асосий шакли мавжуд:

- тўгридан-тўгри хорижий инвестициялар;
- портфел инвестициялари;

Тўгридан-тўгри хорижий инвестициялар (тўгридан-тўгри хорижий сармоялар) - бу капитал обьекти ва тегишли даромад устидан назоратни таъминлайдиган хорижий корхоналарга киритиладиган капитал ҳисобланади. Халқаро стандартларга мувофиқ, бундай бошқарув ҳуқуқини берадиган компаниянинг устав капиталида хорижий иштирок улуши - 25%, АҚШда - 10%, Австралияда ва Канадада - 50% ни ташкил этади. Тўгридан-тўгри хорижий инвестициялар шўъба корхоналар, ассоциацияланган (аралаш) компаниялар, филиаллар, қўйша корхоналарни ташкил этиш шаклида амалга оширилади. Бугунги кунда асосан маҳаллий сармоялар иштирокидаги аралаш компаниялар ташкил этилмоқда. [2]

Халқаро таснифга кўра тўгридан-тўгри хорижий инвестициялар қўйидагиларга бўлинади: [3]

- а) чет эл компанияларининг ўз капиталига қўйган сармоялар;
- б) реинвестициялар шаклидаги сармоялар;
- в) тўгридан-тўгри инвестор ва шўъба корхоналар, филиаллар ўртасидаги қарз маблағлари кўринишидаги корпоратив капитал ўтказмалар.



Хозирги кунда, "тўғридан-тўғри" инвестор тушунчаси асосан халқаро амалиётда кенг қўлланилиб келмоқда. Аммо, жаҳон амалиётида баъзан стратегик инвестор тушунчаси ҳам учрайди. Стратегик инвестор, қоида тариқасида, бизнесни бошқариш учун катта пакетни (50% ёки ундан кўпроқ) сотиб олишга ва корхонанинг бозордаги улушини билишга қизиқади. [4]

Хорижий инвесторга тегишли бўлган корхоналарга киритилган тўғридан-тўғри инвестициянинг 10 фоизли лимити халқаро ташкилотлар томонидан тўғридан-тўғри инвестицияларнинг ҳаракатини кузатиб бориш учун белгилаб кўйилган. Замонавий шароитда 10% корхона капиталининг бир қисми бўлиб, уни бошқариш умуман корхонани бошқариш учун зарур ва етарли бўлганлигини кўплаб тадқиқотлар натижалари асосида амалга оширилган.

Демак, тўғридан-тўғри инвестициялар барча турдаги инвестицияларни, янги акцияларни сотиб олишни ёки доимий кредитлашни ўз ичига олади. Тўғридан-тўғри ва портфелли инвестициялар ўртасидаги асосий фарқ, асосан мулкчилик ва бошқариш факторларига боғлиқдир.

Мамлакат иқтисодиётида тўғридан-тўғри инвестициялар, кредитлар ёки хорижий иштирокчиларнинг бошқа шаклларига қарагандо муҳимроқдир. Инвестицияларни амалга оширишда омонатчининг ўз маблағларидан самарали фойдаланиши бу инвесторнинг тўғридан-тўғри қизиқишини кўрсатади, чунки инвестицияларнинг қайтарилиши унинг даромади ҳисобланади. Баъзида бу ишлаб чиқариш сирларини, янги технологиялар билан таъминлашда, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва маркетингни ташкил этишда мамлакатларга ёрдам беради.

Инвестицион жараёнлар иқтисодий ўсишнинг ва иқтисодиётни таркиби ўзгартиришнинг стратегик омилидир. Улар илмий ва техник тараққиёт билан чамбарчас боғлиқ бўлиб, бу капитал жамланишини тезлаштиради ва янги ишлаб чиқариш воситаларига талабни кенгайтиради. Инвестициялар кўлами ишлаб чиқариш қувватларининг ўсиш суръатларини, эски ускуналарни янгиларига алмаштириш интенсивлигини, ишлаб чиқаришга ишчи кучини жалб қилиш даражасини ва умуман, капитал товарлар, истеъмол товарлар, хизматларга ялпи талабни ва иқтисодий динамикани белгилаб беради.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда инвестиция муҳити янада яхшиланди. Бу борадаги қонунчилик янгиланиб, инвесторлар учун ҳукуқий кафолатлар мустаҳкамланди.

Иқтисодиётда ўтган 2019 йил - "Фаол инвестициялар ва ижтимоий ривожланиш йили"да инвестициялар ҳажми сезиларли даражада ошди. Айниқса, тўғридан-тўғри хорижий инвестициялар 2019 йил мобайнида 4,2 миллиард АҚШ долларини ташкил этиб, 2018-йилгига нисбатан 3,1 миллиард АҚШ долларга ёки 3,7 баробарга ўсили. [5]

Хусусан, 2020-йилда мамлакатимиз иқтисодиётига 5,8 миллиард доллар тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларни жалб қилиш белгиланган.

Жаҳон амалиётида хорижий инвестицияларни жалб қилиш учун бир қанча механизмлардан фойдаланилади. Ўзбекистондаги халқаро сармоявий ҳамкорлик механизмларининг ҳар бири мамлакат ва унинг тадбиркорлик субъектларига бир қатор жорий ва истиқболи афзаликларни беради. Хорижий инвестицияларни жалб қилиш бўйича жаҳон тажрибаси Ўзбекистон шароитига мос келади. Ўзбекистондаги кўшма корхоналарнинг фаолият кўрсатиши шуну кўрсатдики, хорижий ҳамкорлар асосан минимал инвестициялар талаб этиладиган иқтисодиёт тармоқларига сармоялар киритишга ҳаракат қилмоқдалар. Бунинг асосий сабаби киритиладиган инвестицияларни қайtариш тезлиги ва олинадиган даромадни юқориligини кўrсатмоқда.

Хорижий инвестицияларни жалб қилишни турли усуслари мавжуд [2]:

- ҳамкорликнинг шартномавий шаклларини ишлаб чиқиш;
- корхоналарни бирлаштириш (Mergers & Acquisitions, M&As);
- кўшма корхоналарини ташкил этиш.

Инвестицияларнинг шартномавий (капитал бўлмаган) шакллари:

- экспорт-импорт - товарлар ва хизматлар савдоси халқаро бозорларга киришнинг энг оддий шакли ҳисобданади;

- лицензиялаш - маълум муддатга номоддий мулкка бўлган ҳукуқларни (патентлар, муаллифлик ҳукуқлари, дастурлар, савдо маркалари, ноу-хау) сотиб олиш ва сотишни англатади. Хорижий мамлакатларда ишлаб чиқаришни ташкил этишини ушбу усули капитал харажатларни минималлаштиради, лицензия эвазига бошқа фирмаларнинг экспорт ёки инвестиция қилиш мумкин бўлмаган бозорлардан даромад олишни таъминлайди.

- франчайзинг - бу сотувчи (франчайзер) томонидан ўз товар ва хизмат кўrсатиш белгисидан, корпоратив идентификаторидан, ишбилармон обрўсидан, ноу-хау ва тайёр бизнесдан фойдаланиш ҳукуқини харидорга расмий рухсат беришидир. Харидор бизнеси учун савдо белгиси жуда муҳимдир.

- бошқарув шартномалари - бу компаниялар ўзларининг раҳбар ходимларининг бир қисмини бошқа мамлакатда компанияни қўллаб-қувватлаш учун ёки маълум бир муддатга маълум бир ҳақ



эвазига ихтисослашган бошқарув функцияларини таъминлаш учун юборишлари мумкин бўлган воситадир. Бошқача қилиб айтганда иқтидорли менежерлар компаниянинг энг муҳим бойлигиdir.

- шартномаларни ишлаб чиқиш - тармоқлараро ихтисослашув асосида алоқаларни ўрнатиш. Бу халқаро меҳнат тақсимотининг чукурлашиши ва тармоқлараро ихтисослашувга асосланиши (тайёр маҳсулотлар учун эмас, балки қисмларни йиғиш, таркибий қисмлар, технологик жараёнлар).

- "Тайёр лойиҳалар" - бу тўлиқ тайёр ҳолатда фойдаланишга топширилган корхоналарни куриш учун шартномаларни тузиш. Маълум бир турдаги маҳсулотни ишлаб чиқариш учун саноат жиҳозларини, қурилиш компанияларини, консалтинг фирмаларини ўз ичига олади.

Инвестицияларнинг шартнома шаклларини жозибадорлиги шундаки, улар фирмаларнинг активларини ҳимоя қилишга қодир. Бироқ, улар кўйидаги муаммоларни келтириб чиқариши мумкин: а) бошқарувни йўқотиш; б) лицензиялардан ноўрин фойдаланиш; с) келажакдаги рақобатчиларнинг пайдо бўлишига олиб келиши мумкин.

Шу сабабли, тажриба орттирган фирмалар, асосан, ўзларининг хорижий фирмаларини ташкил этиш ва қўшма корхоналар шаклида инвестицион фаолиятни ёйиш бўйича халқаро операцияларда тўғридан-тўғри иштирокини оширишга қаратадилар.

Хорижий мамлакатларда хусусий фирмалар кўйидаги шаклда ташкил этилади:

- шўъба корхоналар (subsidiary) - мустақил компания сифатида рўйхатдан ўтган ва ўз балансига эга бўлган юридик шахс мақомига эга. У акцияларнинг бир қисмига ёки бутун капиталга эгалик қилувчи асосий компания томонидан бошқарилади;

- қўшма корхоналар (шерикчилик асосида);

Шунингдек, венчур компанияларни ташкил этиш хорижий инвестицияларни жалб қилиш механизмларидан бири ҳисобланади.

Венчур компанияси - тадқиқот, инжинииринг ва кредит бериш билан шугулланадиган кичик ёки ўрта инвестиция компаниясидир. Янги гояларни жалб қилиш ва молиялаштириш орқали венчур компания йирик компанияларга илмий ва техник тараққиётнинг сўнгги тенденцияларини ишлаб чиқишида ёрдам беради.

Венчур компанияси - бу маҳсулотларнинг янги турларини яратиш, ишлаб чиқариш ва жорий этиш, янги технологияларни венчур (таваккалчилик) капиталидан фойдаланишга асосланган ихтисослашган тижорий илмий-техник ташкилот.

Бундан ташқари хорижий инвестицияларини жалб қилишнинг муҳим механизми лизинг ҳисобланади. Лизинг - бу машина, асбоб-ускуна ва ускуналарни лизинг берувчига эгалик қилишда узоқ муддатли ижарага беришdir.

Лизинг корхонадан ўзининг ёки қарз маблагларининг қатта харажатларини талаф қилмайди. Ихтисослашган лизинг компанияси корхонага кредит бермайди, аммо уни молиялаштиради ва унга ускуналар сотиб олади. Ушбу ускуна вақтинча фойдаланиш учун корхонага берилади.

Юқорида санаб ўтилган механизмлардан келиб чиқсан ҳолда айни вақтда мамлакатимиздаги корхоналарни ривожлантириш учун хорижий инвестицияларни кенг жалб қилишга тўскىнлик қилаётган асосий тўсиқлар ва муаммоларни келтириш мумкин:

- солиқ юкининг юқорилиги;

- халқаро стандартларга жавоб берадиган инвестиция лойиҳаларини ишлаб чиқарадиган корхоналарнинг йўқлиги;

- мамлакатнинг умуман инвестицион имиджи ва корхоналар фойдасининг капиталлашув даражаси пастлиги;

- хорижий инвесторларнинг ҳуқуқларини ҳуқуқий ва суд ҳимоясини етарли даражада эмаслиги ва инвестиция таваккалчилигини сугурта қилиш механизмининг йўқлиги;

- давлат инвестиция ресурсларидан фойдаланиш ва амортизация фондларидан мақсадли фойдаланишни давлат томонидан тартибга солишининг самарали механизмининг йўқлиги;

- инвестицион фаолият соҳасида ишлаш учун юқори малакали мутахассисларнинг етишмаслиги ва тегиши молиявий ва инвестиция инфратузилмасининг етишмаслиги. [6]

Ўзбекистон иқтисодиётига инвестицияларни жалб қилиш хусусиятларини ўрганиш натижаларини сарҳисоб қилиб, кўйидаги асосий хуносаларни таъкидлаб ўтиш зарур:

1. Халқаро инвестиция лойиҳаларига хорижий инвестицияларни жалб қилиш даражаси давлатнинг инвестицион муҳитига боғлиқ. Инвестиция муҳит деганда инвестиция тўғрисида қарор қабул қилишда потенциал инвесторлар томонидан ҳисобга олинадиган барча омилларнинг йигиндиси тушунилиши керак;

2. Потенциал инвесторларнинг Ўзбекистондаги инвестиция муҳитини яхшилаш учун зарур бўлган чора-тадбирлар, мамлакатга инвестиция киритиш истиқболлари ва имкониятлари тўғрисидаги



фикрларини доимий равишда ўрганиб бориши шаклини ишлаб чиқиши ва ишга тушириши. Ушбу шакл натижаларини форумлар, конференциялар, тақдимотлар ва учрашувлар доирасида фаолият юритаётган потенциал инвесторларга тарқатиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

- 1.Чернышева Л.А. "Особенности привлечения и стимулирования иностранного инвестирования". 2016 йил. 87-бет.
- 2.Игнатенко Н.В. "Особенности процесса привлечения иностранных инвестиций". 2016 йил. 57-бет.
- 3.Бирка М.И. "Сущностная характеристика прямых иностранных инвестиций". 2012 йил. 301-бет.
- 4.Качур Р.П. "Прямые иностранные инвестиции и их влияние на реальный сектор экономики". 2012 йил. 249-бет.
- 5.Давлат статистика қўмитаси. Кириш тартиби: [<https://stat.uz/uz/press-slushba/novosti-uzbekistana.>]. (Кўрилган сана: 09/04/2020)
- 6.Худавердиева В.А. "Стратегия привлечения иностранных инвестиций в экономику". 2014 йил. 62-бет.

Интернет сайтлар.

www.stat.uz - Давлат статистика қўмитаси.